

सूचीपत्रम् ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
मङ्गलाचरणम्	१	सृष्टिपर्यायी	०
अथ प्रस्तावना	"	वृद्धतौ	"
अथ अमयादिवर्गः ।		कण्ठकारो	"
इरीतकी	२	लघुपञ्चमूलम्	"
शामलकम्	३	दशमूलम्	"
विभोतकः	"	ऋद्धिः-वृद्धिः	८
शिफना	४	काकोलीद्वयम्	"
भूधात्री	"	मेढाद्वयम्	"
माघोनामनकी	"	जीवकर्षभकौः	"
वामकः (षट् रूपः)	"	षट्पर्वः	"
गुदूषो	"	जीवन्तो	८
विल्वः	५	मधुयष्टी	"
अग्निमन्थः	"	मापपर्षी मुद्गपर्षी	"
पाटला	"	जीवनोयगण	"
काञ्चरी	"	परण्डद्वयम्	"
श्लोनाशः	६	शारिवाद्वयम्	१०
मद्गुत्पञ्चमूलम्	"	यनाम धन्वयास	"
गोचुरः	"	मुञ्जी	"
शामपर्षी	"	महामुञ्जी	११
		अपामार्गद्वयम्	"

विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
काम्पित्यः	११	प्रसारणी	१८
दन्तोदयम्	" "	शतावरीचयम्	"
जयपालः	१२	बलाचतुष्टयः	"
विष्टतृदयम्	"	ज्योतिष्मतीद्वयम्	१८
इन्द्रवारुणीद्वयम्	"	देवदारु	"
आरग्वधः	"	सरलः	"
नीलिनी	१३	पुष्करमूलम्	२०
कटुकी	"	कुष्ठम्	"
अङ्गोलकः	"	कर्कटशृङ्गी	"
सेहण्ड	१४	कटफलम्	"
निम्बद्वयम्	"	रोहिण्यम्	"
किराततिक्तः	"	भार्गी	२१
कुटज	१५	पापाणभेदः	"
इन्द्रयव	"	सुस्तम्	"
मदनः	"	धातुकी	"
कडुठम्	"	माचिका	"
हेमाङ्गा	"	विदारिकन्दद्वयम्	२२
सातना	१६	वाराहीकन्दः	"
अशमन्त	"	पाठा	"
कारुणारः	"	मोरटी	"
निर्गुण्ट्रीद्वयम्	"	मञ्जिष्ठा	"
मेपशृङ्गी	१७	हरिद्रा	२३
पुनर्नवाद्वयम्	"	दारुहरिद्रा	"
राघा	"	प्रपुष्पाटः	"
अशमन्ता	"	वाकुची	"

विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
भृङ्गराजः	२४	चरपीटा	२८
पपैटः	”	द्रोणपुथी	२९
धायमाणा	”	ब्राह्मी-मण्डूकपर्णी	”
महाजालनिका	”	सुवर्चसाद्यम्	”
पतिविषाचतुष्टयम्	२५	मत्स्याक्षी	”
काकमाचो	”	लनपिप्पली	”
काकजटा	”	गोजिह्वा	”
लोभद्वयम्	”	नागदमनी	३०
सददारुद्वयम्	२६	गुञ्जाद्वयम्	”
देवदानो	”	वेङ्गन्तरः	”
ईसपादी	”	वन्दाकः	”
सोमवल्ली	”	पिण्डारः	”
धाकागवत्तो	”	किक्किका	”
भाकुलो	”	रोहितः	”
वटपत्रो	२७	मोचरमः	३१
मज्जासुः	”	पञ्जगन्था	”
सुषुम्नी	”	मौरियकः	”
कपिकण्डुः	”	म्यन्दाद्वयम्	”
पुत्रशीवः	”	इक्षुरः	”
बन्धाककॉटकी	”	कार्यामः	३२
विष्णुजाला	२८	पारामगोतमा	”
गङ्गपुष्पो	”	कुङ्कुमः	”
दुग्धिका	”	वामी	”
दण्डदुथी	”	गरपुष्पा	”
भद्रातकः	”	बनामोटा	”

विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
सुदर्शना	३२	अथ शुग्ठाद्यादिवर्गः ।	
मयूरशिखा	"		
सध्मणा	३३	शुण्ठी	३६
मांसरोहिणी	"	शार्दकम्	३७
अस्थिसंहारकः	"	मरिचम्	"
अर्कद्वयम्	"	पिप्पली	"
करवीरद्वयम्	"	त्रूपण चतुरूपणम्	३८
धत्तूरः	"	पिप्पलीमूलम्	"
कलिकारी	३४	चव्यम्	"
कुमारी	"	चित्रकः	"
भद्रा	"	पञ्चकोल-घङ्गुपणम्	३९
काञ्चनी	"	शतपुष्पाद्वयम्	"
दूर्वाद्वयम्	"	मिथ्येया	"
गण्डदूर्वा	३५	वनमेघो	"
काशः	"	अजमोदा	"
कुश	"	जोरकवित्तयम्	"
मुञ्चः	"	यवानीद्वयम्	४०
नलः	"	अजगन्धा	"
वशः	"	वचा	"
जवानी	"	हपुषा	"
खसतिलः	३६	विडङ्गम्	४१
अहिफेनः	"	धान्याकम्	"
किलिङ्गिष्टः	"	द्विह, पत्रोद्वयम्	"
		द्विह, कम्	"
		वंगनीघना	४२

विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
सैन्यवम्	४२	एलाहयम्	४६
सौवर्चलम्	"	गुडत्वचम्	४७
विडम्	"	तेजपत्रम्	"
सामुद्रम्	"	नागकेशरम्	"
त्रोद्भिदम्	"	त्रिजात-चतुर्जातम्	"
गण्डाख्यम्	"	तालीशपत्रम्	"
चारम्	४३	सरलः	"
काचलवणम्	"	श्रीवासः	"
यवचार स्त्रिजिकाचारः	"	बालकम्	४८
टङ्कणः	"	जटामांसीहयम्	"
सुधाचारः	"	उशोरम्	"
सर्वचारः	"	रेणुका	"
अथ कर्पूरादिवर्गः ।		प्रियङ्गुः	"
कर्पूरः	४४	परिपेलम्	"
कस्तूरिकाहयम्	"	शैलेयम्	"
मार्जारी	"	लामज्जकम्	४९
चन्दनचतुष्टयम्	४५	कुन्दुरुः	"
कुडुमम्	"	गुग्गुलुः	"
सिद्धकः	"	राला	"
एलवालुकम्	४६	स्थीणियम्	"
जातीफलम्	"	चोरकः	५०
आतोपत्री	"	मुरा	"
लवङ्गम्	"	कर्पूरः	"
कङ्कोलम्	"	शटी	"
		सृङ्गा	"

विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
ग्रन्थिपर्णः	५०	वासन्ती	५४
नलिका	"	नैपालीद्वयम्	"
पद्मकम्	"	माधवी	"
प्रपीण्डरीकम्	५१	चम्पकः	५५
तगरद्वयम्	"	पुत्रागः	"
गोरोचना	"	वकुलः	"
नखद्वयम्	"	वुकः	"
पत्तङ्गम्	"	कुन्दः	"
लाक्षाऽलक्तक'	"	मुचुकुन्दः	"
पर्पटो	५२	विचच्छिन्नः	"
पश्चिनो केरविणो	"	तिलकः	"
पद्मचारिणो	"	गणेरुकः	५६
कमलम्	"	वन्धूकः	"
रक्तीत्पलम्	"	जपा-त्रिसन्ध्या	"
नोनोत्पलम्	"	सिन्दूरी	"
कुमुदम्	"	तुलसी	"
कङ्कारम्	५३	मरुवक'	"
किञ्जल्क'	"	दमन'	"
पद्मवोजम्	"	वर्षरोत्रयम्	"
सृणाल गान्धुकम्	"	अथ सुवर्णादिवर्गः ।	
जातीद्वयम्	"	सुवर्णम्	५७
मल्लिका	"	रूप्यकम्	"
यूथिकाद्वयम्	५४	ताम्रम्	५८
कुलकाद्वयम्	"	कांध्यम्	"
केतकीद्वयम्	"	पीतसीद्वयम्	"

विषयाः	पृष्ठाङ्का	विषया	पृष्ठाङ्का ।
रङ्गम्	५८	सूर्यकान्त	६२
यशदम्	"	चन्द्रकान्त	६३
सीसम्	"	गोमेदम्	"
लोहम्	५९	हौरकम्	"
पारद	"	नील वैदूर्यम्	"
भभ्रकम्	"	भरकतम्	"
गन्धक	"	मुक्तास्फोट	"
सुवर्णमाचिकम्	"	शङ्ख	"
मन शिला	६०	लघुशङ्ख कपर्दक	"
हरितालम्	"	खटोद्वयम्	६४
गैरिकम्	"	पद्म बालुका	"
तुल्यद्वयम्	"	शुम्बक	"
काशीसद्वयम्	"	काच	"
द्विद्रुलम्	६१	अथ वटादिवर्गः ।	
सिन्दुरम्	"	वट	६५
सौवोर स्रोतोऽध्वनम्	"	पिप्पल	"
रसाध्वनम्	"	पारिश	"
पुष्याध्वनम्	"	उदुम्बर	"
शिलाजत	"	भ्रक्ष	"
बोनद्वयम्	६२	पक्षशीरह्वक्ष	"
स्फटिकास्या तुवरी	"	नन्दीह्वक्ष	६६
ममुद्रफेन	"	कदम्बद्वयम्	"
प्रवासम्	"	ककुभ	"
मौक्तिकम्	"	शिरोप	"
माणिक्यम्	"	भातंगल	"

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
वेतसद्वयम्	६६	शाल्मली	७१
इज्जलः	६७	तूषिः	"
श्लेष्मान्तकः	"	सप्तपर्णः	"
पीलुः	"	हारिद्रकः	"
शाकः	"	करञ्जचतुष्टयम्	"
सालः	"	शमीद्वयम्	७२
तमालः	६८	टिण्डिनिका	"
खदिरद्वयम्	"	भरिष्टकः	"
इरिमेदः	"	शिशपाद्वयम्	"
धर्वूरः	"	अगस्त्यः	"
वीजकः	"		
तिनिशः	"	अथ द्राक्षादिवर्गः ।	
भूर्जपत्रम्	६९	द्राक्षा	७३
पलाशः	"	शाम्भः	"
धवः	"	जम्बूतयम्	७४
धन्वनः	"	नारिकेल	"
सर्जः	"	खर्जूरिका	"
शाखोटः	"	सुलेमानी	७५
वरुणः	"	कदली	"
जिङ्गिनो	७०	दाडिमी	"
शङ्खकौ	"	कतकः	"
इहुदः	"	वदरी	"
कटभरः	"	क्षीरी	७६
मुष्ककः	"	चारः	"
पारिभद्रः	"	परुपकः	"

विषया'	पृष्ठाङ्का ।	विषयाः	पृष्ठाङ्का ।
तिन्दुकद्वयम्	७६	जम्बीरम्	८१
किङ्किणी	७७	अश्लुवेतसम्	"
आरुकम्	"	साराम्बकः	"
मधुकद्वयम्	"	निम्बुकम्	"
पनस	"	कर्मरङ्गम्	८२
लकुच	७८	अश्विका	"
ताल	"	तिन्तिडीकम्	"
खर्वूजम्	"	करमहंम्	"
स्यन्दनकम्	"	कपित्थम्	"
मेघम्	"	कपित्थपत्रौ	"
अश्व फलम्	"	आम्बातकम्	"
अमृतफलम्	७९	राजाम्ब	८३
वाटामम्	"	पञ्चाम्बम्	"
पित्तद्वयम्	"	कोशाम्बः	"
एला	"	पूगीफलम्	"
आलकम्	"	ताम्बूलम्	८४
अञ्जोरम्	"	नवलोफलम्	"
आक्षौटम्	"	अथ कुष्माण्डादिवर्गः ।	
पालेवतद्वयम्	८०		
तृतम्	"	शाकनिरूपणम्	८५
गङ्गे रुकम्	"	कुष्माण्डको	"
तुम्बरम्	"	ककटो	"
वोजपूरम्	"	कानिङ्गम्	८६
मधुककटो	८१	मिष्टतुम्बो	"
नारङ्गद्वयम्	"	फटतुम्बी	"

विषया	पृष्ठाङ्काः ।	विषया	पृष्ठाङ्काः ।
त्रपुषम्	८६	सूक्ष्मपत्र	८१
चिर्भटम्	"	टुटुक	"
वालुकम्	"	वस्तिज	"
शीर्षहन्तम्	"	शोतवार नाडो	"
कोशातकोत्रयम्	८७	साप्यं कौसुभम्	"
हन्ताकीद्वयम्	"	चणकम्	"
विम्बी	"	कलायम	"
कारबेहम्	८८	चाङ्गेरी	"
कक्रोटकीद्वयम्	"	कासमर्दं गृञ्जन	८२
डोडिका	"	मूलकम्	"
डिण्डिश	"	करीर	"
कोलशिम्बी	"	शोभाञ्जनद्वयम्	"
कुशिम्बी	"	लशुनद्वयम्	८३
वास्तुक	"	पलाण्डु	"
जीवन्त	८९	शूरणत्रयम्	"
चिह्नो	"	अस्थिशुद्धलिका	"
कालयाकद्वयम्	"	वाराहो	८४
तण्डुलसौयद्वयम्	"	मुसन्ती	"
फोग	"	कण्डुका	"
पटोल	"	भूच्छषम्	"
चसुडद्वयम्	९०	स्यूलकन्द मानकन्द	"
पालक्या	"	कसेरुद्वयं शृङ्गाट	"
पोतकी	"	पिण्डालुकादि	"
लंगो कुटोर	"	कैपूरम्	८५
सुनियथ तिलपर्णो	"		

विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
अथ पानीयादिवर्गः ।		शिश्यातैलम्	१०७
पानीयनामानि	८५	भक्तातकतैलम्	"
साधारण दुग्धनामानि	८८	पालाश-माधुक-पाटलातैलम्	१०८
गोदुग्धम्	१००	त्रयुपादितैलम्	"
अजादुग्धम्	"	एकेषिजतैलम्	"
आविकदुग्धम्	"	यवतिक्तोद्भवतैलम्	"
महिषोदुग्धम्	"	आम्बतैलम्	"
नारीदुग्धम्	"	स्र हवर्गः	"
हस्तिनीदुग्धम्	"	मद्यम्	१०८
घोष्टदुग्धम्	१०१	काञ्चिकम्	११२
आम्बदुग्धम्	"	मूत्रगुणाः	"
दधिनाम	१०२	अश्वमूत्रम्	"
तक्रवर्गः	१०४	आजमूत्रम्	११३
नवमीतवर्गः	१०५	आविकमूत्रम्	"
घृतम्	"	गर्हभमूत्रम्	"
तिलतैलम्	१०६	उद्रमूत्रम्	"
एरण्डतैलम्	"	नरमूत्रादि	"
कटुतैलम्	"	अथ द्रव्युक्तादिवर्गः ।	
निम्बतैलम्	१०७	इक्षुः	११३
अतसीतैलम्	"	इक्षुरसः	११४
सार्पपतैलम्	"	मत्स्याण्डी	"
कुसुमभतैलम्	"	सितोपला	"
व्योतिषतैलम्	"	खण्डम्	"
नारिकेलतैलम्	"	मधुयर्करा	११५

विषया	पृष्ठाङ्का ।	विषया	पृष्ठाङ्का ।
मांसरस सौरस	१३६	गोकर्ण शम्बर	१४०
खानिष्कम्	"	गवय	"
कथितम्	१३७	कस्तूरी मुण्डिनी	"
पर्यटा	"	कृतमालादि	१४१
पिष्ट्याक	"	रुच न्यदु	"
पनलम्	"	शग	"
अथ मांसवर्गः ।		महामृग	"
हस्ति	१३७	शलक	"
घोटक	१३८	विडाल नकुल	"
अश्वतरी	"	वानर	१४२
उष्ट्रः	"	शृगाल	"
गर्दभ	"	मूयक	"
महिष	"	पक्षी	"
भक्षक गण्डक	१३८	तित्तिरि	"
मिष्ट शार्दूल	"	वर्त्तिक	"
घ्याघ	"	सायचतुष्टयम्	"
चित्रक	"	घटक	१४३
हक तरल्यादि	"	वाचिक	"
कुङ्कुर	"	पारावत कपोतादि	"
शूकर	"	मयूर	"
ह्यगो	"	कुमुट	१४४
मिष मिट पुच्छ	१४०	शुक	"
हरिण	"	कोकिल	"
एष	"	काक भास	"
		रथ	"

वषया	पृष्ठाङ्का	विषया	पृष्ठाङ्का ।
सि	१४४	स्वभावतोहितानि	१५१
शकवाक कङ्क	१४५	दन्तधावनगुणा	"
शक	"	मुखप्रचालनगुणा	"
श्राडि	"	पादप्रचालनगुणा	"
करेटु	"	गण्डूषगुणा	"
खञ्जरोट चाप	"	अञ्जनगुणा	१५२
चातक	"	व्यायामगुणा	"
भारद्वाज	"	मर्दन कर्तनगुणा	"
श्येन चिरि	१४६	प्रभ्यङ्गगुणा	"
उनूक	"	उद्वर्तनगुणा	१५३
चक्रोर	"	स्नानगुणा	"
क्रौञ्चादि	"	अनुलेपादिधारणगुणा	"
रोहितादि मत्स्य	"	उष्णोपधारणगुणा	१५४
सुद्रमत्स्य भत्स्याण्डम्	१४७	छत्रधारणगुणा	"
शिशुमार मकर	"	व्यजनधारणगुणा	"
कच्छप	"	यष्टिधारणगुणा	"
भण्डूक	१४८	अवस्थानगुणा	"
ककट	"	शय्यागुणा	"
सर्पभेदा	"	आतपच्छायासेवनगुणा	"
गोधा	"	अग्न्यादिसेवनगुणा	"
सद्योहतादिमासम्	"	व्योत्स्नादिसेवनगुणा	१५५
		प्रवातसेवनगुणा	"
अथ मिश्रवर्गः ।		आयुष्यकर्माणि	"
अनुपानादि	१५०	स्वभावतो वर्जनीयानि	"
ऊषापानम्	"	अग्नादि गुणा	"

विषयाः -	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
यवासशर्करा	११५	कुसुभम्	१२१
पुष्पसिताशर्करा	"	सर्पपः	१२२
फाणितम्	"	शणः	"
मधुकम्	"	क्षुद्रधान्यम्	"
गुड़ः	"	नीवारः	१२३
मधु	"	यवनालः	"
		गवेषुका	"
अथ धान्यादिवर्गः ।		अथ कृतान्नवर्गः ।	
शान्यादि	११७	आहारनामानि	१२४
गोधूमः	११८	भक्तम्	"
यवः	"	यवागूः	"
शिखी	११९	विलेपी	१२५
मद्दः	"	पेया	"
माप	"	मण्डः	"
राजमापः	१२०	याव्यमण्ड-लाजमण्डः	"
मकुष्ठः	"	अष्टगुणमण्डः	"
निष्पावः	"	सुहृयूपः	"
सतीनः	"	दाडिमामलकयूपः	"
कलायः	"	सुहामलकयूपः	१२६
चणकः	"	कुलत्ययूपः	"
मसूरिः	"	सूप्यमूलकयूपः	"
कुलत्यः	१२१	चणकयूपः	"
तिनः	"	मकुष्ठयूपः	"
तुम्बरी	"	कृताकृतयूपः	"
शतमी	"		

विषया	पृष्ठाङ्का ।	विषया	पृष्ठाङ्का ।
मासरस सौरस	१३६	गोकर्ण-शम्भरः	१४०
खानिष्कम्	"	गवय	"
क्वथितम्	१३७	कस्तूरी सुखिनी	"
पर्पटा	"	कृतमालादि	१४१
पिण्डाक	"	रुह न्यहु	"
पल्लवम्	"	शय	"
अथ मांसवर्गः ।		महामृगः	"
इस्त्रि	१३७	शङ्खकः	"
घोटक	१३८	विडाल नकुल	"
अश्वतरी	"	घानर	१४२
उट्टः	"	शृगाल	"
गर्हभ	"	मूपक	"
महिष	"	पक्षी	"
भङ्गुक गण्डक	१३९	तित्तिरि	"
सिंह शार्दूल	"	वर्त्तिक.	"
ध्यात्र	"	लावचतुष्टयम्	"
चित्रक	"	चटक	१४३
वृक तरुणादि	"	वार्त्तिक	"
कुङ्कुर	"	पारावत कपोतादि	"
शूकर	"	मयूर	"
ह्यगौ	"	कुङ्कुट	१४४
श्रेय भेट पुच्छ	१४०	शुक	"
हरिण	"	कीकिन्	"
एष	"	काक भास	"
		शुभः	"

विषया	पृष्ठाङ्क	विषया	पृष्ठाङ्क ।
हृम	१४४	स्वभावतोहितानि	१५१
घक्रवाक कइ	१४५	दन्तधावनगुणा	"
वक	"	मुखप्रक्षालनगुणा	"
घाडि	"	पादप्रक्षालनगुणा	"
करेटु	"	गण्डूषगुणा	"
खञ्जरोट घाप	"	अञ्जनगुणा	१५२
चातक	"	व्यायामगुणा	"
भारद्वाज	"	मईन कर्तनगुणा	"
श्रेण चिरि	१४६	ऋभ्यङ्गगुणा	"
उनूक	"	उदत्तनगुणा	१५३
चक्रोर	"	स्नानगुणा	"
क्रीचादि	"	अनुलेपादिधारणगुणा	"
रीडितादि मत्स्य	"	उष्णोपधारणगुणा	१५४
सुद्रमत्स्य मत्स्याण्डम्	१४७	हृत्तधारणगुणा	"
गिगमार मकर	"	व्यजनधारणगुणा	"
कश्चप	"	यटिधारणगुणा	"
मण्डूक	१४८	अपस्थानगुणा	"
ककट	"	गव्यागुणा	"
सर्पभेदा	"	घातपञ्चदायामेवनगुणा	"
गोधा	"	अम्यादिमेवनगुणा	"
सद्योहतादिमासम्	"	ज्योत्स्यादिमेवनगुणा	१५५
		प्रशातमेवनगुणा	"
अथ मिश्रवर्गः ।		आयुष्यकर्मांषि	"
अनुपानादि	१५०	स्वभावतो घर्षनीयानि	"
अपापानम्	"	अघादि गुणा	"

विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।	विषयाः	पृष्ठाङ्काः ।
लङ्घनगुणा	१५५	कषायरस गुणाः	१५७
पूर्वाटिक्रमेण वायुगुणाः	"	वमन गुणा.	"
मधुररस गुणा	१५६	विरेचन गुणा	"
अम्लरस गुणा	"	वस्तिकर्माटि गुणाः	"
कटुरस गुणा	"	रक्तमोचण गुणा	"
तिक्तुरस गुणा	"	ऋतुचर्या	१५८
लवणरस गुणा	१५७	अन्यकृत परिचय	१५८

सूचीपत्र सम्पूर्णम् ।

सर्वौषधिनामगुणानाम् निघण्टुः ।

महलाचरणम् ।

वीजं शृतौनां सुधनं सुनीनां
लीयं जङ्गानां महदादिकानाम् ।
प्राग्नेयमस्त्रं भवपातकानां
किञ्चिन्नहः श्यामलमाश्रयामि ॥ १ ॥
नुब्धा कपोलमधुवारिमधुवतालौ
कुम्भस्थनी मधुपिभूपणलोहिताद्वी ।
माणिक्यमीक्षीरिव राजति यस्य मीलौ
विघ्नं न धूमयतु विघ्नपतिः सदा नः ॥ २ ॥
यो ध्वान्तमन्ततिगभौरपयोधिमध्या-
विष्कागयत्यगरणं भुवनं निमज्जत् ।
दत्त्वा जगत्तयहितः स्यकरायन्ममं
वाग्दंशं न वो दिनकरः सफनीकरोतु ॥ ३ ॥
मिथ्यागनादिलतदोषघ्ने न कोपा-
सद्यम्बुवर्हित उषद्रवमक्रभीमे ।
रोगाभ्युधौ भवजगस्य निमज्जतो य-
योतः प्रयच्छतु शुभानि न कागिराज ॥ ४ ॥

केचिन्नानि निघण्टुयोऽतिमाघवः केचिन्नहान्तः परे
केचिद् दुर्गमनामकाः कतिपयं भावाः स्यभाषोच्छ्रिताः ।
नग्नावातिमधुर्न चातिविपुनः स्यातादिनामा सतां
घोस्त्रे दृष्यगुदाश्वितोऽपमधुना पत्यो मया बध्यते ॥ ५ ॥

मवं कायेन संसाध्यं तस्यायुः स्थितिकारणम् ।
 आयुर्वंदोपदेशस्तु कस्य न स्यात् फलावहः ॥ ६ ॥
 तत्रापि पूर्वं ज्ञातव्या द्रव्यनामगुणागुणाः ।
 अतस्त एव वक्ष्यन्ते तज्ज्ञाने हि क्रियाक्रमः ॥ ७ ॥
 अथ हरीतकौनामगुणाः ।

हरस्य भवने जाता हरिता च स्वभावतः ।
 हरयेत् सर्वरोगांश्च तेन प्रोक्ता हरीतकी ॥ ८ ॥
 जीवन्ती पूतना पथादमृता विजयाभया ।
 रोहिणो चेतकी सप्तमेदमिन्ना हरीतकी ॥ ९ ॥
 जीवन्ती जीवनोद्योगात् पावनात् पूतनामृता ।
 सुधावदमृता ज्ञेया विजया विजयप्रदा ॥ १० ॥
 नृणामभयदा यस्मादभया तत् प्रकीर्तिता ।
 रोहिणी तु गुणारोहाचेतनाचेतकी मता ॥ ११ ॥
 जीवन्तो स्वर्णवर्णाभा पूतनास्थिमती मता ।
 अमृता त्रिदला प्रोक्ता विजया तुम्बुरुपिणी ॥ १२ ॥
 पञ्चाङ्गी त्वभया ज्ञेयामृता वृत्ता तु रोहिणी ।
 व्राङ्गी तु चेतकी ज्ञेया कर्म तासामयोच्यते ॥ १३ ॥
 सर्वरोगेषु जीवन्ती प्रलेपे पूतना हिता ।
 शुद्धार्थममृता प्रोक्ता विजया सर्वरोगहृत् ॥ १४ ॥
 अक्षिरोगेऽभया शस्ता रोहिणी व्रणरोहिणी ।
 चेतकी चूर्णयोगे स्यात् सप्तधैव प्रकीर्तिता ॥ १५ ॥
 नवा स्त्रिधा घना वृत्ता गुर्वी क्षिप्ता च याम्भसि ।
 निमज्जेत् सा प्रशस्ता स्याद्रोगघ्नीति गुणप्रदा ॥ १६ ॥
 शोणाच्छिन्ना गुड़निभा किञ्चिदल्पा कपायणो ।
 स्थूलत्वक् सरसा स्वल्पबीजा गुर्वी हरीतकी ॥ १७ ॥
 चर्विता वर्धयत्यग्निं पेयिता मलशोधिनी ।

स्त्रिंशद्वाह्निगो पथ्या मृष्टा प्रोक्ता त्रिदोषनुत् ॥१८॥

श्रीषे तुल्यगुडां मुसैश्वरयुतां मेघावनह्यैऽम्बरे

तुल्यां शर्करया गरद्यमलया गुण्डया तुपारागमे ।

पिप्पल्या गिगिरे वसन्तसमये क्षौद्रेण संयोजिता

राजन् । प्राप्य हरीतकीमिव रूजी नश्यन्ति ते शश्वः ॥१९॥

शिया हरीतकी पथ्या चेतकी विजया जया ।

प्रपथ्या प्रमथा मोघा कायस्या प्राणदासृता ॥ २० ॥

जीवनीया हैमवती पूतना वृतनाभया ।

वयस्या नन्दिनी श्रेया श्रेयसी रोहिणी तथा ॥ २१ ॥

हरीतकी पञ्चरत्ना नवणा तुवरोत्कटा ।

रुचोष्णा दीपनी मेघ्या स्वादुपाका रसायनी ॥ २२ ॥

सरा वृद्धिप्रदा वृथ्या चक्षुष्या वृंहणी सद्युः ।

ग्रामकामप्रमेहार्गःकुठगोफोदरान् कृमीन् ॥ २३ ॥

वेपथ्यैश्चक्षुषोदोषविषम्विषमध्वरान् ।

गुल्माधानवृणश्चर्दिङ्गिकाकण्डूदामयान् ॥ २४ ॥

कामलां शूलमानाहं प्रोहाम चापकर्षति ।

मधुराद्यतया यात कपायन्यादुभावतः ।

पित्तं हन्ति कर्कं हन्ति कट्कं हरीतकी ॥ २५ ॥

अथ आमलकनामगुणाः ।

धात्रीकनामृतफलासक्त श्रीफल शिवम् ।

तद्वह्नीफलं वृष्य विमेषाद्रक्तपित्तजित् ॥ २६ ॥

अश्वत्थात् पवनं हन्ति पित्तं मापुष्यं गैत्र्यत ।

कर्कं रुच्यवपायत्वात् तग्मात् किमधिक फलम् ॥२७॥

अथ विभोतकनामगुणाः ।

विभोतकं कर्षण्यो भृतावामं कम्पिद्रुमः ।

वासन्तोऽथी हृदजातं सवर्तास्तिन्नपुष्पकः ॥ २८ ॥

विभीतकः स्वादुपाकः कपायः कफपित्तनुत् ।
 उष्णवीर्यो हिमस्पर्शो भेदनः कासनाशनः ।
 रूचो नेत्रहितः केश्यो मज्जा तीयदकारकः ॥२८॥

• अथ त्रिफलानामगुणाः ।

हरीतक्यास्ययो भागा शिवा द्वादशभागिकाः ।
 षड्भागाः स्युर्विभीतस्य त्रिफलेयं प्रकीर्त्तिता ॥३०॥
 पिचं माधुर्यंशैल्वन्तु कफं रूचकपायनुत् ।
 त्रिफलेतत्रयेण स्याद्वरा श्रेष्ठा फलोत्तमा ॥ ३१ ॥
 त्रिफला कुष्ठमेहार्गःकफपित्तविनाशिनो ।
 चक्षुष्या रोपणी हृद्या वयसः स्थायिनी परा ॥ ३२ ॥

अथ भूधात्रीनामगुणाः ।

भूधात्री बहुपत्री स्यादमृतामलका शिवा ।
 भूधात्रो वातकृत्तिक्ता कपाया मधुरा हिमा ।
 पिपासाकासपित्तासकृमिपाण्डुचतापहा ॥ ३३ ॥

अथ प्राचीनामलकीनामगुणाः ।

प्राचीनामलको प्राची नागरं रत्नकं मतम् ।
 तत्पक्षं पित्तकफहृत् उष्णं गुरुसमोरजित् ॥ ३४ ॥

अथ उत्पाटारूपकनामगुणाः ।

श्रुप्रकेणाववासा वृषा सिंहमुखी भिषग् ।
 सिंहपर्णी वृषो वासा सिंहकोत्पाटरूपकः ॥ ३५ ॥
 वासको वातकृत्तर्यः कफपित्तासनाशनः ।
 श्वासकासज्वरच्छर्दिमेहकुष्ठक्षयापहः ॥ ३६ ॥

अथ गुडूचीनामगुणाः ।

गुडूचो कुण्डली छिन्ना वयस्यामृतवह्वरी ।
 छिन्नोद्भवा छिन्नरूहामृता ज्वरविनाशिनी ॥ ३७ ॥
 वत्सादनी चन्द्रहासा जीयन्ती चक्रनक्षणा ।

गुडुची कटुका नधूी स्वादुपाका रसायनी ॥ ३८ ॥

मंप्राहिणो कपायोष्णा यस्या तिक्ताग्निदीपिनी ।

कामना कुष्ठयातास्रज्वरपित्तहमीन् जयेत् ॥ ३९ ॥

एतेन यातं सगुडा विदग्धं पित्तं सिताग्ना मधुना कफश्च ।

पातासमुपं रुधुतैर्नमिया गृह्यामवातं गमयेद्गुडुची ॥ ४० ॥

अथ विष्यनामगुणाः ।

विष्यः शलाटुः शैलुपो मानूरय सदाफलः ।

नक्ष्मीफलो गन्धगर्भः शाण्डिल्यः कण्टकी मतः ॥ ४१ ॥

विष्यं प्राहि कपायोष्णं कटुदीपनपाचनम् ।

द्वयं वानं नधु स्त्रिन्धं तिक्तं यातकफापहम् ॥ ४२ ॥

हृष्यं गुरु विदोषं श्याटु दुर्जरं पूतिमारुतम् ।

विटाहि विष्टम्भकरं मधुरं यश्चिमान्यजत् ।

पहण्योकफयातामगूलघ्नी विष्यपेपिका ॥ ४३ ॥

अथ अरणिनामगुणाः ।

अग्निमन्यो मय, कर्तुररणिर्वैजयन्तिका ।

अग्निमन्यः मययुद्धर्षीर्ष्योष्णः कफवातनुत् ॥ ४४ ॥

अथ पाटनानामगुणाः ।

पाटना कामदूतिः श्यात् कुम्भिका फानहन्तिका ।

शल्पमेघा मधोर्दती ताम्रपुष्पाशुवामिनी ॥ ४५ ॥

अस्या फलेरुषा श्रेता कुम्भिका लघुपाटना ।

पाटनारुचिशोषार्गं शामयत् हृदिनाशिनो ॥ ४६ ॥

शल्पुष्पाशुवरं श्यात् तत्पुष्यं कफरुधनुत् ।

पित्तातिमारुदाहृत् फलं शिवायपिभगुत् ॥ ४७ ॥

अथ काश्मरीनामगुणाः ।

काश्मरी शर्षतीभद्रा श्यापनी तत्पुष्पिका ।

काश्मरी काश्मरी श्या काश्मरी भद्रपिका ॥ ४८ ॥

काशमरी ज्वरशूलघ्नी वीर्योष्णा मधुरा गुरुः ।
 तत्पुष्पं वातलं ग्राहि पित्तासृक्प्रदरापहम् ॥४८॥
 फलं रसायनं केश्यं हृहणं शुक्लं गुरु ।
 वातपित्तत्रयदृष्यारक्तशूलविवन्धनुत् ॥ ५० ॥

अथ श्योनाकनामगुणाः ।

श्योनाकः पृथुशिविः स्यात् शुक्लनाशः कुटस्रटः ।
 भृतवृक्षश्च कटुङ्गः टुण्डुकः शन्नको रत्नः ।
 मयूरजङ्घो भङ्गुकः प्रियजोषः कटुशरः ॥ ५१ ॥
 श्योनाको दीपनः पाके कटुस्तुवरको हिमः ।
 ग्राहो तिक्तोऽनिलश्लेषपित्तकासविनाशनः ॥ ५२ ॥
 टुण्डुकस्य फलं बालं रूचं वातकफापहम् ।
 हृद्य कपायमधुरं लघु रोचनदीपनम् ॥ ५३ ॥

अथ महत्पञ्चमूलनामगुणाः ।

विल्वादिभिः पञ्चभिरेभिरेतल्लयात्पञ्चमूलं महदग्निकारि ।
 लघूप्षतिकं रसतः कपायं मेढः कफश्यामसमीरहारि ॥ ५४ ॥

अथ गोक्षुरनामगुणाः ।

त्रिकण्टकः कण्टफलो गोक्षुरः स्यादुक्तपटकः ।
 गोकण्टको भक्षटकः त्रिकण्टो व्याघटद्वकः ॥ ५५ ॥
 श्वदंष्ट्रा मूलशृङ्गाट पटङ्ग क्षुरकान्निकः ।
 गोक्षुरः शीतलः स्यादुर्वलकृद् यस्मिन्दीधनः ।
 प्रमेहश्लासकासाखण्डच्छद्भद्रोगवातजित् ॥ ५६ ॥

अथ शालपर्णीनामगुणाः ।

शालपर्णी ध्रुवा सौम्या त्रिपर्णी पोतनी स्थिरा ।
 पिशारिगन्धातिगुहा दीर्घमृत्नाशुमत्यपि ॥ ५७ ॥
 शालपर्णी गुरुः हृदिज्वरश्यामानिहारनुत् ।
 गोपदीपत्रयहरा हृद्यत्वृणा रसायनी ॥ ५८ ॥

अथ पृथ्विपर्णीनामगुणा ।

पृथ्विपर्णी क्रीटुपुच्छा धावनी कलमारुहा ।
 गृगानहस्ताहितिला पृथक्पर्णी च पर्णिका ॥ ५८ ॥
 पृथ्विपर्णी लघुर्हृष्या मधुरीणा विनाशयेत् ।
 रक्तातिमारदाहृदट्दीपत्रयवमिच्चरान् ॥ ६० ॥

अथ स्यूनभण्टाकीनामगुणाः ।

हृहती स्यूनभण्टाकी विपदा च मदोत्कटा ।
 मन्ताकी महती मिह्री कण्टकी राष्ट्रकाकुनो ॥ ६१ ॥
 हृहती घ्राहिणो हृद्या पाचनो रुफवातजित् ।
 उष्णो कुष्ठञ्ज्वरश्वामशूनकामाग्निमान्यजित् ॥ ६० ॥

अथ श्वेतकण्टकारीनामगुणा ।

कण्टारिका कण्टकिनी कण्टकारी निदग्धिका ।
 दुःशर्मा धायनी शुद्रा घ्याद् घ्याघ्नी दुःप्रदर्शिनी ॥ ६२ ॥
 गिता शुद्रा चन्द्रहामा मध्मणा श्वेददृमिका ।
 कण्टकारी मरा तिक्ता कटुका दीपनी मघु ॥ ६४ ॥
 रुक्षीणा पाचनी कामश्वामञ्जरकफाग्निनान् ।
 निहन्ति पोतम पाग्नपोद्गात्रच्छृद्धामयान् ।
 तदगु पोत्ता गिता शुद्रा विगेपात् गर्भकारिणी ॥ ५४ ॥

अथ लघुपञ्चमूलनामगुणा ।

इन्द्राय पञ्चमूल घ्यात् पञ्चभिर्गोक्षरादिभिः ।
 दन्तं पिप्पलिनिकहर मात्युण्णं घ्याद् उष्णम् ॥ ६६ ॥

अथ दशमूलनामगुणा ।

पताभ्यां पञ्चमूलाभ्यां दशमूलमदाहृतम् ।
 दीपत्रयशामशामगिर पीडापत्रमहात्तान् ।
 तन्माम्बेदञ्जरानाहाहविषाग्निश्रो उर्ध्वम् ॥ ६० ॥

अथ ऋद्धिद्विष्टिनामगुणाः ।

ऋद्धिः सुखं युगं लक्ष्मीः सिद्धिः सर्वजनप्रिया ।
 ऋषिसृष्टा रघाङ्गं स्यान्माङ्गल्यं श्रावणी वसूः ॥
 योग्यं युग्या तुष्टिराग्निर्वृद्धिरप्येतदाह्वया ॥ ३८ ॥
 ऋद्धिर्वल्या त्रिदोषघ्नी शक्रला मधुरा गुरुः ।
 वृद्धिर्मर्मप्रदा शीता वृष्या कासचयास्रनुत् ॥ ३९ ॥

अथ काकोलीचीरकाकोलीनामगुणाः ।

काकोली मधुरा वीरा कायस्था चीरशक्तिका ।
 ध्वांक्षोली वायसोसो स्यात् स्वादुमांसी पयस्विनी ॥३०॥
 द्वितीया चीरकाकोली सुराह्वा चीरिणी मता ।
 पोवरो सदृशस्कन्धः स चीरः स सुगन्धकः ।
 चीरकाकोलिकाख्यात पित्तदोषज्वरापह् ॥ ३१ ॥
 काकोलीयुगलं शीतं शक्रलं मधुरं गुरु ।
 जयेत्समीरदाहास्रपित्तशोषद्विषाज्वरान् ॥३२॥

अथ मेदामहामेदानामगुणाः ।

मेदा ज्ञेया गालपर्णी वृष्या मेदोज्ञया धरा ।
 महामेदा मणिच्छिद्रा वृदन्ता दैवता मणिः ॥३३॥
 मेदायुग गुरु स्वादु वृष्यं स्तन्यकफापहम् ।
 वृद्धिं शीतल रक्त पित्तचयसमीरनुत् ॥३४॥

अथ जीवकर्पभकनामगुणाः ।

जीवको मधुरः शृङ्गी कृस्वाङ्गः कूर्चशोर्षकः ।
 ऋषभो वीर इन्द्राक्षी विपाणी दुर्दरो वृषः ॥३५॥
 जीवकर्पभक्ती बन्धी शीती शक्रकफप्रदी ।
 हरतः पित्तदाहास्रकामघातघ्नयामयान् ॥३६॥

अथ अष्टवर्गनामगुणाः ।

अष्टवर्गोऽष्टभिर्द्रव्यैरेतैः शीतोऽतिशक्रल ।

हृद्गणः पित्तदाहाम्रगोपघ्नस्तन्यगर्भकृत् ॥७०॥

अथ जीवन्तीनाम गुणाः ।

जीवन्तो जीवनी जीवा जीवनीया यगस्करी ।

शाकश्रेष्ठा जीवभद्रा भाद्रव्या जीववर्धनी ॥७१॥

जीवन्ती शीतला स्वादुः क्षिग्धा दीपत्रयापहा ।

रसायनी बलकरी घृतुष्या घ्राहिणी लघुः ॥७२॥

अथ मधुयटीनामगुणाः ।

मधुयटी क्लीतनकं यटी मधु मधूनिका ।

यट्याहं मधुकं यष्टिमधुकं जलजा मधुः ।

मधुयटी गुरुः शीता वल्गुः हृदिपित्तजित् ॥७३॥

अथ मापपर्णीमुद्गपर्णीनामगुणाः ।

मापपर्णी कृष्णहस्ता काम्बोजो हयपुच्छिका ।

मांसमापा मिहमुष्ठी व्यादुमापा महामहा ॥७४॥

मुद्गपर्णी सुद्रमहा सूर्यपर्णी कुरङ्गिणी ।

यनजा रिङ्गिणी शिम्बी मिह्नी मार्जारगन्धिका ॥७५॥

मापपर्णी हिमा तिक्ता रुचा गुरुवन्तामज्जत् ।

मधुरा घ्राहिणी गोपघातपित्तज्वराखनुत् ।

तद्वपेन्मुद्गपर्णी हृद्दीपार्गोहरा लघुः ॥७६॥

अथ जीवनीयनामगुणाः ।

जीवन्ती सूर्यपर्णियुक् खाकोल्यो जीवकर्षभा ।

मदोपटीति मधुरो जीवनीयगणो गुरुः ॥७७॥

गुक्तलद् हृद्गणः शीतः स्तन्यगर्भकफघ्नः ।

रक्तपित्तदपागोपज्वरदाहघतापहः ॥७८॥

अथ परण्डरक्षेरण्डनामगुणाः ।

परण्डो दीर्घदण्डः प्यातकृणो बर्हमानकः ।

धिषः पञ्चाङ्गुनो घ्याघ्नः पुच्छो गन्धर्वहस्ताक ॥७९॥

रक्षैरण्डो हस्तिकर्णो व्याघ्रो व्याघ्रतरो लघु ।
 उत्तानपत्र उरवु वातावैरी च चुच्चुना ॥८७॥
 एरण्ड युग्म मधुरमुष्ण गुरु विनाशयेत् ।
 शूलशोथकटीवस्तिशिर पीडोदरज्वरान् ॥८८॥
 ब्रध्नश्वासकफानाहकासकुष्ठाममारुतान् ।
 तत्फल भेदन स्वादु क्षारमुष्ण समोरजित् ॥८९॥

अथ काष्ठसारिवाकृष्णसारिवानामगुणा ।
 शारिवा शारदास्फोता गोपकन्या प्रतानिका ।
 गोपाङ्गना गोपवल्ली लताङ्गा काष्ठशारिवा ॥९०॥
 शारिकन्या कृष्णमूली भद्रा चन्दनशारिवा ।
 भद्रा चन्दनगोपा च चन्दना कृष्णवल्गवपि ॥९१॥
 सारिवायुगल स्वादु स्निग्ध शुक्रकर गुरु ।
 अग्निमान्द्यारुचिश्वासवमिकासटपापहम् ।
 दोषत्रयास्रप्रदरज्वरातीसारनाशनम् ॥ ९२ ॥

अथ यवासधन्वयवासनामगुणा ।
 यासो मरुद्भवोऽनन्तो दीर्घमूलो यवासक ।
 वालपत्र समुद्रान्तो दूरमूलोऽतिकण्टक ॥९३॥
 धन्वयासस्ताम्रमूली दु स्पर्शा म्याद् दुरालभा ।
 यासक कच्चुरा चात्ममूलो धन्वयवासक ॥९४॥
 यास स्वादुरसस्तिक्तो हिम पित्तहरो लघु ।
 हन्ति रक्तकफभ्रान्तीस्तद्वधन्वयवासक ॥ ९५ ॥

अथ मुण्डोनामगुणा ।

मुण्डो भिक्षु परिव्राजो पावनो स्यात् तपोधना ।
 आधणो श्रीमती मुण्डो तिक्ता श्रावणशीर्षका ॥९६॥
 मुण्डो तिक्ता कटु पाके धीर्योष्णा मधुरा लघु ।
 मध्या गण्डापचीकृच्छ्रकमियोन्वर्त्तिपाण्डुजित् ॥९७॥

अथ महासुण्डीभूमिकदम्बनामगुणाः ।
 महासुण्डी लोभनीया ह्रिन्नपन्थीनिका स्मृता ।
 भूतवृक्षः कुनहनो मन्सुगानुकदम्बकः ।
 कदम्बपुष्पसुगन्धीवत् गुणैर्भूमिकदम्बकः ॥८८॥

अथ अपामार्गनामगुणाः ।

अपामार्गस्तु शिखरो क्लिष्टही परमञ्जरी ।
 अधःशान्धः शैविरिकः प्रत्यक्पुष्पो मयूरका ॥ ८९ ॥
 अपामार्गः मरुस्तोष्णो दीपनः कफवातजित् ।
 निहन्ति दद्रुसिधार्गं कण्डूगूनीदरारुची ॥१००॥

अथ रक्तापामार्गनामगुणाः ।

अन्यो रक्तो हस्तफलो वगिरः कपिविष्यन्ती ।
 अपामार्गोऽरुणो यातविष्टम्भी कफनाशनः ।
 ऊनं पूयैगुणै कृष्णस्तपत्रं रक्तपित्तनुत् ॥१०१॥

अथ काम्बिन्धनामगुणाः ।

काम्बिन्धो रश्मिनी रक्तचूर्णको ग्रस्यगोधनः ।
 स्तोहितो रक्तशमनी रश्मि रश्मिनको मतः ॥१०२॥
 काम्बिन्धः कफपित्ताग्रक्रिमिगुणोदरमणान् ।
 दन्ति रश्मि कटुश्च तण्डुलकं घातिः शीतलम् ॥१०३॥

अथ दन्तीनामगुणाः ।

दन्ती गुणप्रिया नागदन्ती शीघ्रानुकुम्भकः ।
 उपपित्तानुकुम्भी प्यादिगण्ठोदुग्धरन्ध्रदा ॥१०४॥
 घातुषर्णी हृषेरन्डा दन्ती मर्षरो मता ।
 मूषकाद्वा सुतयेनी पन्थक्यं चो च फस्त्रिका ॥१०५॥
 दन्तीद्वयं मरुं पाजरमयोः कटु दीपनम् ।
 तोरुणोऽयं दन्ति पिताग्रकफगोफोदरान् कमीन् ॥१०६॥

अथ जयपाञ्चनामगुणाः ।

जयपालो दन्तीबीजं प्यातं तत् तित्तिरीफलम् ।
जयपालो गुरुस्त्रिग्वो रेषो पित्तकफाषहः ॥१०७॥

अथ श्वेतत्रिवृद्धनामगुणाः ।

त्रिवृत् कुम्भोऽरुणा त्रयस्रभण्डौ कूटरवाहिनी ।
सर्वानुभूतिस्त्रिवृता त्रिपुटा सरलासिता ॥१०८॥
त्रिवृत्तिला सरा रूचा स्वादुरुष्या समीरकम् ।
कटुः पाके ज्वरश्लेष्मपित्तशोफोदरापहा ॥१०९॥

अथ क्षुण्णत्रिवृद्धनामगुणाः ।

त्रिवृत्काला कालमेपी कालपर्ण्यर्द्धचन्द्रिका ।
सुखेनास्याग्मालिविका मसूरा विदलान्विता ॥११०॥
त्रिवृत्काला हीनगुणा तस्यास्तीव्रविरेचिनी ।
मूर्च्छादाहमदभ्रान्तिवान्तिकार्पणकारीषी ॥१११॥

अथ इन्द्रवारुणीद्वयनामगुणाः ।

इन्द्रवारुण्यधेन्द्राङ्गं वृषभाक्षी गवादनी ।
ऐन्द्रवारुः क्षुद्रफला विपालेन्द्री वृषादनी ॥११२॥
अन्येन्द्रवारुणी चित्रफला चित्रमहाफला ।
आत्मरक्षा नागदन्ती अपुपी गजचिर्मटी ॥११३॥
श्वेतपुष्पी मृगाक्षी च तथा पञ्चसुरा मतर ।
मरुद्गवा क्षमिगुहा चित्रदेवी च कीर्तिता ॥११४॥
ऐन्द्रवारुद्वयं तिलक कटुपाके सरं लघु ।
वीर्योष्णं कामलापित्तकफघ्नीहीदरापहम् ॥११५॥

अथ पारग्वधनामगुणाः ।

पारग्वधो राजवृद्धः शम्भ्याकः क्षतमालक ।
व्याधिघातः कर्णिकारः प्रपङ्कयतुरङ्गुलः ॥११६॥
आरोग्यशिम्बी स्वर्णाटः कर्षो दीर्घफलो मतः ।

कुण्डली हिमपुष्पा च कलिख्यातो वृषद्रुमः ॥११७॥
 स्वर्णशेफालिका श्यावा कुष्ठसूदननाम तत् ।
 स्वर्णस्याख्या पित्तला च सुवर्णद्रुम ईरितः ॥११८॥
 भारग्वधो गुरुः स्वादुः शीतलो मृदुरेचनः ।
 ज्वरहृद्रोगपित्तास्रवातोदावर्तशूलजित् ॥ ११९ ॥
 तत्पुष्पं वातलं ग्राहि तित्तं पित्तकफापहम् ।
 तन्मज्जा मधुरः पाके तित्तः पित्तसमौरजित् ॥ १२० ॥

अथ नीलिनीनामगुणाः ।

नीलिनी नीलिका ग्राम्या श्रीफला भारवाहिनी ।
 रञ्जनो कलिकामेला तूष्णी रूक्षा विशोधिनी ॥ १२१ ॥
 भौक्षिनी रेचनी तित्ता केश्या मोहभ्रमापहा ।
 उष्णा हृन्त्युदरह्नीहवातपित्तकफानिलान् ॥ १२२ ॥

अथ कटुकीनामगुणाः ।

कटुकी रोहिणी तित्ता चक्राङ्गी कटुरोहिणी ।
 मत्स्यपित्ता पाण्डु रुहा कृष्णमेदा द्विजाङ्गिका ।
 अशोका रोहिणी मत्स्या सकुला सकुलादिनी ॥ १२३ ॥
 कटुकी कटुपाके च तित्ता रूक्षा सरा लघुः ।
 हिमा हन्ति कृमिश्वासदाहपित्तकफज्वरान् ॥ १२४ ॥

अथ अङ्गोलकनामगुणाः ।

अङ्गोलकस्ताम्रफलः पीतसारो निकोचकः ।
 गुप्तस्त्रेहो विरेची स्यात् भूयितो दीर्घकीलकः ॥ १२५ ॥
 अङ्गोलकः कटुस्निग्धतीक्ष्णोऽप्यसुवरो लघुः ।
 रेचनः कृमिशूलामशोफश्लेष्मविपापहः ॥ १२६ ॥
 तत्फलं शीतलं स्वादु श्लेष्मलं हृंहणं गुरु ।
 बर्धं विरेचनं वातपित्तदाहचयास्रजित् ॥ १२७ ॥

अथ सेहुण्डनामगुणाः ।

सेहुण्डो वक्षतुण्डस्तु गारुडीरो वष्यक्षण्टकः ।
 सुह्रीरुमय दुग्धोऽसिपत्नो वक्षी महातरुः ॥ १२८ ॥
 सेहुण्डो रीचनस्त्रीक्ष्णो दीपनो कटुको गुरुः ।
 शूलामाष्ठील्लिकाषानगुल्मशोफोदरानिलान् ।
 हन्ति द्रूषीविषप्लीहकुष्ठोन्मादाश्लपाण्डुताः ॥ १२९ ॥

अथ निम्बनामगुणाः ।

निम्बो नियमनो नेतारिष्टः स्यात्पारिभद्रकः ।
 सुतिक्तः सर्वतोभद्रः पिचुमन्दः प्रभद्रकः ॥ १३० ॥
 कुष्ठहा देवदत्तय रविसन्निभसूर्यकः ।
 निम्बः शीतो लघुः ग्राही कटुपाकोऽग्निवातकृत् ॥ १३१ ॥
 व्रणपित्तकफच्छर्दिकुष्ठहृत्तासमेहनुत् ।
 निम्बपत्रं धृतं नेत्रं कृमिपित्तविषप्रणुत् ॥ १३२ ॥
 तत्फलं भेदनं क्षिग्धमुष्णं कुष्ठहरं लघु ।
 अपक्वं पाचयेन्निम्बः पक्वञ्चापरिशोषयेत् ॥ १३३ ॥

अथ महानिम्बनामगुणाः ।

महानिम्बो निम्बकरः कामुको विषमुष्टिकः ।
 रम्यको गिरिकोद्रेकाचारः स्यात् केगमुष्टिकः ॥ १३४ ॥
 महानिम्बो हिमो रूचस्तिक्तो ग्राही कप्रायकः ।
 कफपित्तकृमिच्छर्दि कुष्ठहृत्तामरकृत् ॥ १३५ ॥

अथ किराततिग्गनामगुणाः ।

किराततिक्तः केरातो भृनिम्बो रामसेनकः ।
 किरातकोऽन्धो नैपालो नाडितिल्लो च्चरास्तकः ।
 कण्डूतिक्तोऽर्दतिक्तः स्याच्चिद्रारिः सन्निपातहा ॥ १३६ ॥
 किरातो वातनो रूचः शीतलस्तिक्तको लघुः ।
 सन्निपातज्वरश्लामकासपित्तासदाहनुत् ॥ १३७ ॥

अथ कुटजनामगुणाः ।

कुटजो मल्लिकायुष्यः कलिङ्गो गिरिमल्लिका ।
 वत्सकः कुटजः कोटिष्ठकः शक्रभूरुहः ॥१३८॥
 कुटजः कटुको रूची दीपनस्तुवरो लघुः ।
 अर्शाऽतिसारपित्तास्रकफदृग्णामकुष्ठनुत् ।
 तत्पुष्यं वातलं शीतं तिक्तं पित्तातिसारजित् ॥१३९॥

अथ इन्द्रयवनामगुणाः ।

ऐन्द्रयवस्तस्य फल कालिङ्गः कोटजो मतः ।
 शक्राङ्गः पुरुहूतथ प्रोक्तो भद्रयवस्तथा ॥१४०॥
 ऐन्द्रयवस्त्रिदोषघ्नः सथाही शीतलः कटुः ।
 च्चरातिसाररक्तार्गः कृमिबीभर्षकुष्ठनुत् ॥१४१॥

अथ मदननामगुणाः ।

मदनः कूर्दनः पिण्डी राष्ट्रपिण्डान्तकं फलम् ।
 चारहाटथ तगरः शल्यको विषपुष्पकः ॥१४२॥
 मदनो वमनस्त्रितो वीर्योष्णो लेखनो लघुः ।
 रूक्षः कुष्ठकफानाहशोफगुल्मव्रणापहः ॥१४३॥

अथ कङ्कुठनामगुणाः ।

कङ्कुठं कङ्काकङ्कुठं रीचनं रङ्गनामकम् ।
 शोधनं पुलहं हार्सं वराङ्गं कुञ्जवालुकम् ॥१४४॥
 कङ्कुठं रीचनं तिक्तं कटुष्णं वर्णकारकम् ।
 कृमिशोफोदराधानगुल्मानाहकफापहम् ॥१४५॥

अथ हिमाह्वानामगुणाः ।

हिमाह्वा कनकचीरो हिमपुष्पी हिमावती ।
 क्षोरिणो काञ्चनचीरो कटुपर्णी चिकर्यपी ।
 तिक्तदुग्धा हिमवती पोतदुग्धा हिमाद्रिका ॥१४६॥

हेमाद्वा रचनी तिक्ता मन्दाग्न्युत्क्लेदकारिणी ।

कृमिकण्डूकफानाहृषिपकुष्ठविनाशनी ॥१४७॥

अथ सातलानामगुणाः ।

सातला विरला सारी भृत्फला बहुफेनका ।

चर्मसाक्षा चर्मकसा फेना दीप्ता च नालिका ॥१४८॥

सातला कटुका पाके वातला शीतला लघुः ।

तिक्ता शोधकफानाहृषित्तोदावर्त्तरक्तजित् ॥१४९॥

अथ अश्मन्तकनामगुणाः ।

अश्मन्तो मालुकापत्रो युग्मपत्रोऽम्बपत्रकः ।

श्लक्ष्णत्वगम्बयोनिः स्यात् कुशलो पापनाशनः ॥१५०॥

अश्मन्तसुवरो ग्राही शोतोष्णः कफवातजित् ।

निहन्ति गण्डमालास्रगलगण्डगलामयान् ।

तत्फलं लेखनं ग्राहि गुरुश्लेष्मानिलापहम् ॥१५१॥

अथ काञ्चनारनामगुणाः ।

काञ्चनारः काञ्चनक. पाकारी रक्तपुष्पकः ।

कोविदारोऽस्य भेदः स्यात् कुदालः कुङ्कुली कुली ।

पास्फोती दालक स्वल्पकसरसमरी मता ॥१५२॥

काञ्चनारो हिमो ग्राही तुवरः श्लेष्मपित्तनुत् ।

क्रिमिकुष्ठगुदम्बगण्डमालात्रणापहः ॥१५३॥

कोविदारोऽपि तद्वत् स्यात् पुष्पं शीतं तयोर्लघुः ।

रूचं संप्राहि पित्तास्रप्रदरचतकासनुत् ॥१५४॥

अथ निर्गुण्डीद्वयनामगुणाः ।

निर्गुण्डी श्वेतकुसुमः सिन्दुकः सिन्दुवारकः ।

भूतकेश्यापरो नीलसिन्दुकः पुष्पनीलकः ॥१५५॥

श्लेष्मालिका शोतभीरुर्षनकोऽनिलमञ्जरी ।

निर्गुण्डी श्व. तिदा तिक्ता कपाया कटुका लघुः ॥१५६॥

केश्या नेत्रहिता हन्ति शूलघोथाममारुतान् ।

क्रिमिकुष्ठरुचिः श्लेष्मत्रणानीलापि तद् द्विधा ॥१५७॥

अथ मेपशृङ्गीनामगुणाः ।

मेपशृङ्गी मेपवह्नी समदंद्वाजशृङ्गिका ।

अन्या तु दक्षिणायत्ता हृद्यिकाली विपाणिका ॥१५८॥

मेपशृङ्गी रसे तिक्ता वातला कासनाशनी ।

रूक्षा पाके कटुः पित्तत्रणश्चेत्प्राक्षिशूलनुत् ॥१५९॥

अथ पुनर्नवाह्वयनामगुणाः ।

पुनर्नवा श्वेतमूला पृथ्वीको दीर्घपत्रकः ।

विषाददीर्घवर्षाभृः पुनर्भूर्मण्डलच्छदा ॥१६०॥

पुनर्नवा सरा तिक्ता रूचोण्या मधुरा कटुः ।

पुनर्नवारुणा तिक्ता रक्तपुष्पा कटिल्लका ॥१६१॥

क्रूरकः क्षुद्रवर्षाभूर्वर्षकेतुः शिवाटिका ।

गोफानिलत्रणश्चेत्पहरा रूच्या रसायनी ॥१६२॥

पुनर्नवा वरा तिक्ता कटुपाका हिमा लघुः ।

वातला प्राक्षिणी श्लेष्मरक्तपित्तविनाशनी ॥१६३॥

अथ रास्त्रानामगुणाः ।

रास्त्रा रम्या युक्तरसा रसना गन्धनाजुली ।

सुगन्धमूलातिरसा त्रेयसी सुवरा रसा ॥१६४॥

रास्त्रामपाचनी तिक्ता गुरुष्णा श्लेष्मवातजिह्व ।

गोफश्वाससमीरास्रवातशूलोदरापहा ॥१६५॥

अथ अश्वगन्धानामगुणाः ।

अश्वगन्धा सुरद्राघ्ना गोकर्णधावरोहकः ।

वराहवर्णी वरदा बल्या वाजीकरी हृषा ॥१६६॥

अश्वगन्धानिलश्चेत्प्राक्षिशूलोदरापहा ।

बल्या रसायनी तिक्ता कपायोण्याऽतिशुक्रना ॥१६७॥

अथ प्रसारणीनामगुणा ।

प्रसारणी राजवला चारुपर्णी प्रतानिका ।

शरणी सारणी भद्रपर्णी सुप्रसरा सरा ॥१६८॥

प्रसारणी गुरुर्हृष्या सन्धानबलहृत् सरा ।

वीर्योष्णा वातनुत् तिला वातरक्तकफापहा ॥१६९॥

अथ शतावरोनामगुणा ।

शतावरी द्वीपिशत्रुर्हिपकाधरकण्टका ।

नारायणी शतपदी शतपाद् बहुपत्रिका ॥१७०॥

शतावरी गुरु यीता स्वादु खिन्धा रसायनी ।

शुक्रस्थान्यकरा बल्या चातपित्तास्रशोफजित् ॥१७१॥

अथ महाशतावरीनामगुणा ।

शतावथूर्ध्वकण्ठान्या पीवरी धीवरी वरो

अभौरुर्बहुपत्रा च महापुरुपदन्तिका ।

सहस्रवीर्या केशी स्यात् तुङ्गिनी सूक्ष्मपत्रिका ॥१७२॥

महाशतावरी मेघ्या हृद्या वृष्या रसायनी ।

शीतवीर्या निहन्यशायरूषीनयनामयान् ।

तदङ्गुरस्त्रिदोषघ्नो लघुरर्ग चयापह ॥१७३॥

अथ बलानामगुणा ।

बला वाद्यालक शीतपाकी वाद्योदराह्वया ।

भद्रौदनी समङ्गा स्यात् समांसा खरयष्टिका ॥१७४॥

अथ सहदेवीनामगुणा ।

महावला वीरपुष्पी सहदेवी हृह्वना ।

वाद्यायनी देवसहा वाद्या स्यात् पीतपुष्पिका ॥ १७५ ॥

अथ बलाकानामगुणा ।

बलाकातिबला भारवाजी स्याद् वृक्षगन्धिनी ॥ १७६ ॥

॥ ८२१ ॥ अथ गङ्गेरुकीनामगुणाः । १११ ॥ १
 गङ्गेरुकी नामबला विश्वदेवा गवेधुका ॥ १७७ ॥

३ २२१ ॥ अथ बलाचतुष्टयगुणाः । १११ ॥ १
 बलाचतुष्टयं शीतं मधुरं, बलकान्तिरुत् ।

स्निग्धं ग्राहि, समीरालपित्तास्रचतनाशनम् ॥ १७८ ॥

भासां हृद्बला कृच्छ्रं हन्ति वातानुलोमनी ।

गुर्वी नामबला वृष्या विशेषाद्रक्तपित्तजित् ।

बल्या रसायनी पुंस्त्ववर्द्धिनी वृंहणी तथा ॥ १७९ ॥

तस्याः फलं हिमं स्रादु स्तम्भनं गुरुलेखनम् ।

विषयाभानजननं रक्तपित्तविवर्द्धनम् ॥ १८० ॥

॥ १११ ॥ अथ ज्योतिषतीनामगुणाः ।

ज्योतिषती वङ्गिरुचि कङ्कणी कटभीः तथा ॥ १८१ ॥

ज्योतिषतो कटुस्तिक्ता सरा कफसमीरजित् ।

अत्युष्या वामनो तीक्ष्ण वङ्गिबुद्धिस्मृतिप्रदा ॥ १८२ ॥

अथ महाज्योतिषतीनामगुणाः ।

तेजस्विनी तेजोवती तेजिन्या लघुबलकला ।

महौजसी पारिजाता शीता तिक्तातितेजिनी ॥ १८३ ॥

तेजस्विनी कफश्वासकासशूलामवातजित् ।

पाचन्युष्या कटुस्तिक्ता रुचिवङ्गिप्रदीपनी ॥ १८४ ॥

अथ देवदारुनामगुणाः ।

देवदारु सुराह स्याद्भद्रदारु. सुरद्रुम ।

भद्रकाष्ठं स्रोत्रवृक्षं लामिनं शक्रदारु च ॥ १८५ ॥

देवदारु कटु स्निग्ध तिक्तोष्णं लघु नाशवेत् ।

भाभानज्वरशोथामहिकाकण्डुकफानिलान् ॥ १८६ ॥

अथ सरलनामगुणाः ।

सरलो मन्दनो व्रीडा नमेरुद्विकहृत्तका ।

पीतदारु पीतहृद्यो महादीर्घकलिद्रुमा ॥ १८० ॥

सरलः कटुकः पाकरसयोर्मधुरो लघुः ।

उष्णो घृग्धा समीराक्षिकण्डकर्णामयापहा ॥ १८८ ॥

अथ पुष्करमूलनामगुणाः ।

पौष्कराह्वं पद्मयवं पौष्करं पुष्कराह्वयम् ।

काश्मीरं पुष्करजटा मूलवीरं सुगन्धिकम् ॥ १८९ ॥

पौष्करं कटुकं तिक्तमुष्णवातकफज्वरान् ।

हन्ति शोफारुचिष्णामान् विधेपात् पार्श्वशूलजित् ॥ १९० ॥

अथ कुष्ठनामगुणाः ।

कुष्ठं रोगाह्वयं दिव्यं कौवेरं पारिभद्रकम् ।

पारिहार्यं पारिभाष्यमुत्पलं पारिभव्यकम् ॥ १९१ ॥

कुष्ठमुष्णं घाटुं स्वादु तिक्तं शक्रप्रदं लघु ।

हन्ति वातास्रवीसर्पकुष्ठवासमरुत्कफान् ॥ १९२ ॥

अथ कर्कटशृङ्गीनामगुणाः ।

शृङ्गी कुलीरशृङ्गी स्यादक्रा कर्कटशृङ्गिका ।

कर्कटाप्या महाघोषा शृङ्गनाम्नी नतान्द्रपि ॥ १९३ ॥

शृङ्गी कपायतिलोष्णा हन्ति चिक्रावमिज्वरान् ।

हृष्या वमिकफत्रासद्यक्रामोर्ध्वमारुतान् ॥ १९४ ॥

अथ कटुफलनामगुणाः ।

कटुफलं कुमुदा कुम्भी त्रीपर्णी सोमपादपः ।

सोमयस्को महाशुग्धी भद्रा भद्रवती शिवा ॥ १९५ ॥

कटुफलं तुवरं तिक्तं कटुवातकफज्वरान् ।

हन्ति श्वासप्रमेहार्गं कासकण्ठामयारुची ॥ १९६ ॥

अथ रोहिपनामगुणाः ।

रोहिपं फलरूपं भूतिभूतिकं मरुतं तण्डुम् ।

श्यामनं युग्मकं पौर व्यापकं देयगन्धकम् ॥ १९७ ॥

रोहिणं कटुकं पाके तिक्तोष्णं तुवरं जयेत् ।
हन्ति मारुतपित्तास्रं क्षयाच्छासकफज्वरान् ॥ १८८ ॥

अथ भार्गवीनामगुणाः ।

भार्गी भृगुभवा पद्मा कासग्री गन्धपर्वणो ।
खरशार्कं शुक्रमाता फञ्जौ बाह्यणयष्टिका ॥ १८९ ॥
भार्गी रूचो कटुस्तिक्ता रूच्योष्णा पाचनी जयेत् ।
शोथकासकफश्वासपीनसज्वरमारुतान् ॥ २०० ॥

अथ पापाणभेदनामगुणाः ।

पापाणभेदः पापाणोऽश्मरोभेदोऽश्मभेदकः ।
शिलाभेदो दृपद्वेदो नागभिन्नाहभेदनः ॥ २०१ ॥
पापाणभेदस्तुवरः शोतलो वस्तिशोधनः ।
सरस्तिक्तः प्रमेहार्शःकृच्छ्राश्मरोरुजो जयेत् ॥ २०२ ॥

अथ मुस्तानामगुणाः ।

मुस्तं वारिधरो मुस्तो मेघास्यः कुरुविन्दकः ॥ २०३ ॥
वराहोऽब्दो घनो भद्रमुस्तं राजकसेरुकः ।
पिण्डमुस्तं विपध्वंसी नागरोऽन्यः प्रकोर्त्तितं ॥ २०४ ॥
मुस्तं कटु हिमप्राहि तिक्तं दीपनपाचनम् ।
कपायं कृमिपित्तास्रकफदृष्टणाञ्चराग्रहम् ॥ २०५ ॥

अथ धातुकीनामगुणाः ।

धातुको कुञ्जरा सिन्धुपुष्पी प्रमदिनो मदा ।
पार्वतीया ताम्रपुष्पो सुभिद्या मद्यवासिनो ॥ २०६ ॥
धातुको कटुका शीता मन्दोष्णा तुवरा लघुः ।
दृष्ट्यातीसारपित्तास्रविपकृमिविसर्पजित् ॥ २०७ ॥

अथ माचिकानामगुणाः ।

माचिका घालिकाश्वठा शठी दन्तशठाश्विका ।
श्वश्वठी सूचीमुखी कपाया कण्ठमुष्यपि ॥ २०८ ॥

माचिकाम्ना रसे पाके कपायो शीतलो लघुः ।
पक्वातोसारपित्तास्रकफकण्ठामयापहा ॥ २०८ ॥

अथ विदारिकन्दद्वयनामगुणाः ।

विदारिका हृथ्यज्ज्ञो हृथ्यकन्दा विदानिका ।
शृगालिका कन्दवल्ली स्वादुकन्दा विडालिका ॥ २१० ॥
धन्या शुक्ला चीरशुक्ला धारवल्ली पयस्विनी ।
इक्षुवल्ली महाखेता चीरकन्देक्षुगन्धिका ॥ २११ ॥
विदारो मधुरा स्निग्धा हृंहणी स्तन्यशुक्रदा ।
गुरुपित्तास्रपवनदाहान् हन्ति रसायनी ॥ २१२ ॥

अथ वाराहकन्दनामगुणाः ।

वाराहो माधवो गृष्टि शीकरी वनमानिका ।
विश्वक्सेनप्रिया क्रीडनाम्ना शम्बरकन्दका ॥ २१३ ॥
वाराहो मधुरा कन्दे कटुस्तिक्तातिशुक्ला ।
वन्धा शक्रकरा वातकफमेहहृमोन् इयेत् ॥ २१४ ॥

अथ पाठानामगुणाः ।

पाठाम्बुठा हृहृत्तिक्ता प्राचीनाम्बुठिका रसा ।
वरा तिक्ता पापचेली त्रेयसो हृदकणिका ॥ २१५ ॥
पाठोन्माकटुका तीक्ष्ण वातघ्नो षडहरा लघुः ।
हन्ति शूलज्वरश्चर्दिकुष्ठातीमारहृदुज ।
दाहकण्डूविषग्वासक्तमिगुल्मगरव्रणान् ॥ २१६ ॥

अथ मोरटीनामगुणाः ।

मूर्वादेवी मधुरसा देवशैली मधुखवा ।
सिन्धुपर्णी पृथक्पर्णी मोरटी पीलुपर्णिका ॥ २१७ ॥

अथ मञ्जिष्ठानामगुणाः ।

मञ्जिष्ठा विजया रक्ता रक्ताङ्गो कान्तमेयिका ।
रक्तयष्टी ताम्रवल्ली समद्रा वस्तभूपणा ॥ २१८ ॥

मञ्जुला विकर्णा भण्डी छद्मिका च्चरनाशिनो ।
 मञ्जिष्ठा मधुरा तिक्ता कपाया स्वरवर्णहृत् ॥ २१८ ॥
 गुरुव्या विपक्षे भयोफयोन्धच्छिशूलनुत् ।
 रक्षातोसारकुठासमीसर्पत्रणमेहजित् ।

तच्छाकं दीपनं स्वादु क्षिणं पित्तानिलापहम् ॥ २२० ॥

अथ हरिद्रानामगुणा ।

हरिद्रा रजनी गौरी रश्मिनी चरवर्णिनी ।

पिण्डा पीता वर्णवती निशावर्णा विलासिनी ॥ २२१ ॥

हरिद्रा कटुका तिक्ता रूचोष्ठा भ्रूष्पित्तनुत् ।

वर्णा त्वग्दाहमेहास्रशोफपाण्डुव्रणायहा ॥ २२२ ॥

अथ दारुहरिद्रापीतदारुनामगुणा ।

दावीं दारुहरिद्राऽन्या पीतदारु च पञ्चधा ।

कटं कटेरी पित्तदु, स्वर्णवर्णा कटङ्कटी ॥ २२३ ॥

दावीं तद्विधेयात्तु नेत्रकर्णास्यरोगनुत् ॥ २२४ ॥

। अथ प्रपुत्राटनामगुणाः ।

प्रपुत्राटस्वेडगजचक्रमर्दं प्रपुत्रडः ।

दद्रुत्रो मर्दको मेपकुसुम कुष्ठकन्तन ॥ २२५ ॥

प्रपुत्राटो लघुः स्वादु रूचः पित्तानिलापह ।

द्वयो हिमकफशामकुष्ठदद्रुकमीन् जयेत् ॥ २२६ ॥

हन्युष्णं तत्फल कुष्ठकण्डूदद्रुविषानिलान् ।

वातरक्षापहत्तस्या शाक कफकर लघु ॥ २२७ ॥

अथ वाकुचीनामगुणा ।

वाकुची चन्द्रिका सोमवल्ली पृतिफला घरा ।

सोमराजी कृष्णफला धल्गुजा कालमेपिका ।

चन्द्रलेखा तथा सोम. कुष्ठो च सितायरी ॥ २२८ ॥

वाकुची मधुरा तिक्ता कटुपाका रसायनी ।

विटम्बो हिमा रुचा सरा हृद्याऽसपित्तनुत् ॥ २२८ ॥

रुचा हन्तिकफ खासकुष्ठमेहज्वरक्षमीन् ।

तत्फलं पित्तहृत् केश्यं कुष्ठवातकफापहम् ॥ २२० ॥

अथ भृङ्गराजनामगुणाः ।

भृङ्गराजो भेकराजो भार्वावः केशरञ्जकः ।

भृङ्गारको भृङ्गराजो भृङ्गाक्षः सूर्यवक्षभः ॥ २३१ ॥

भृङ्गराजः कटुस्तिक्तो रुघोष्णः कफवातहृत् ।

दन्त्यो रसायनस्त्वच्यः कुष्ठमेवशिरोऽर्त्तिजित् ॥ २३२ ॥

अथ पर्पटनामगुणाः ।

पर्पटः कवचो रेणुः पित्तहृत् वरकण्टकः ।

वरतिक्तः पर्पटकः पृथ्विकचर्मकण्टकः ॥ २३३ ॥

पर्पटो हन्ति पित्ताम्भ्रमदृष्टणाकफज्वरान् ।

संग्राहो शीतलस्तिक्तो दाहनुत् वातलो लघुः ॥ २३४ ॥

रक्तपुष्योऽतिसारस्य धारको ज्वरनाशमः ।

पर्पटः पित्तहृत् हाहज्वरजित् श्लेष्मणोपणः ।

तिक्तगोती ज्वरहरी लघू भूनिम्बपर्पटी ॥ २३५ ॥

अथ त्रायमाणानामगुणाः ।

शष्पपुष्यो मास्थपुष्यो धावनी शष्पघण्टिका ।

हृत्पुष्यो स्वल्पघण्टा घण्टाशब्दा तु पुष्पिका ॥ २३६ ॥

शष्पपुष्यो कटुः पित्तश्लेष्मजिच्छर्दिकारिणी ।

त्रायमाणा सुहृत्त्राया त्रायन्ती गिरिजानुजा ।

बलभद्रा कृतवाणा वार्षिकं त्रायमाण्या ॥ २३७ ॥

त्रायमाणा सरा पित्तज्वरश्लेष्मामुगूलजित् ॥ २३८ ॥

अथ महाजालनिकानामगुणाः ।

महाजालनिका धर्मरद्रः प्यात् तिनपुष्पिका ।

प्रायत्तकी विन्दुफिनी विभाण्टी रक्तपुष्पिका ॥ २३९ ॥

महाजालनिका तिक्ता रचनो कफपित्तजित् ।

हन्ति दाहोदरानाहशोफकुष्ठकृमिज्वरान् ॥२४०॥

अथ अतिविषाभेदनामगुणा ।

अतिविषा शुक्लकन्दा विषा प्रतिविषापरा ।

श्यामकन्दा शिवाशुद्धी मधुरोपविषाणिका ॥२४१॥

विषोष्णा पाचनी तिक्ता श्लेष्मपित्तातिसारजित् ॥२४२॥

श्यामकन्दा चोपविषा सा विज्ञेया चतुर्विधा ।

रक्ता श्वेता भृश कृष्णा पीतवर्णा तथैव च ॥२४३॥

यथापूर्ववद्विज्ञेया बन्धा श्रेष्ठा गुणोत्तमा ।

सर्वदोषहराऽप्रतवाहोपात् श्वयद्युनाग्निनी ।

श्लेष्मजान् विशतिरोगान् सद्यो हन्यादसायनी ॥२४४॥

अथ काकमाचीनामगुणा ।

काकमाची ध्वाङ्गमाची वायसी च घनाघना ।

रसायनवरा सर्वतिक्ता स्यात् काकिनी कटु ॥२४५॥

काकमाची विदोषघ्नी सिग्धोष्णा स्वरगुक्रदा ।

हृद्या रसायनी शोफकुष्ठार्शोव्वरमेहजित् ॥२४६॥

अथ काकजडानामगुणा ।

काकजडा नदीकान्ता काकतिक्ता सुलोमशा ।

पारावतपदी काका मटान्या कर्दिकारिणी ॥२४७॥

काकजडा हिमा हन्ति रक्तपित्तकफज्वरान् ॥२४८॥

अथ लोधहयनामगुणा ।

लोधस्तिरोट कानीनस्तिलक मन्ततोद्भव ।

अन्यो घनत्वात् सरक श्वेतलोधोऽस्त्रिभेजम् ॥२४९॥

लोधो विरेचक शीतयक्षुष्य कफपित्तनुत् ।

कपायो रक्तशोफाशुग्ज्वरातीमारनाशन ।

तत्पुष्पं मधुरं घाहि सतिक्त श्लेष्मपित्तजित् ॥२५०॥

अथ हृद्ददारुहृद्यनामगुणाः ।

हृद्ददारुर्महाश्यामा लाङ्गलो जीर्णवल्कलः ।
अन्या कोटरपुष्पी स्यादावेगी क्वागलान्विका ॥२५१॥
हृद्ददारुः कपायोन्मः सरस्तिक्ती रसायनः ।
हृद्यो वातामवातास्रशोफमेहकफान् जयेत् ॥२५२॥

अथ देवदालीनामगुणाः ।

देवदाली हृत्तकोशी देवताण्डो गरगरौ ।
जीमूतस्तारका वेणी जालिन्याऽयुर्विपापहा ॥२५३॥
देवदाली रसे तिक्ता कफार्शःशोफपाण्डुताः ।
भाग्येद् धामनी तीक्ष्णा घ्नयद्द्विक्राकमिञ्चरान् ।
देवदाली च कटुका प्रमेहकामलापहा ॥२५४॥

अथ हंसपादीनामगुणाः ।

हंसपादी हंसपदी रक्तपादी त्रिपादिका ।
प्रह्लादिनी कौटमारी कौटमाता मधुस्रवा ॥२५५॥
हंसपादी गुरुः शीता हन्ति रक्तविषव्रणान् ।
विसर्पदाहातीसारलृताभूताग्निरोहिणीः ॥२५६॥

अथ सोमवल्लीनामगुणाः ।

सोमवल्ली यधनेता सोमर्चारी द्विजप्रिया ॥२५७॥
सोमवल्ली त्रिदोषघ्नी कटुस्तिक्ता रसायनी ॥२५८॥

अथ आकाशवल्लीनामगुणाः ।

आकाशवल्ली तु बुधैः कथितामरवहरी ॥२५९॥
खवल्ली घ्राहिणी तिक्ता पिच्छिलाश्यामयापहा ॥२६०॥

अथ नाकुलीनामगुणाः ।

नाकुली समहामर्पगन्धिनी गन्धनाकुली ।
नकुलेष्टा महासर्पनेत्रा रोचकपत्रिका ॥२६१॥
नाकुली तुवरा तिक्ता कटुकोन्मा विनागयेत् ।

विषं लूतावृथिकाखुसर्पाणाञ्च किमिन्नणान् ॥२६२॥

अथ वटपत्नीनामगुणाः ।

वटपत्नी मोहिनी स्याद्दीपनी रचनी मता ।

वटपत्नी योनिगदान् कपायोष्णा विनाशयेत् ॥२६३॥

तत्फलं स्तम्भनं शोतं वातलं कफपित्तजित् ॥२६४॥

अथ लज्जालुनामगुणाः ।

लज्जालुमोहिनी स्पृक्ता खदिरो गन्धकारिणी ।

नमस्कारो शमीपत्नी समज्ञा रक्तपादिका ॥२६५॥

लज्जालुः शीतला तिक्ता कपाया श्लेष्मपित्तजित् ।

रक्तपित्तमतीसारं योनिरोगान् विनाशयेत् ॥२६६॥

अथ मुपलीनामगुणाः ।

मुपली खलिनी तालपत्नी काञ्चनपुष्पिका ।

महावृक्षा वृक्षकन्दः खजूरी तालमूलिका ॥२६७॥

मुपली मधुरा वृथा वीर्योष्णा वृंहणी गुरुः ।

तिक्ता रसायनी हृन्ति गुदजाननिलांस्तथा ॥२६८॥

अथ कपिकच्छूनामगुणाः ।

कपिकच्छूः स्वयंगुप्ता कण्डूला दुरवयहा ।

चण्डात्मगुप्ता लाङ्गूली मर्कटी स्यात् प्रहर्षणी ॥२६९॥

कपिकच्छूः परं वृथा मधुरा वृंहणी गुरुः ।

तद्दीर्घं घातशमनं वाजीकरणमुत्तमम् ॥२७०॥

अथ पुत्रजीवनामगुणाः ।

पुत्रजीवो गर्भकरो यष्टीपुत्रोऽर्यसाधनः ।

पुत्रजीवो गुरुर्हृथो गर्भदः श्लेष्मघातजित् ॥२७१॥

अथ बन्ध्याकर्कोटकीनामगुणाः ।

बन्ध्याकर्कोटकी द्वेषी कुम्भारी क्षिप्रलाश्रिणी ।

भनोष्ठा नागदमनी बन्ध्या योगीश्वरी मता ॥२७२॥

बन्ध्याककोटकी लघ्वी कफनुद् व्रणशोधनी ।
सर्पदंष्ट्रहरा तीक्ष्णा विसर्पविपनाशिनी ॥२७३॥

अथ विशुक्लान्तानामगुणाः ।

विशुक्लान्ता नीलपुष्पी जया वश्यापराजिता ॥२७४॥
विशुक्लान्ता कटुमेध्या क्रिमिव्रणकफान् जयेत् ॥२७५॥

अथ शङ्खपुष्पीनामगुणाः ।

शङ्खपुष्पो शङ्खनाम्नी किरीटी कम्बुमालिनी ॥२७६॥
शङ्खपुष्पो सरा मेध्या वृष्या मानसरोगहृत् ।
रसायनो कपायोष्णो स्मृतिकान्तिपलाग्निदा ।
दोषापस्मारभृतासकुष्ठक्रिमिविषप्रणुत् ॥२७७॥

अथ दुग्धिकानामगुणाः ।

दुग्धिका मधुपर्णी स्यात् चीरिणी स्वादुपुष्पिका ॥२७८॥
दुग्धिकोष्णा गुरू रुक्षा वातला गर्भकारिणी ।
स्वादुर्विष्टम्भिनी वृष्या कफकुष्ठकृमीन् जयेत् ॥२७९॥

अथ अर्कपुष्पोनामगुणाः ।

अर्कपुष्पो क्रूरकर्मा जलकामा भिरिष्टिका ॥२८०॥
अर्कपुष्पी क्रिमिश्रेषनेष्टपित्तविकारजित् ॥२८१॥

अथ भस्मातकानामगुणाः ।

भस्मातको नभोवसो वीरहृद्योऽग्निवक्तकः ।
आरुष्करस्तथा रुचस्तपनोऽग्निमुखो धनुः ॥२८२॥
भस्मातकः कपायोष्णः शुक्रनो मधुरो लघुः ।
वातश्रेष्ठोदरान्तहकुष्ठार्शोपहणीगदान् ।
हन्ति गुल्मज्वरग्निचवष्टिमान्द्यक्रिमिल्वरान् ॥२८३॥

अथ चरपोटानामगुणाः ।

चरपोटा दीर्घपत्री फुल्लती तिक्तका मता ॥२८४॥
चरपोटा हिमा रुक्षा शैदिनी ग्वासकासजित् ॥२८५॥

६ अथ द्रोणपुष्पीनामगुणाः ।

द्रोणपुष्पी श्वसनकः पालिन्दी कुम्भयोर्निका ।
 छत्राणी छत्रको द्रोणा कौडिन्यो वृक्षसारकः ॥२८६॥
 द्रोणपुष्पी गुरु रुक्षा स्वादूष्णा वातपित्तनुत् ।
 भेदिनी कामलाशोफकफक्रिमिहरा कटुः ॥२८७॥

अथ ब्राह्मीब्राह्ममण्डूकीनामगुणाः ।

ब्राह्मी सरस्वती सीमा सत्याह्वा ब्रह्मचारिणी ।
 मण्डूकपर्णी माण्डूकी त्वष्ट्री दिव्या महौषधी ।
 कपोतवेगा मुनिका लावण्या सोमवह्वरी ॥२८८॥
 ब्राह्मी हिमा सरा स्वादुर्लघुर्मध्या रसायनी ।
 स्वर््या स्मृतिप्रदा कुष्ठपाण्डुमेहास्रकासजित् ।
 विषशोफज्वरहरा तद्वत् मण्डूकपर्णिनी ॥२८९॥

अथ सुवर्चलाब्रह्मसुवर्चलानामगुणाः ।

सुवर्चलाऽर्ककान्ता स्यात् सूर्यभक्ता सुखोद्भवा ।
 सूर्यावर्त्ता रविप्रीता त्वन्या ब्रह्मसुवर्चला ॥२९०॥
 सुवर्चला गुरु शोता मूत्रला कफवातजित् ।
 अन्योष्णा कुष्ठमेहाशमकृच्छ्रज्वरहरा लघुः ॥२९१॥

अथ मत्स्याचीनामगुणा ।

मत्स्याची बालिका मत्स्यगन्धी मत्स्यादनी तथा ।
 मत्स्याची प्राद्विणो गीता कुष्ठपित्तकफास्रनुत् ॥२९२॥

अथ जलपिप्पलीनामगुणाः ।

जलपिप्पल्यम्बुवह्नी पल्लूर कञ्जटम्लथा ॥२९३॥
 जलपिप्पलिका हृद्या चक्षुष्या शुक्रना लघु ।
 संप्राद्विणो हिमा रुक्षा रक्तदाहव्रणापहा ॥२९४॥

अथ गोजिह्वानामगुणा ।

गोजिह्वा गोजिका गोभी दार्विका खरपर्णिनी ॥२९५॥

गोजिह्वा वातला शीता ग्राहिणी कफपित्तनुत् ।
हृद्या प्रमेहकासास्रत्रणज्वरहरा लघुः ॥२८६॥

अथ नागदमनीनामगुणाः ।

नागाद्वादमनी नागगन्धा भुजगपर्णिनी ॥२८७॥
स्यान्नागदमनी वर्या लूतास्रपविषापहा ॥२८८॥

अथ गुञ्जाद्वयनामगुणाः ।

गुञ्जा शिखण्डिनी ताम्बा रक्तिका काकनासिका ।
श्वेतान्या चक्रिका चूडा दुर्मुखा काकपीलुका ॥२८९॥
गुञ्जा केश्या बलकरा त्वचा पित्तकफापहा ।
नेत्रामयहरा हृष्या हन्ति कण्डूग्रहव्रणान् ।
क्रिमीन् प्रलुप्तकुष्ठानि तद्वच्छेतापि शस्यते ॥३००॥

अथ वेल्लन्तरनामगुणाः ।

वेल्लन्तरो दीर्घपत्रो वीरदुर्वहुवारकः ॥३०१॥
वेल्लन्तरोऽश्मनुद् ग्राहो कफश्लेष्मानिलार्तिजित् ॥३०२॥

अथ वन्दाकनामगुणाः ।

वन्दाकः स्याद्दृक्षरुहा शेखरी कामवृक्षकः ।
वृक्षादनी कामतरु कामिनी पदरोहिणो ॥३०३॥
वन्दाकः कफवातास्रशोफव्रणविषापहः ॥३०४॥

अथ पिण्डारनामगुणाः ।

पिण्डारः करहाटः स्यात् तीक्ष्णकील. कुरङ्गकः ॥३०५॥
पिण्डारो मधुरः गोत. शोथपित्तकफापहः ॥३०६॥

अथ छिक्किकानामगुणाः ।

छिक्किका क्षयक. क्रूरो नासासंवेदना पटुः ॥३०७॥
छिक्किका पित्तना कुष्ठक्रिमियातकफापहा ॥३०८॥

अथ रोहितनामगुणाः ।

रोहितो दाडिमीपुष्पो रोहितः शूटगाष्पलिः ।

प्लीहारी रोहिणी रोही रक्तघ्न, पारिजातक, ॥३०८॥
रोहितक सरो गुल्मयकृत्प्लीहोदरापह, ॥३१०॥

अथ मोचरसनामगुणा ।

मोचक' स्यान्मोचरस, शाक्यलीवेष्टकः स्मृत, ।
मोचनिर्यासकः पिच्छा मोचास्त्रावी च वेष्टक ॥३११॥
मोचक शीतलो ग्राही गुरुदृष्योऽतिसारजित् ।
प्रवाहकासपित्तास्रकफदाहनिवर्हण, ॥३१२॥

अथ अजगन्धानामगुणा ।

अजगन्धा वस्तगन्धा कषरी पृतवर्वरः ॥३१३॥
अजगन्धा लघू रुध्या हृद्या तु कफवातनुत् ॥३१४॥

अथ सौरियकनामगुणा, ।

सौरियक सहचर' सौरिय किङ्किरातक ।
दासी सहचरः भिण्डी शैर्षको मृदुकण्ठक ॥३१५॥
रक्तपुष्प कुरुवक, पीतो ज्ञेय कुरुण्ठकः ।
नील आर्त्तगल मोक्षो घाण थोदनपाथ्यपि ॥३१६॥
सौरिय कुष्ठवातास्रकफकण्डूविपापह ।
तिक्तोष्णो मधुरोऽनघ्न सुस्त्रिग्य केशरश्मन ॥३१७॥

अथ नीलश्वेतस्यन्दाद्वयनामगुणा ।

श्वेतस्यन्दा श्वेतपुष्पा कटभिर्गिरिकर्णिका ।
सितापराजिता श्वेता विपद्नी मेघनाशिनी ।
नीलस्यन्दा व्यक्तगन्धा नीलपुष्पा गयादनी ॥३१८॥
श्वेतस्यन्दाद्वयं शीत अह्न हृष्टिकुण्ठनुत् ।
कुष्ठशूलविदोषामशीफत्रणविपापहम् ॥३१९॥

अथ इक्षुरनामगुणा ।

इक्षुर' इक्षुरमेवाण्डः कोकिलाश्च इक्षुर स्मृत ।
तैलकण्डस्तिचरिचुर्वालिका चक्षुगन्धिका, ॥३२०॥

इक्षुरः शीतलो वृष्यो गुरुर्वातकफास्रजित् ॥३२१॥

अथ कार्पासनामगुणाः ।

कार्पासः पटशूलच्छादवनोवादरः पित्तुः ॥३२२॥

कर्पासको लघुः कोण्यो मधुरो वातनाशनः ।

तद्बीजं स्तन्यदं वृथं द्रिग्धं कफहरं गुरु ॥३२३॥

अथ आरामशीतलानामगुणाः ।

आरामशीतला देवी गन्धा कुक्कुरमर्दनः ॥३२४॥

आरामशीतला शीता कटुः पित्तकफास्रजित् ॥३२५॥

अथ कुक्कुरद्रुनामगुणाः ।

कुक्कुरद्रुस्ताम्रचूडः सूक्ष्मपत्रो मृदुच्छदः ॥३२६॥

कुक्कुरद्रुः कटुस्तिक्तो ज्वररक्तकफापहः ॥३२७॥

अथ वामीनामगुणाः ।

वामी शङ्खधरा वारि ब्राह्मी च हिलमोचिकः ॥३२८॥

वामो शोफहरा कुष्ठपित्तश्लेष्मानिलापहा ॥३२९॥

अथ शरपुडानामगुणाः

शरपुडा कालशाकं ग्रीहारि कालको मसः ॥३३०॥

शरपुडा यक्तृग्रीहदुष्टव्रणविषापहा ।

तिक्ता कपाया वासास्रग्वासज्वरहरा लघुः ॥३३१॥

अथ बलामोटानामगुणाः ।

बलामोटा घया सूक्ष्मपत्रा ज्ञेयापराजिता ॥३३२॥

बलामोटा विषश्लेष्मकृच्छ्रनुद्विजयप्रदा ॥३३३॥

अथ सुदर्शनानामगुणाः ।

सुदर्शना सोमवल्ली चक्राङ्गा मधुपर्णिकर ॥३३४॥

सुदर्शना स्वादुरुष्णा कफशोफास्रवातजित् ॥३३५॥

अथ मयूरशिखानामगुणाः

मयुराङ्गाशिखा ज्ञेया साहस्री मधुकच्छदा ॥३३६॥

मयूराङ्गाशिखा लघुो पित्तश्लेष्मातिसारजित् ॥३३०॥

अथ लक्ष्मणानामगुणाः ।

लक्ष्मणा पुत्रदा रक्ता विन्दुपत्रा च नागिनी ।

गोचोरसदृशं पुष्यं रोमवलि समन्वितम् ।

रक्तविन्दुसमं पुष्यं लक्ष्मणाकारमुच्यते ॥३३८॥

लक्ष्मणा गर्भदा शीता सरा हृष्या त्रिदोषनुत् ॥३३९॥

अथ मांसरोहिणीनामगुणाः ।

मांसरोहिण्यतिरुद्धा हृत्ता चर्मकसा वसा ॥३४०॥

स्यान्मांसरोहिणी हृष्या सरा दोषत्रयापहा ॥३४१॥

अथ अस्थिसंहारकनामगुणाः ।

अस्थिसंहारको वज्रवल्ली क्रीटुघण्टिका ।

वज्राङ्गी अत्रिमान् वज्रप्रोक्ता स्यादस्थिशृङ्खलाः ॥३४२॥

अस्थिसंहारकः शीतो हृष्यो वातहरोऽस्थियुक् ॥३४३॥

अथ अर्कद्वयनामगुणाः ।

अर्कः सूर्याद्वयः क्षीरी सदापुष्पो विकर्षणः ।

मन्दारो वसुकोलको राजाङ्गो दीर्घपत्रकः ॥३४४॥

अर्कद्वयं शङ्खवातकुष्ठकण्डूविषवणान् ।

निहन्ति धीहृगुल्मार्शयकृत् श्लेष्मोदरकिमीन् ॥३४५॥

अथ करवीरद्वयनामगुणाः ।

करवीरोऽश्वहा श्वेतपुष्पा स्याच्छ्वेतपुष्पकः ।

रक्तपुष्पोऽपरशण्डो लघुडः करवीरकः ॥३४६॥

करवीरद्वयं नैत्रशोफकुष्ठत्रणापहम् ।

लघुस्थं कृमिकण्डूघ्नं भक्षितं विषवन्मृतम् ॥३४७॥

अथ धतूरानामगुणाः ।

धतूरः कितवोः धूर्तो देवता मदनः शठः ।

उन्मत्तो मातुलस्तूरी तरकः कनकाद्वयः ॥३४८॥

घञ्जुरी मदवर्णाग्निवान्तिकुञ्जरकुष्ठतुत् ।

उष्यो गुरुवण्ये फक्कण्डू ऋमिविषापहः ॥१४६॥

अथ कलिकारीनामगुणाः ।

कलिकारी वङ्गिमुखी लाङ्गली गर्भपातिनी ।

विशल्या हलिनो शीरी प्रमाता शुकुमुष्यिका ॥१५०॥

विद्युदुल्काऽग्निजिह्वा च कथिता पुष्यसौरभा ।

वङ्गिशिखाऽग्निका श्रेया नखरन्ध्री च सा स्मृता ॥१५१॥

कलिकारी सरा कुष्ठशोफार्शोवणशूलजित् ।

तीक्ष्णोष्णा क्रिमिनुलघ्नी पित्तला गर्भपातिनी ॥१५२॥

अथ कुमारीनामगुणाः ।

कुमारी मण्डला माता गृहकन्याऽतिपिच्छला ।

रसायनी क्षण्टकिनी सवराख्या वनीङ्गवा ॥१५३॥

कुमारी भेदिनी शीता यकृतप्लोहकफज्वरान् ।

निहन्ति ग्रन्थिविस्फोटपित्तरक्तत्वगामयान् ॥१५४॥

अथ भङ्गानामगुणाः ।

भङ्गाङ्गजा मातुलानी मोहिनी विजया जया ॥१५५॥

भङ्गा कफहरा तिक्ता घ्राहिणी दीपनी लघुः ।

तीक्ष्णोष्णपित्तलानाहमदक्क्याऽग्निवर्दिनी ॥१५६॥

अथ काञ्चनीनामगुणाः ।

काञ्चनी शोणफलिनी काकायुः काकयसरी ॥१५७॥

काञ्चनी स्तन्यदा मूर्हम्ययादीपत्रयामहा ॥१५८॥

अथ दूर्वाहयनामगुणाः ।

दूर्वा ग्रन्था शीतकरी गोलोमी गतपर्विका ।

पन्था श्रेता श्रेतदण्डा मार्गवी दुर्मतारुहा ॥१५९॥

दूर्वा हिमा विमर्षासदृष्टपित्तकण्ठदाहजित् ॥१६०॥

अथ गण्डदूर्वानामगुणाः ।

गण्डदूर्वा मत्स्यगन्धा मत्स्याची शकुलादनी ॥३६१॥

गण्डदूर्वा हिमा लोहद्राविणो ग्राहिणी लघुः ।

दाहदृष्ट्याबलासास्रकुष्ठपित्तव्वरापहाः ॥३६२॥

अथ काशनामगुणाः ।

काशः सुकाण्डः काशेक्षुः ऋषीकः श्वेतवासरः ।

रक्षारिकेक्षुकाशश्च स चैवेक्षुरसः स्मृतः ॥३६३॥

कासकृच्छ्राश्रमदाहास्रपित्तचयकरो हिमः ॥३६४॥

अथ कुशनामगुणाः ।

दर्भो यर्हिः कुशस्तीक्ष्णः सूच्यग्रो यक्षभूषणः ॥३६५॥

दर्भः कृच्छ्राश्रमदृष्टपित्तवस्तिनुत् कफारक्षजित् ॥३६६॥

अथ मुञ्जनामगुणाः ।

मुञ्जः क्षुरा स्थूलदर्भो वाणाक्षो ब्रह्ममेखलः ॥३६७॥

मुञ्जोऽनुष्णो विसर्पास्रमूत्रवस्त्वचिरोगजित् ॥३६८॥

अथ नलनामगुणाः ।

मल्लोरन्ध्री पुष्पमृत्युर्दमनोऽनन्तकः पिटः ॥३६९॥

मल्लो मूत्राक्षिंदाहास्रकफपित्तविसर्पजित् ॥३७०॥

अथ वंशनामगुणाः ।

वंशो येणुः कीचकः स्यात् कर्मारस्त्वचिसारकः ॥३७१॥

वंशः सरो हिमः पित्तकफदाहास्रशोकजित् ।

तत्कररीरो गुरुर्भेदी श्लेष्मलो घातपित्तजित् ।

तथाच भेदकोऽत्युष्णः कफघ्नो घातपित्तजित् ॥३७२॥

अथ जवानीनामगुणाः ।

जवानी जवनी तीव्रा तुरुष्का भद्रकारिणी ॥३७३॥

जवानी जीवनी रुक्षा ग्राहिणी मादिनी गुरुः ॥३७४॥

अथ खसतिलनामगुणाः ।

तिलमेदः खसतिलः शुभ्रपुष्पो लसत्फलः ॥३०५॥

वृष्यो यल्यः खसतिलः श्लेष्मलो वातजिद् गुरुः ।

बन्कलस्तत्फलोद्भूतो रुचो याही विशेषतः ॥३०६॥

अथ अहिफेननामगुणाः ।

आफूकन्तद्रमोद्भूतमहिफेनं सफेनकम् ॥३०७॥

आफूकं शोषणं याहि श्लेष्मन्नं वातपित्तलम् ॥३०८॥

अथ किलिचिष्टनामगुणाः ।

किलिचिष्टो महानूलः पातालो गरुडाक्षयः ॥३०९॥

किलिचिष्टः परं वृष्यः श्लेष्मलः पवनापहः ॥३१०॥

यो राक्षां मुष्टतिलकः कटारमल्ल-

स्तेन श्रीमदनृपेण निर्मितेऽत्र ।

पन्थेऽभ्रुम्बदनविनोदनाधि पूर्णो-

वर्गोऽयं ललितपदाङ्कितोऽभयादिः ॥३११॥

इति अभयादिप्रथमवर्गः ।

अथ शुगठ्यादिवर्गः ।

श्रीं तद्रविराजितमध्यमनन्तं श्रीरुचिपरं परमच्छरमेकम् ।

श्रीमदनक्षितिनाथं सदा ते विष्णुपदं विपदं विनिघ्नन्तु ॥१॥

अथ शुगठीनामगुणाः ।

शुगठो विर्योपधं विग्नं कटुभद्रं कटुकटम् ।

महोपधं शूद्रयेरं नागरं विग्नभेषजम् ॥२॥

शुगठी रुष्यामयातग्री पाचनी कटुका लघुः ।

सिन्धोष्या मधुरा पाके कफघातविबन्धनुत् ॥३॥

वृथा स्वर्था वमिश्वासकासशूलहृदामयान् ।
हन्ति श्लैषदशोफार्शमानाक्षोदरमारुतान् ॥४॥

अथ भार्द्रकनामगुणाः ।

कटूष्णं दीपनं वृथं रुच्यभार्द्रकनागरम् ।
श्वासकासवमीहिकावातश्चे भविवन्धनुत् ॥५॥
पाचनं रोचनं वृथं कटूष्णं वद्धिदीपनम् ।
वातप्रकोपशमनं पाचनं शोथहृत् परम् ॥६॥
भोजनादौ सदा पथ्यं जिह्वाकण्ठविशोधनम् ।
अत्यक्षरसवीर्यत्वात् तत्परन्तु कफापहम् ॥७॥
काश्चिकार्द्रं सलवणं दीपनं पाचनं परम् ।
वातप्रकोपशमनं हर्षणं लवणार्द्रकम् ॥८॥

अन्यदपि ।

भार्द्रकं शृङ्गवेरन्तन्महीपधमुदाहृतम् ।
भार्द्रकं नागरगुणं भेदनं दीपनं गुरु ॥९॥

अथ भरिचनामगुणाः ।

मरीच वक्षिज तीक्ष्णं मलिनं श्यामभूषणम् ॥१०॥
मरोचं कटुकं तीक्ष्णं दीपनं कफवातनुत् ।
उष्णं पित्तकरं रुच्यं श्वासशूलक्रिमीन् जयेत् ॥११॥
तदार्द्रं मधुरं पाके नात्युष्णं कटुकं गुरु ।
किञ्चित्तोष्णगुणं श्लेष्मप्रसेकि स्यादपित्तलम् ॥१२॥

अथ पिप्पलीनामगुणाः ।

पिप्पली घण्टा कृष्णा मागधी मगधा कणा ।
विश्वोपकुल्या वैदेही शोण्डी स्यात्तीक्ष्णतण्डुला ॥१३॥
पिप्पली दीपनी वृथा स्वादुपाका रसायनी ।
अत्युष्णा कटुका विग्धा कफवातहरा लघुः ॥१४॥
पित्तला रचनो हन्ति श्वासकासोदरज्वरान् ।

कुष्ठप्रमेहगुल्मार्शः श्लोहशूलाममारुतान् ।

आर्द्रा कफप्रदा स्निग्धा शीतला मधुरा गुरुः ॥१५॥

अथ त्रूपणचतुरूपणनामगुणाः ।

विश्रोपकुल्यामरिचैः त्रूपणं कटुकं कटु ।

व्योषं कटुव्यं तत् स्यात् सग्रन्थि चतुरूपणम् ॥१६॥

त्रूपणं दीपनं हन्ति श्वासकासत्वगामयान् ।

गुल्ममेहकफस्थौल्यभेदः श्लोपदपौनसान् ॥१७॥

अथ पिप्पलीमूलनामगुणाः ।

कणामूलं कटुग्रन्थिः पिप्पलीमूलमुषणम् ।

पङ्गुग्रन्थि ग्रन्थिकं मूलं मागधं घटकाशिरः ॥१८॥

दीपनं पिप्पलीमूलं कटूष्णं पाचनं लघु ।

रूचं पित्तकरं भेदि कफजातोदरापहम् ॥१९॥

अथ चव्यतत्फलनामगुणाः ।

चव्यं चवणमुच्छिष्टञ्चविका कोलवक्षिका ॥२०॥

पिप्पलीमूलवत् तस्याविशेषाद् गुदजापहम् ।

चव्यपुष्पं गरश्वासकासचयविनाशनम् ॥२१॥

तत्पलं श्रेयसी हस्तिमागधी गजपिप्पली ॥२२॥

गजकृष्णा कटुर्वातश्च फणुत् यङ्गिर्वर्द्धिनी ।

उष्णा निहन्त्यतीसार श्वासकण्ठामयक्रिमीन् ॥२३॥

अथ चित्रकनामगुणाः ।

चित्रको हुतभुग् व्यालो दारुणो दृढनीऽरुणः ।

अग्निमाली हविःपाची वङ्गिनामा विशेषतः ॥२४॥

चित्रकः कटुकः पाके यङ्गिस्तपाचनो लघुः ।

रूघोष्णो घृणोऽकुष्ठगोफार्गः कृमिकासजित् ।

श्लेष्मानिलहरो माहो तच्छकं श्लेष्मयातनुत् ॥२५॥

अथ पञ्चकोलपडूपणनामगुणाः ।

पिप्पली भागधोमूलचव्यनागरचित्तकैः ।

पञ्चकोलं कफानाहृगुल्मशूलाश्चीन् जयेत् ॥२६॥

मरिचेनयुतं तत्तु पडूपणमुदाहृतम् ॥२७॥

अथ शतपुष्याद्वयनामगुणाः ।

शतपुष्या शतध्वोपा शताह्वा कारवौ मिसिः ।

अवाकपुष्यौ त्वचि छत्रा सेनिका मागधीऽपरा ॥२८॥

शतपुष्या लघुस्तीक्ष्णा पित्तकृद्दोषनो कटुः ।

उष्णा ज्वरानिलघ्ने षड्रणशूलाक्षिरोमजित् ।

सेनिका तद्गुणा प्रोक्ता विशेषाद् योनिशूलहृत् ॥ २९॥

अथ मिश्रयानामगुणाः ।

मिश्रया मिश्रिशालीनौ शालो शीतशिवा मता ॥३०॥

मिश्रया दीपनो हृद्या बद्धविट्क्रिमिशुक्रनुत् ।

रूघोष्णा तत्फलं कासवमिह्ये भ्रानिलान् जयेत् ॥३१॥

अथ वनमेथीनामगुणाः ।

मेथिका वस्त्रिका शैलुरहित्यो वनमेथिका ॥३२॥

अहित्योऽल्पगुणस्तद्वत् वाजिनां स तु पूजितः ॥३३॥

अथ अजमोदानामगुणाः ।

अजमोदाऽत्युषगन्धा मोदा हस्ति मयूरकः ।

खराह्वा कारवी धन्नो वस्तमोदा च मर्कटः ॥ ३४ ॥

अजमोदा कटुस्तीक्ष्णा दीपनो कफवातनुत् ।

उष्णा विदाह्निनी हृद्या हृष्या बद्धमला लघुः ।

नेत्रामयहृमिच्छर्दिहिकावस्त्रिरुजो जयेत् ॥३५॥

अथ जीरकचितयनामगुणाः ।

जीरकं दोषं कं शुकुलमजाजी कणजीरकम् ॥३६॥

जीरकं जरणं कृष्यं वर्षाकालो सुगन्धिकम् ॥३७॥

कालिका बाष्पिका कुञ्चिः कारवी चीपकुञ्चिका ।
 पृथ्वीका सुसव्री पृथ्वी स्थूलजान्य, पकालिका ॥३८॥
 जीरकत्रितयं रूचं कटूष्णं दीपनं लघु ।
 संघ्राहि पित्तलं मेध्यं गर्भाशयविशुद्धिहृत् ।
 चक्षुष्यं पवनाधानगुल्माच्छदिबलासजित् ॥३९॥

अथ यवानौनामगुणाः ।

यवानो दीप्यको दीप्यो दोपनोया यवानिका ।
 यवसाह्वोग्रगन्धा स्यात् यवाह्वा भूकदम्बकः ॥४०॥
 यवानी पाचनी रुच्या तीक्ष्णोष्णा कटुका लघुः ।
 वातश्लेष्मोदरानाहगुल्मशूलक्रिमीन् जयेत् ॥४१॥

अथ यवानिका(खोरासानी)नामगुणाः ।

यवानिका यवानी स्याच्चौहारी जन्तुनाशनः ॥४२॥
 चौहारस्तत् गुणः प्रोक्तो विषेपात् क्रिमिनाशनः ॥४३॥

अथ अजगन्धानामगुणाः ।

अजगन्धा पूतिकोटा वर्वगे पूतिवर्वरः ।
 कारवी खरपुष्पा च तुङ्गी पूतिमयूरिका ॥४४॥
 अजगन्धा कटुस्तोक्ष्णा रूक्षा हृद्याऽग्निवर्द्धनी ।
 दृष्टिमान्यप्रदा लघुो शुक्रयातकफापहा ॥४५॥

अथ यचानामगुणाः ।

यचोप्रगन्धा गोमोमो पङ्कज्या जटिलो मता ।
 जटिला शतपर्वाऽन्या मोमशा हेमवत्यपि ॥४६॥
 यचोष्णा कटुका तिक्ता यामनी चरयश्चिहृत् ।
 अपघ्नारकफोन्मादभूतशूलानिलान् जयेत् ॥४७॥

अथ हपुषानामगुणाः ।

हपुषा यपुषा विष्ठा विगन्धा विषगन्धिका ॥४८॥

हृषुपा दीपनी तिक्ता कटूणा तुवरा गुरुः ।
पित्तोदरसमीरार्शोपहृणीशोफगुल्मजित् ॥४८॥

अथ विडङ्गनामगुणाः ।

विडङ्गं जन्तुहननं किमिध्नं क्षुद्रतण्डुला ।
भूतघ्नो तण्डुला घोषा कराला मृगगामिनी ॥५०॥
विडङ्गं कटु तिक्तोष्णं रूचं वङ्गकरं लघु ।
गुल्माभानोदरश्लेष्मकृमिवातविवन्धनुत् ॥५१॥

अथ धान्याकनामगुणाः ।

धान्याकं धान्यकं धान्यं धानेयञ्च वितुत्रकम् ।
कुस्तुम्बुरु तदारद्रं तु धानी धानेयकालुकाः ॥५२॥
धान्यकं तुवरं सिन्धुमह्यं मूत्रलं लघु ।
हृद्यं रूचं बहवित्कं स्वादु पाके त्रिदोषनुत् ॥५३॥
पाचनं खासकासास्रव्याभार्यः क्रिमीन् जयेत् ।
षाद्रन्तु तद्गुणा स्वादुर्विशेषापित्तनाशिनी ॥५४॥

अथ हिङ्गुपत्रीद्वयनामगुणाः ।

हिङ्गुपत्रो पृथुस्तन्वी पृथ्वोका दारुपत्रिका ।
वाय्विका कारवी तञ्जी विल्विका दीर्घिका तथा ॥५५॥
हिङ्गुपत्रीऽपरा वणुपत्रो हिङ्गु शिवाटिका ।
जन्तुका रामठो नाडी पिण्डा हिङ्गुफला मता ॥५६॥
हिङ्गुपत्रीद्वयं हृद्य तीक्ष्णोष्णं पाचनं कटु ।
हृदमृत्तिरुक् विवन्धार्शःश्लेष्मगुल्मानिलापहम् ॥५७॥

अथ हिङ्गुनामगुणाः ।

हिङ्गुवाह्नीकमल्लुयं रामठं भूतनाशनम् ।
अगूदगन्धा जरणं जन्तुघ्नं हृषधूपनम् ॥५८॥
हिङ्गुणां पाचनं रुच्यं तीक्ष्णोष्णं कफवातनुत् ।
शूनगुल्मोदरानाहकृमिजित् पित्तवर्द्धनम् ॥५९॥

अथ वंशलोचनानामगुणाः ।

वंशजा वैणवो क्षोरी त्वक्क्षीरी वंशलोचना ।
तुगाक्षोरी तुगावंशी वंशक्षीरी शुभा सिता ॥६०॥
वंशजा हं हणी हृष्या शीतला मधुरा जयेत् ।
दृश्याक्षयज्वरश्वासकासपित्तास्रकामलान् ॥६१॥

अथ सैन्यजनामगुणाः ।

सैन्यवं सिन्धुजं शहं माणिसन्यं पटूत्तमम् ॥६२॥
सैन्यवं मधुर हृद्यं दीपनं शीतलं लघु ।
चक्षुष्यं पाचनं स्निग्धं हृष्यं दीपत्रयापहम् ॥६३॥

अथ सौवर्चलनामगुणाः ।

सौवर्चलं सुगन्ध्याचं रुच्यकं हृद्यगन्धकम् ॥६४॥
सौवर्चलं षड्भिकरं कटूष्णं विशदं लघु ।
उद्गारशुद्धिदं सूक्ष्मं विवन्धानाहशूलजित् ॥६५॥

अथ विडनामगुणाः ।

विडं क्षुत्त्रिमक पावक धूतं द्राविडमासुरम् ॥६६॥
विडं लघुष्णं विष्टम्भि शूलहृद्द्वीरवारुचोः ।
हन्तारानाहकफौ शूलमधोवाताऽनुलोमनम् ॥६७॥

अथ सामुद्रकनामगुणाः ।

सामुद्रं वारिसम्भूतमचोवमासुर तथा ॥६८॥
सामुद्र दीपन स्वादु नात्युष्ण भेदनं कटु ।
शोषल वातनुत् तिक्तमरूक्ष नातिपित्तलम् ॥६९॥

अथ श्लोद्धिनामगुणाः ।

श्लोद्धिदं भूमिजं भोमं पार्थिवं पृथिवीभवम् ॥७०॥
श्लोद्धिदं रक्तलं सूक्ष्मं लघुवाताऽनुलोमनम् ॥७१॥

अथ गण्डनामगुणाः ।

गण्डाख्यं रोमलपण रोमं शाकम्भरीभवम् ॥७२॥

गण्डाख्य लघु वातघ्नमत्युष्ण भेदि मूत्रलम् ॥७३॥

अथ चारनामगुणा ।

चार पांशुभव त्रौषमीपर पाशव वसु ॥७४॥

चार गुरु कटु सिग्ध श्लेष्मल वातनाशनम् ॥७५॥

अथ काचलवणनामगुणा ।

काच त्रिकूट पाक्वाह्न लघुण काचसम्भवम् ॥७६॥

काच दीपनमत्युष्ण रक्तपित्तविवर्द्धनम् ॥७७॥

अथ यवचारस्वर्जिकाचारनामगुणा ।

यवचार शूकपाक्वो यवशूको यवाग्रज ॥७८॥

स्वर्जिका स्वर्जिकापाक्व सुखपाक्व सुवर्चिका ॥७९॥

यवचारोऽग्निहृत् वातश्लेष्मश्लासगलामयान् ।

आमार्शोग्रहणीगुल्मयकृत्प्लीहरुजो जयेत् ॥८०॥

स्वर्जिकाऽन्यगुणा तम्भाद्विशपात् गुल्मशूलनुत् ॥८१॥

अथ टङ्गणनामगुणा ।

टङ्गणो मालतीजातो त्रावी लोहविशुद्धिद ॥८२॥

टङ्गणोऽग्निकरो रूक्ष कफघ्नो वातपित्तजित् ॥८३॥

अथ सुधाचार(चूर्ण)नामगुणा ।

सुधाघ्नय सुधा सौधभूपण कटुशर्करा ॥८४॥

सुधाचारोऽग्निसद्दाश पाकी क्लेदी विदारण ॥८५॥

अथ सर्वचारनामगुणा ।

पलाशतिननालखददृकाकदलीभया ।

अपामार्शोऽर्कमधुण्डामोचकादिसमुद्भवा ॥८६॥

घारा यङ्गिममा सर्वे पाचना भेदिदारुणा ।

लघव क्लेदिनस्त्रीणा शुकला दृष्टिनाशना ॥८७॥

रक्तपित्तकरा घ्नन्ति विप्रश्यानाहपीनसान् ।

यकृत्प्लीहवलासामगुल्माशग्रहणीक्रिमोन् ॥८८॥

यो रात्रां मुखतिलकः कटारमल-
 स्तेन शीमदनृपेण निर्मितेऽय ।
 यन्तेऽभ्रमदविनोदनाग्नि पूर्णः
 गुण्डरादिः खलु भिषजो हिताय वर्गः ॥८८॥
 इति गुण्डरादि द्वितीयवर्गः ।

—०—

अथ कर्पूरादिवर्गः ।

पारोप्यो पाणी नययज्ञवीभि-
 र्दानं विनोदात्परिचुम्बिताम्यम् ।
 शोष्ठं पिवन्तं प्रतिषद्धदन्त-
 मायय्ययुक्तं हरिमात्रयामि ॥ १ ॥

अथ कर्पूरनामगुणाः ।

कर्पूरः स्फटिकयन्द्रः सिताम्बो द्विमवालुकः ।
 द्विमोपलः शीतरजो भृत्तिकस्तु द्विमाद्ययः ।
 द्विमाद्यो घनसारस्य चन्द्राद्ययापि गीयते ॥ २ ॥
 कपूरः शीतलो हृथ्ययक्षुथो लेखनो लघुः ।
 कफदाहास्यथैरम्यभेदःशोथविपापहः ॥ ३ ॥

अथ कस्तूरिकाद्वयनामगुणाः ।

कस्तूरिका मृगमदो वेधमुत्था मृगाण्डजः ।
 मृगनाभिरथाऽन्या स्यात्तताकस्तूरिका मता ॥ ४ ॥
 कस्तूरी शुकला शुर्वो कटुका कफशीतजित् ।
 उष्णा हन्ति विपश्चर्दिशोफदौर्गन्ध्यमारुतान् ॥ ५ ॥
 लताकस्तूरिका तद्वन्नैवरा शोता लघुस्तथा ॥ ६ ॥

अथ भार्जारीनामगुणाः ।

भार्जारी पूतिका पूतिकजा स्याद् गन्धचेलिका ॥ ७ ॥
 भार्जारी वान्तिमाधत्ते क्षुत्तथा कफघातजित् ॥८॥

अथ श्वेतचन्दननामगुणाः ।

चन्दनं तिलपर्णं स्यान्महाहर्षं श्वेतचन्दनम् ।
भद्रश्रियं मलयजं गोशीर्षं गन्धसारकम् ॥ ८ ॥
चन्दनं शीतलं रुचं तिलमाह्लादनं लघु ।
हृद्यं वर्ष्यं विपश्चि भ्रष्टणापित्तास्रदाहजित् ॥ १० ॥

अथ रक्तचन्दननामगुणाः ।

रक्तचन्दनमुद्दिष्टं लोहितं क्षुद्रचन्दनम् ।
ताम्रसारं रक्तसारं ज्योतिःसोमद्य रञ्जनम् ॥ ११ ॥
रक्तं शीतं गुरु स्रादु हृदिदृष्ट्यास्रपित्तनुत् ।
तिलं नेत्रहितं हृद्यं ज्वरघ्नविपापहम् ॥ १२ ॥

अथ पीतचन्दननामगुणाः ।

कालीयकं पीतसारं पीतं नारायणप्रियम् ॥ १३ ॥
कालीयकं रक्तगुणं विशेषात् पवनापहम् ॥ १४ ॥

अथ कृष्णागुरुनामगुणाः ।

कृष्णागुरु स्यादगुरु राजार्हं विश्वरूपकम् ।
लोद्धकं शीतमलिनं क्रिमिजग्धमनाथ्यकम् ॥ १५ ॥
कृष्णागुरुण्यं कर्णाचिरोगनुत्पित्तलं लघु ॥ १६ ॥

अथ कुड्मुमनामगुणाः ।

कुड्मुमं चारु वाह्यीकं वर्ष्यं मग्निशिखं वरम् ।
काश्मोरं पीतमभ्राह्म सद्बोच पिशुनारुणम् ॥ १७ ॥
कुड्मुमं कटुकं क्षिग्धं शिरोरुग्घ्नणजन्तुजित् ।
उष्णं हास्यकरं वर्ष्यं व्यङ्गदोषत्रयापहम् ॥ १८ ॥

अथ सिद्धकनामगुणाः ।

सिद्धकः कपिजी धूम्रस्तुर्यकः पिण्डितः कपिः ॥ १९ ॥
सिद्धकः कुष्ठकण्डूघ्नः क्षिग्धोष्णः शुक्रकान्तिहृत् ॥ २० ॥

यो राज्ञां मुष्पतिनकः फटारमन्न-
 स्तेन श्रीमदननृपेण निर्मितेऽय ।
 पत्ये ऽभ्रमदविनोदनाच्चि पूर्णः
 गुण्डरादिः शत्रु भिषजो द्वितीय वर्गः ॥८६॥
 इति गुण्डरादि द्वितीयवर्गः ।

—•—

अथ कर्पूरादिवर्गः ।

पारोष्यो पाणी नशयत्तवीभि-
 र्दानं विनोदात्परिचुम्बितास्यम् ।
 शोठं पित्रन्तं प्रतिषद्दन्त-
 माद्यैर्युक्तं हरिमाययामि ॥ १ ॥

अथ कर्पूरनामगुणाः ।

कर्पूरः स्फटिकयन्द्रः सिताभ्रो हिमशालुकः ।
 हिमोपलः शीतरजो भूतिकम्बु हिमाद्ययः ।
 हिमाद्यो घनसारण चन्द्राद्वयापि गीयते ॥ २ ॥
 कर्पूरः शीतलो हृष्यशुष्यो लेखनो लघुः ।
 कफदाहास्यैरम्यमेदःशोथविषापहः ॥ ३ ॥

अथ कस्तूरिकाद्वयनामगुणाः ।

कस्तूरिका शृगमदो वेधमुष्या शृगाण्डजः ।
 शृगनाभिरद्याऽन्या स्यात्तताकस्तूरिका मता ॥ ४ ॥
 कस्तूरी शुकला गुर्वी फटुका कफशीतजित् ।
 उष्णा हन्ति विषच्छर्दिशोफदीर्गन्ध्यमारुतान् ॥ ५ ॥
 लताकस्तूरिका तद्वन्नेत्रा शोता लघुस्त्रया ॥ ६ ॥

अथ मार्जारीनामगुणाः ।

मार्जारी पूतिका पूतिकजा स्याद् गन्धचेलिका ॥ ७ ॥
 मार्जारी यान्तिमाधत्ते घक्षुष्या कफघातजित् ॥८॥

हृत्तासविषवस्त्र्यास्यशिरोरुग् धमिकासनुत् ॥३५॥

अथ गुडत्वचनामगुणाः ।

त्वचं वराङ्गं शकलं स्वर्गुचीचं तनुक वरम् ।

लटपर्णघनं भृङ्गं गुडत्वक् स्वर्णभूमिकम् ॥३६॥

त्वचं लवूखं कटुकविषदं स्वादु पित्तलम् ।

हृदस्तिरोगवातार्शःपौनसक्रिमिश्रकनुत् ॥३७॥

अथ तेजपत्रनामगुणाः ।

पत्र दलाङ्गं तापसं तमालं रोम रोमशम् ॥३८॥

पत्रमुष्णं लघु श्लेष्महृत्तासार्शोऽनिलापहम् ॥ ३९॥

अथ नागकेशरनामगुणाः ।

नागकेशरक नागं चाम्पेय केशरङ्गजम् ॥४०॥

नागकेशरक रुचमुष्णं लघुमपाचनम् ।

दीर्गम्व्यकुष्ठयोसर्पकफपित्तविषापहम् ॥ ४१ ॥

अथ त्रिजातचतुर्जातनामगुणाः ।

एलादि त्रिभिरुद्दिष्ट त्रिजात त्रिसुगन्धिकम् ॥४२॥

चतुर्जात सनागं तद्वय वातकफापहम् ॥४३॥

अथ तालीसपत्रनामगुणाः ।

तालीसपत्र तालीस धात्रोपत्र शुकीदरम् ।

अपर यन्त्रिकापत्र पत्राढ्य तुलसीच्छदम् ॥४४॥

तालीस लघु तीक्ष्णोष्णं श्वासकासकफानिलान् ।

रुच्यं निहन्ति गुल्लामवह्निमान्यक्षयामयान् ॥४५॥

अथ मरलनामगुणाः ।

सरलो मदनशण्डो नमेरुः पीतलक्षकः ॥४६॥

सरल. कण्ठकर्णाचिगदघ्नोष्णो लघुः कटुः ॥४७॥

अथ श्रोवासनामगुणाः ।

श्रोवासी वेष्टको दासो श्रोनिषामः कलिद्रुमः ॥४८॥

अथ एलवालुकनामगुणाः ।

एलवालुकमेख्यालु वालुकं हरिवालुकम् ॥२१॥
एख्यालु शीतलं हन्ति कण्डूकुष्ठकफक्रिमीन् ।
दृढहृदिकफपित्तासह्नुव्रगदजित् लघुः ॥ २२ ॥

अथ जातीफलनामगुणाः ।

जातीफलं जातोकीपं शालुकं मालतीसुतम् ॥२३॥
जातीफलं लघु स्त्र्यं हृद्यं दीपनपाचनम् ।
उष्णं कफानिलहृदिक्रिमिपीनसकासजित् ॥ २४ ॥

अथ जातोपत्रीनामगुणाः ।

जातोपत्री जातोपर्णी मालतीपत्रिका तथा ॥२५॥
जातोपत्री लघूष्णा स्यात् कफक्रिमिविपापहा ॥ २६ ॥

अथ लवङ्गनामगुणाः ।

लवङ्गं शेखर दिव्यं लवं चन्दनपुष्पकम् ।
श्रीपुष्पं देवकुसुमं भृङ्गारं वारिसम्भवम् ॥ २७ ॥
लवङ्गं लघु चक्षुष्यं हृद्यं दीशनपाचनम् ।
शूलानाहकफखासकासहृदिक्षयापहम् ॥ २८ ॥

अथ कङ्गोलनामगुणाः ।

कङ्गोलं कटुकं कोलं भारोचं माधवीचितम् ॥२९॥
कङ्गोलमुष्णं हृद्रोगकफवाताग्निमान्द्यजित् ॥ ३० ॥

अथ सूक्ष्मैलानामगुणाः ।

एला त्रुटिसन्द्रवाला बहुला निष्कुटिस्त्वसा ।
कपोतवर्षा सूक्ष्मैला कोरङ्गो द्राविडी मता ॥३१॥
एला सूक्ष्मा कफखासकासार्शोन्मूत्रक्षष्टनुत् ॥ ३२ ॥

अथ स्थूलैलानामगुणाः ।

स्थूलैला त्रिपुटा कन्या भद्रेला त्रिदिवोद्भवा ॥३३॥
स्थूलैला रोचनी तीक्ष्णा लघूष्णा कफपित्तजित् ॥३४॥

हृत्तासविषवस्त्वास्यशिरोरुग् वमिकासनुत् ॥३५॥

अथ गुडत्वचनामगुणाः ।

त्वच वराहं शकलं च्वग्चीचं तनुक वरम् ।

लटपर्णघनं मृद्गं गुडत्वक् स्वर्णभूमिकम् ॥३६॥

त्वचं लघूष्णं कटुकविषदं स्यादु पित्तलम् ।

हृदस्तिरोगवातार्शःपोनसक्रिमिशुकनुत् ॥३७॥

अथ तेजपत्रनामगुणाः ।

पत्र दलाह्वं तापमं तमाल रोम रोमशम् ॥३८॥

पत्रमुष्णं लघु शंभहृत्तासार्याऽनिलापहम् ॥३९॥

अथ नागकेशरनामगुणाः ।

नागकेशरक नाग चाम्पेय केशरङ्गजम् ॥४०॥

नागकेशरक रुचमुष्णं लघुमपाचनम् ।

दौर्मन्थकुष्ठवोसर्पकफपित्तविषापहम् ॥४१॥

अथ त्रिजातचतुर्जातनामगुणाः ।

एलादि त्रिभिरुद्दिष्ट त्रिजात त्रिसुगन्धिकम् ॥४२॥

चतुर्जातं सनाग तद्द्वयं वातकफापहम् ॥४३॥

अथ तालोसपत्रनामगुणाः ।

तालोसपत्र तालोस धात्रोपत्र शुकोदरम् ।

अपरं ग्रन्थिकापत्र पत्राढ्यं तुलसीच्छदम् ॥४४॥

तालोसं लघु तीक्ष्णोष्णं श्वासकासकफानिलान् ।

रुच्यं निहन्ति गुल्मामवह्निमान्द्यक्षयामयान् ॥४५॥

अथ मरुजनामगुणाः ।

सरलो मदनखण्डो नमेरु पीतहृत्तकः ॥४६॥

सरल कण्टकणोच्चिगदघ्नोष्णो लघुः कटुः ॥४७॥

अथ श्रीवासनामगुणाः ।

श्रीवासी घेटको दासो श्रीनिवाम. कलिङ्गम' ॥४८॥

शोवासः कफमूर्धाचिरोमवातहरः सरः ॥४८॥

अथ बालकनामगुणाः ।

बालक वारि ह्योवेरमिद्गमाचमनं कचम् ।

उदोथं घञ्जमन्याह्वं वहिष्ठं गन्धमूलकम् ॥५०॥

बालक शीतलं रुचं लघु दीपनपाचनम् ।

रक्तपित्तज्वरश्लेष्मदाहलक्षणात्रणापहम् ॥५१॥

अथ जटामांसीद्वयनामगुणाः ।

मांसी जटा भूतकेशी क्रथ्यादा नलदं शिखा ॥५२॥

क्षणाऽन्या पूतनाकेशी गन्धमांसी पिशाचिका ॥५३॥

मांसी हिमा त्रिदोषासदाहवीसर्पकुष्ठजित् ॥५४॥

अथ उशीरनामगुणाः ।

उशीरमभय सेव्यं वीरं वीरणमूलिका ॥५५॥

उशीर पाचन शोत स्तम्भन कफपित्तहित् ।

लक्षणासविषवीसर्पदाहलक्षणात्रणापहम् ॥५६॥

अथ रेणुकानामगुणाः ।

रेणुका कपिला कौन्ती पाण्डुपत्री हरेणुका ॥५७॥

रेणुका पित्तला मेघ्या यङ्गिभृत् गर्भपातिनी ॥५८॥

अथ प्रियङ्गुनामगुणाः ।

प्रियङ्गु फनिनी श्यामा काक्ताद्या नन्दिनी क्षता ॥५९॥

प्रियङ्गुः शोतनो याम्बिटाहपित्तज्वरासहित् ।

मुखकान्तिप्रजननो शत्रुदोषनाशनः ॥६०॥

अथ परिपेला नामगुणाः ।

परिपेलं द्वेष वन्यं शृङ्गाद्य परिपेलावम् ॥६१॥

परिपेलं हिम काण्डुजुष्टाग्रकफपित्तहित् ॥६२॥

अथ शैलेयनामगुणाः ।

शैलेयं स्यधिरं हृद्यं शिलापुष्पं शिलीद्रपम् ॥६३॥

शैलेयं शीतलं हृद्यं कफपित्तहरं लघु ॥ ६४ ॥

अथ लामञ्जकनामगुणाः ।

लामञ्जकं जलाधारं दोर्घमूलं जलाशयम् ।

इष्टकापथकं शीघ्रमसृणालं सुनालकम् ॥ ६५ ॥

लामञ्जकं हिमं कृच्छ्रदाहदोषत्रयास्रजित् ॥ ६६ ॥

अथ कुन्दुरुनामगुणाः ।

कुन्दुरुर्मैचकः कुन्दः गोपुरो भीषणो बली ॥ ६७ ॥

कन्दुरुः स्वदपवनश्चेत्तत्रध्रुवरापहः ॥ ६८ ॥

अथ गुग्गुलुनामगुणाः ।

गुग्गुलुः कालनिर्यासो महिपाचः पलङ्कपः ।

जटायुः कौशिको धूर्त्तो देवधुपः शिवः पुरः ॥ ६९ ॥

गुग्गुलुर्विशदस्त्रिक्ती वीर्योष्णो मधुरः सरः ।

भग्नसन्धानकृद् हृद्यः सूक्ष्मः स्वर्ग्यो रसायनः ॥ ७० ॥

दीपनः पिच्छलो बन्धुः कफवातत्रणापची ।

मेदोमेहास्रधातास्रक्लेदकुष्ठाममारुतान् ॥ ७१ ॥

पिडकाग्रन्थिशोफार्शोगण्डमालाकिमीन् जयेत् ।

म नवो हं हणो हृद्यं पुराणस्वतिलेखनः ॥ ७२ ॥

अथ रालानामगुणाः ।

राला सर्जरसो यक्षधूपसर्जोऽग्निवह्नभः ।

ललनः सालनिर्यासो कलः कलजयसः ॥ ७३ ॥

राला हिमा गुरुस्त्रिक्ला कपाया घ्राहिणो जयेत् ।

दोषास्रस्त्रेद्वीसर्पविषत्रणविषादिकाः ॥ ७४ ॥

अथ स्त्रीण्येकनामगुणाः ।

स्त्रीण्येकं धर्षियूढं शुकवर्हं शुकच्छदम् ॥ ७५ ॥

स्त्रीण्येयं शीतलं हृद्यं मेध्यं दोषत्रयास्रजित् ॥ ७६ ॥

अथ चोरकनामगुणाः ।

चोरकः कितवद्यखडा दुष्यत्रः शङ्कितो रिपुः ॥ ७७ ॥

चोरः स्वादुर्लघुः शीतः कुष्ठवातकफास्रजित् ॥ ७८ ॥

अथ सुरानामगुणाः ।

सुरा गन्धवती दैत्या गन्धाब्धा सुरभिः कुटिः ॥ ७९ ॥

सुरा शीता लघुः कुष्ठग्रहपित्तानिलास्रजित् ॥ ८० ॥

अथ कर्चुरनामगुणाः ।

कर्चुरो द्राविडो गन्धमूलको दुर्लभः शटी ॥ ८१ ॥

कर्चुरो दीपनो रुच्यः कुष्ठार्शोव्रणकासजित् ।

उष्णो लघुर्जयेत् श्वासगुल्मवातकफक्रिमीन् ॥ ८२ ॥

अथ शटीनामगुणाः ।

शटी पलाशो पङ्गव्या सुव्रता गन्धमूलिनी ॥ ८३ ॥

शटी तिक्ता ज्वरामास्रकासजिद् दाहिणी लघुः ॥ ८४ ॥

अथ सृक्कानामगुणाः ।

सृक्काऽसृक् ब्राह्मणी देवी निर्मास्या कोटिका घधुः ॥ ८५ ॥

सृक्का स्वादु हिमा हृष्या कुष्ठाऽश्रुतीविदोपनुत ॥ ८६ ॥

अथ अन्वियपर्णनामगुणाः ।

अन्वियपर्णो नीलपुष्पः शुकपुष्पं शुकच्छदम् ॥ ८७ ॥

अन्वियपर्णो लघु स्निग्धः कटूष्णः कफवातजित् ॥ ८८ ॥

अथ नल्लिकानामगुणाः ।

नल्लिका नर्तको शून्या निर्मध्या धमनो नटी ॥ ८९ ॥

नली पित्तास्रजित् शीता चक्षुष्या कुष्ठरुद्धजित् ॥ ९० ॥

अथ पद्मकनामगुणाः ।

पद्मकं मान्यदारुपोतरक्तञ्च सुप्रभः ॥ ९१ ॥

पद्मकं दाहशिम्कोटकुष्ठार्शुपासपित्तघ्नत् ।

गर्भसंस्वापनं शीतं वृष्यापीसर्पदाहजित् ॥ ९२ ॥

अथ प्रपौण्डरीकनामगुणाः ।

प्रपौण्डरीकं पौण्ड्राङ्गं शतपुष्पं सुपुष्पकम् ॥८३॥

पौण्ड्राङ्गं शकलं शीतं चक्षुष्यं श्लेष्मपित्तजित् ॥८४॥

अथ तगरद्वयनामगुणाः ।

तगरं वह्निष्णं जिह्वं घक्राङ्गं नहुष्यं नतम् ।

अपरं पिण्डतगरं दीनं कटु महोरगम् ॥८५॥

तगरं मधुरं स्निग्धं तिक्तोष्णं लघु भूतजित् ।

विषापघ्नारन्मूर्धाक्षिरोगदोषत्रयापहम् ॥८६॥

अथ गोरोचनानामगुणाः ।

गोरोचना रुचिर्गोरो रोचना पिङ्गला मता ।

मङ्गल्या गौतमी मेथ्या यन्ध्या गोपित्तसम्भवा ॥८७॥

रोचना शीतला वश्या गर्भस्रावप्रहास्रजित् ॥८८॥

अथ नखद्वयनामगुणाः ।

नखाद्धो नखरः शुक्ति हनुर्नागहनुः खुरः ।

शफः शङ्खो व्याघ्रनखमन्यत् व्याघ्रतलं पदम् ॥८९॥

नखद्वयं ग्रहद्वेष्मवातास्रज्वरकुष्ठजित् ।

मधुष्णं शकलं वर्ष्यं हृद्यं स्वादु विषापहम् ॥९०॥

अथ पत्तङ्गनामगुणाः ।

पत्तङ्गं पट्टरागं स्याद्रक्तकाष्ठं कुचन्दनम् ।

सुरङ्गदं सुरङ्गञ्च पत्तूरं पट्टरञ्जकम् ॥९०१॥

पत्तङ्गं मधुरं शीतं पित्तश्लेष्मत्रयास्रजित् ॥९०२॥

अथ लाक्षाऽलक्तकनामगुणाः ।

लाक्षा निर्भर्क्षणा रक्ता द्रुमव्याधिः पल्लव्या ।

क्रिमिजा जतु दीप्ताद्या यावकोऽलक्तको मतः ॥९०३॥

लाक्षा वर्ष्या हिमा बल्या स्निग्धा श्लेष्मास्रपित्तजित् ।

वर्णोरःक्षतवीमर्षक्रिमिकुष्ठगदापहा ॥९०४॥

अनक्तको गुणैस्तद् वट्ट विगेषाद् व्यङ्गनाशनः ॥१०५॥

अथ पर्पटीनामगुणाः ।

पर्पटी रञ्जनो क्षणा जतुका जननी जनी ॥१०६॥

पर्पटो वर्णदा शोता कफपित्तामृकुष्ठजित् ॥१०७॥

अथ पद्मिनोकैरविणीनामगुणाः ।

पद्मिनो विसिनो ज्ञेया ननिनी सूर्यवल्लभा ॥१०८॥

कुमुदतो कैरविणो कुमुदिनुरडुपप्रिया ॥१०९॥

पद्मिनी शोतला गुर्वो पित्तघ्नो षविषामुजित् ।

रूचा विटग्निनो स्वादुस्तदत् कुमुदिनी मता ॥११०॥

अथ पद्मचारिणीनामगुणाः ।

पद्मचारिण्यतिचरा पद्माह्वा चारटी मता ॥१११॥

पद्माऽनुणा कटुस्तिक्ता कपाया कफवातजित् ।

मूवक्षच्छाऽश्मशूलघ्नो ज्ञासकासविषापहा ॥११२॥

अथ श्वेतकमलनामानि ।

कमल श्वेतमम्भोजं सारम मरसीरुहम् ।

महमुपचं श्रीगिहं गतपचं कुर्गेगयम् ॥११३॥

पद्मे रूह तामरस राजीवं पुष्कराह्वयम् ।

अऽजमम्भोरुह पद्म पुण्डरीकं च पद्मजम् ।

नलं मरीजं नलिनमरविन्दं महोत्पलम् ॥११४॥

अथ रक्तोत्पलनामानि ।

रक्तोत्पलं कोकनटं हृत्कं रक्तमन्वकम् ॥११५॥

अथ नीलोत्पलनामानि ।

नीलोत्पलं कुयलय भद्रमिन्दोधरं मतम् ॥ ११६ ॥

अथ कुमुदनामानि ।

श्वेतं कुम्भयं प्रीतं कुमुदं कैरवं कुमुत् ॥११७॥

अथ कमलादिगुणाः ।

कमलं शीतलं वर्णं मधुरं कफपित्तजित् ।

दृष्यादाहामृविस्फोटविषवीसर्पनाशनम् ॥११८॥

तस्मादल्पगुणं किञ्चिदन्यद्रक्तोत्पलादिकम् ॥११९॥

अथ कङ्कारनामगुणाः ।

कङ्कारं ऋष्यपाथोजं सौम्यं सौगन्धिकं महत् ॥१२०॥

कङ्कारं ग्राहि विटग्नि रुचं गुरु सुशीतलम् ॥१२१॥

अथ किञ्जल्कनामगुणाः ।

किञ्जल्कः केशरं गौरमापीतं काञ्चनाङ्गयम् ॥१२२॥

किञ्जल्कः शीतलो ग्राहो रक्तार्शःकफपित्तजित् ॥१२३॥

अथ पद्मबीजनामगुणाः ।

पद्मबीजं तु गालोद्यं पद्माक्षं पद्मकर्कटी ॥१२४॥

पद्मबीजं हिमं म्यादुर्गर्भसंस्थापकं गुरु ।

कफवातकरं बल्यं ग्राहि पित्तामृदाहजित् ॥१२५॥

अथ मृणालशालूकनामगुणाः ।

मृणालं विसमम्भोजं नालञ्च नलिनीरुहम् ॥१२६॥

पद्मादिमूलं शालूकं शालीनं करहाटकम् ॥१२७॥

मृणालं शीतलं वृष्यं पित्तदाहामृजिद् गुरु ।

संग्राहि मधुरं रुचं शालूकमपि तद्गुणम् ॥१२८॥

अथ जातीद्वयनामगुणाः ।

जाती प्रियवदा राज्ञी मानती सुमना मता ।

पीता जात्यऽपरा पीतपुष्या काञ्चनपुष्पिका ॥१२९॥

जाती नधुरा मूर्धाक्षिदन्तार्त्तिव्रणरक्तजित् ॥१३०॥

अथ मल्लिकानामगुणाः ।

मल्लिका मोदिनी मुक्तशम्भना मोदयन्तिका ॥१३१॥

मल्लिकीत्या लघुर्हृष्या वातपित्तासुरोगजित् ॥१३२॥

अथ यूथिकाद्वयनामगुणाः ।

यूथिका हरिणी वाला पुष्पगन्धा गिखण्डिनो ।
स्वर्णयूथ्याऽपरा पीता गणिका स्वर्णपुथिका ॥१३३॥
यूथी हिमास्रमूर्धाक्षिरोगजित् कफवातकृत् ॥१३४॥

अथ कुब्जकाद्वयनामगुणाः ।

कुब्जका भद्रतरुणो वृहत्पुष्पा महासहा ।
शतपत्री तरुण्युक्ता कर्णिका चारुकेशरा ॥१३५॥
रक्ताऽपरा रक्तपुष्पा लाक्षापुष्पाऽतिमञ्जुला ॥१३६॥
शतपत्री हिमा हृद्या ग्राहिणी शकला लघुः ।
दीपत्रयासृजित् वर्षमपरोऽपि च तद्गुणः ॥१३७॥

अथ केतकीद्वयनामगुणाः ।

केतकी सूचिकापुष्पो जम्बूकः क्रकचच्छदः ॥१३८॥
सुवर्णकेतकी चान्या लघुपुष्पा सुगन्धिनी ॥१३९॥
केतकी कटुका स्वादुर्नघुस्तिक्ता कफापहा ॥१४०॥

अथ वासन्तीनामगुणाः ।

वासन्ती सारणी कुन्दा प्रहमन्ती वसन्तजा ॥ १४१॥
वासन्तो गीतला लघु तिक्ता दीपत्रयामुनुत् ॥१४२॥

अथ नैपालीद्वयनामगुणा ।

नैपाली प्रैषिका लूता नापिनी वनमल्लिका ॥१४३॥
वार्षिकी त्रिपुटा त्वन्या श्रीवल्ली पट्पदप्रिया ॥१४४॥
नेपाली गीतला तिक्ता लघु दीपत्रयापहा ।
कर्णाक्षिसुखरोगघ्नी तद्गुणा वार्षिकी भता ॥१४५॥

अथ माधवीनामगुणा ।

माधवी मण्यः कामी पुष्पेन्द्रोऽभीष्टगन्धक ॥१४६॥
माधवी मधुरा गीता लघु दीपत्रयापहा ॥१४७॥

अथ चम्पकनामगुणाः ।

चम्पकः काचरो रम्ययाम्पेयः सुरभिखलः ॥१४८॥

चम्पकः शीतलः कृच्छकफपित्तास्रवातजित् ॥१४९॥

अथ पुत्रागनामगुणाः ।

पुत्रागः पाटलीपुष्पः केशरः पटपदालयः ॥१५०॥

पुत्रागो मधुरः शीतो रक्तपित्तकफापहः ॥१५१॥

अथ वकुलनामगुणाः ।

वकुलः केशरो मद्यगन्धः सिंहो विशारदः ॥१५२॥

वकुलः शीतलः श्लेष्मपित्तदन्तगदापहः ॥१५३॥

तत्फलं वातलं ग्राहि कफपित्तहरं हिमम् ॥१५४॥

अथ वुकनामगुणाः ।

वुकः वृकः म्यूनपुष्पो वसुकः शिवशेखरः ॥१५५॥

वुकः शीतो विषश्लेष्मपित्तकृच्छ्राश्रसदाहहृत् ॥१५६॥

अथ कुन्दनामगुणाः ।

कुन्दः शकः सदापुष्पो मृद्गबन्धुर्मनोरमः ॥१५७॥

कुन्दः शीतो लघुः श्लेष्मशिरोरुग्विषपित्तजित् ॥१५८॥

अथ मुचुकुन्दनामगुणाः ।

मुचुकुन्दः क्षेत्रहृत्तद्विवुक प्रतिविष्णुकः ॥१५९॥

मुचुकुन्दः शिरःपीडापित्तास्रविषनाशनः ॥१६०॥

अथ विचच्छिन्ननामगुणाः ।

भूमण्डली विचच्छिन्नो द्विपदाष्टपदी तथा ॥१६१॥

शीतो लघुर्विषच्छिन्नः कफपित्तविषापहः ॥१६२॥

अथ तिलकनामगुणाः ।

तिलकः क्षुरकः श्रीमान् विविन्नो सुखमखडनः ॥१६३॥

तिलकः कफनुत् कुष्ठहरोऽत्युष्णो रसायनः ॥१६४॥

अथ गणेरुकनामगुणाः ।

गणेरुकः कर्णिकारः कर्णस्य गणिकारिका ॥१६५॥

गणेरुः शोधनः शोफश्लेष्मास्रत्रणकुष्ठनुत् ॥१६६॥

अथ बन्धुकनामगुणाः ।

बन्धुजीवः शरत्पुष्पो बन्धुः बन्धुकः रक्तकः ॥१६७॥

बन्धुकः कफकृद्ग्राहो रक्तपित्तहरो लघुः ॥१६८॥

अथ जपात्रिसन्ध्यापुष्पनामगुणाः ।

जपाखेतं जपारक्तं त्रिसन्ध्या सारुथा सिता ॥१६९॥

जपा संग्राहिणो केश्या त्रिसन्ध्या कफपित्तजित् ॥१७०॥

अथ सिन्दूरीनामगुणाः ।

सिन्दूरो रक्तवोजा स्याद्रक्तपुष्पा सुकीमला ॥१७१॥

सिन्दूरो कफपित्तास्रदृष्ट्यावान्तिहरा हिमा ॥१७२॥

अथ तुलसीनामगुणाः ।

तुलसी सुरसा गौरो भूतघ्नी बहुमञ्जरी ॥१७३॥

तुलसी कटुका तिक्ता हृद्योष्णा दाहपित्तकृत् ।

दीपनी कुष्ठकृच्छ्रास्रपार्श्वरुक् कफघातजित् ॥१७४॥

अथ मरुयकनामगुणाः ।

मरुमरुयकस्तीक्ष्णः शरपुष्पः फणिज्जकः ॥१७५॥

मरुग्निप्रदो हृद्यस्तीक्ष्णोऽक्षः पित्तलो लघुः ।

दृषिकादिविपन्नेषवातकुष्ठकृमीन् जयेत् ॥१७६॥

अथ दमननामगुणाः ।

दमनो मदनो दान्तो दमो मुनिसुतो मुनिः ।

गन्धोत्कटो दमनको विनीतः कुन्तपत्रकः ॥१७७॥

दमनोऽचिप्रकुठाम्बेदकण्डूत्रिदोषजित् ॥१७८॥

अथ वर्धरीचयनामगुणाः ।

वर्धरी अर्जकः कुण्ठी वैकुण्ठः स्यात् कुठेरकः ॥१७९॥

कपित्थार्जक इत्यन्यो वटपत्रः कठिञ्जरः ॥१८०॥

कृष्णार्जकः कालमालः करालः कृष्णमक्षिका ॥१८१॥

वर्धरो वितयं रूचं शोतं कटु विदाहि च ।

पित्तलं कफवातास्रदद्रुक्रिमिविषापहम् ॥१८२॥

यो राज्ञां मुखतिलकः कटारमल्ल-

स्तेन श्रीमदननृपेण निर्मितेऽत्र ।

यस्येऽभूत् मदनविनोदनाग्नि पूर्णः

कपूरप्रभृतिसुगन्धिद्रव्यवर्गः ॥१८३॥

इति कपूरादि तृतीयवर्गः ।

—०—

अथ सुवर्णादिवर्गः ।

यद्वाञ्छया विश्वकृतोऽपि देवा

ब्रह्मादयो यान्ति मुहुर्भवन्ति ।

अचिन्त्यकृत्यं पुरुषं पुराणं

गोपत्वमाप्तं तमुपाययामि ॥ १ ॥

अथ सुवर्णनामगुणाः ।

सुवर्णं काञ्चनं हेम हाटकं तप्तकाञ्चनम् ।

चामीकरं शातकुम्भं तपनीयं च रुक्मकम् ।

जाम्बूनदं हिरण्यं च कनकं जातरूपकम् ॥ २ ॥

सुवर्णं शीतलं हृद्यं बल्यं गुरु रमायनम् ।

कान्तिकरं विषोन्नादत्रिदोषञ्चरशोपजित् ।

कपायं तिक्तमधुरं सुवर्णं गुरु लेखनम् ॥ ३ ॥

अथ रूष्यकनामगुणाः ।

रूष्यकं रजतं रूष्यं तारं श्वेतं यक्षुत्तमम् ॥ ४ ॥

रूप्यं शीतं सरं घातपित्तहारि रसायनम् ।
 लेखनञ्च कपायाम्नां स्वादुपाकरसं शुभम् ।
 वयसः स्थापनं स्निग्धं धातूनां हितमुच्यते ॥५॥

अथ ताम्रनामगुणाः ।

ताम्रं म्लेच्छमुखं शुल्वं नेपालं रविनामकम् ।
 उदुम्बरं सूर्यप्रियं रक्तजं रक्तधातुकम् ॥ ६ ॥
 ताम्रं सरं लघु स्वादु शीतं पित्तकफापहम् ।
 रोपणं पाण्डु कुष्ठार्शःश्लयथुश्वासकासजित् ॥ ७ ॥

अथ कांस्यनामगुणाः ।

कांस्यं दीप्तं लोहं घोषं वज्रिलोहं प्रकाशकम् ॥ ८ ॥
 कांस्यं गुरुण्यं चतुर्थं कफपित्तहरं सरम् ॥ ९ ॥

अथ पोतलोहनामगुणाः ।

पोतलोहं सिंहलकं कपिलं सीकुमारकम् ।
 वर्तलोहं त्रिलोहञ्च राजरीतिर्महेश्वरी ॥१०॥
 पोतलोहं द्विमं रुचं कटूष्यं कफपित्तनुत् ॥११॥

अथ रङ्गनामगुणाः ।

रङ्गक तीरकं वज्रं अणु स्यात् करटी घनम् ॥१२॥
 रङ्गं लघु सरं रुच्यमुष्यं मेहकफकामोन् ।
 निहन्ति पाण्डुं सञ्जासं दृश्यमीपत् तु पित्तसम् ॥१३॥

अथ ययदनामगुणाः ।

ययदं रङ्गसदृशं रीतिहेतुय तन्मतम् ॥१४॥
 ययद तुवरं तिक्तं शीतलं कफपित्तहृत् ।
 चतुष्य परमं मिहान् पाण्डुं आसञ्च नागयेत् ॥१५॥

अथ सीसनामगुणाः ।

सीसं धातुमन्नं नागपुरग परिपिटकम् ।
 ययनेदं च भुजगो योगिष्टं कृष्णकं विदुः ॥१६॥

सोसं रङ्गगुणं ज्ञेय विशेषान्मेहनाशनम् ॥१७॥

अथ लोहतत्किटनामगुणाः ।

लोहं शस्त्रायसं कुष्ठं व्यङ्गं पारायतं घनम् ।

क्षण्यायस्तन्मलं किटं मण्डूरी लोहज रजः ॥१८॥

लोहं सरं गुरु स्वादु कपायं कफपित्तनुत् ।

शीतं नेत्रहितं रूचं बलद वातलं सरम् ।

शोफकुष्ठप्रमेहार्शोगरपाण्डु क्रिमीन् जयेत् ॥१९॥

सत्किटं तद्गुणं ज्ञेय विशेषात् पाण्डुनाशनम् ॥२०॥

अथ पारटनामगुणाः ।

पारदश्चपलो हेमनिधिः सूतो रसोत्तमः ।

त्रिनेत्रो रोपणः स्वामी हरवीजं रसः प्रभुः ।

रसेन्द्रश्च इति ख्यातो रसलोहं महारसः ॥२१॥

पारदः क्रिमिकुष्ठघ्नश्चक्षुष्योष्णी रसायनः ॥२२॥

अथ अभ्रकनामगुणाः ।

अभ्रकं स्वच्छमाकाश पटलं वरपोतकम् ॥२३॥

अभ्रं गुरु हिमं बल्य कुष्ठमेहत्रिदोषनुत् ॥२४॥

अपरञ्च ।

गगनं क्षमिकुष्ठमेहहा विशदं शुक्रकरञ्च दीपनम् ।

कथितं मुनिभिश्च पूर्वजैर्बलकृत् शुक्रकरञ्च सेवितम् ॥२५॥

अथ गन्धकनामगुणाः ।

गन्धः सीगन्धिको लेखी गन्धाश्मा गन्धपीतकः ।

सैलीनको बलियसा वेगन्धो गन्धको बलिः ॥२६॥

गन्धकः कटुकः पाके धीर्योष्णः पित्तलः सरः ।

इन्ति कुष्ठक्षयघ्नोहकफवातान् रसायनः ॥२७॥

अथ सुवर्णमाक्षिकनामगुणाः ।

माक्षिकं धातुमाक्षीकं ताप्यं तापोजमुच्यते ॥२८॥

माचिकं तुवरं हृष्यं स्वर्ग्यं लघु रसायनम् ।
चक्षुष्यं कुष्ठशोफार्थोमिहवस्यर्त्तिपाण्डुताः ।
व्यपायि कटुकं हन्ति कुष्ठोदरविपक्षयान् ॥२८॥

अथ मनःशिलानामगुणाः ।

मनःशिला शिला गोला नेपालो कुनटी कुला ।
दिव्यौषधिर्नागमाता मनोगुप्ता मनोऽम्बिका ॥२९॥
मनःशिला कृष्णहरा सरोण्या लेखनो कटुः ।
तिक्ता स्निग्धा विषग्वासकासभूतकफामृजित् ॥३१॥

अथ हरितालनामगुणाः ।

हरितालमलं तालं गोदन्तं नटभूषणम् ॥३२॥
हरितालं कटु मिथं कपायोष्णं विषं जयेत् ।
कण्डूकुष्ठाम्यरोगामृकफपित्तकषयणान् ॥३३॥

अथ गैरिकनामगुणाः ।

गैरिकं रक्तपापाणं गिरिमृच्च गवेधुकम् ॥३४॥
स्वर्णवर्णं तथा स्वर्णमण्डनं स्वर्णगैरिकम् ॥३५॥
गैरिकं दाहपित्तामृकफद्विक्काविषापहम् ।
चक्षुष्यमन्यत् तद्वच्च विगेषाहान्तिनायकम् ॥३६॥

अथ तुल्यहृद्यनामगुणाः ।

तुल्यशर्परिका तुल्यमृतासङ्गमुच्यते ॥३७॥
मयूरपीयकं धान्यत् शिथिकण्डं च तुल्यकम् ॥३८॥
तुल्यकं लेखनं भेदि कण्डूकुष्ठविषापहम् ।
कफक्रिमिहरं तद्वदन्यत् चक्षुष्यमुत्तमम् ॥३९॥

अथ कामोमहृद्यनामगुणाः ।

कामोमं धातुकामोमं रोचरं तप्तलोमगम् ॥४०॥
अपरं पुष्यकामोमं तुवरं यक्षरागृध्रकम् ॥४१॥
कामोमहृद्यमशोष्यं तिक्तं कैश्रं दृगे हितम् ।

हन्ति कण्डूविपश्चित्तमूत्रकृच्छ्रकफानिलान् ॥४२॥

अथ हिङ्गुलनामगुणाः ।

हिङ्गुलं दरदं स्नेच्छं सेकतं चूर्णं पारदम् ॥४३॥

हिङ्गुलं पित्तकफनुत् चक्षुष्यं विपकुष्ठहृत् ॥४४॥

अथ सिन्दूरनामगुणाः ।

सिन्दूरं नागजं रक्तं शीषं शृङ्गारभूषणम् ।

यसन्तमण्डनं नागरक्तं रक्तैरजस्तथा ॥४५॥

सिन्दूरमुष्णं वीसर्पकुष्ठकण्डूविपापहम् ।

भग्नसम्भानजननं व्रणशोधनरोषणम् ॥४६॥

अथ सौवीरस्रोतोऽञ्जननामगुणाः ।

सौवीरमञ्जनं कृष्णं कालनीलं सुवीरजम् ॥४७॥

स्रोतोऽञ्जनं तु स्रोतोऽञ्जनं नदीजं यामुनं वरम् ॥४८॥

सौवीरं प्राहि मधुरं चक्षुष्यं कफवातजित् ।

सिद्धद्ययासनुत् शीतं स्रोतोऽञ्जनमपोदृश्यम् ॥४९॥

अथ रसाञ्जननामगुणाः ।

रसाञ्जनं रसोद्भूतं तार्क्ष्यशैलञ्च तार्क्ष्यजम् ।

रसाग्रं कृत्विमं तार्क्ष्यं दार्व्यं दार्वीरसोद्भवम् ॥५०॥

रसाञ्जनं कटु श्लेष्ममुखनेत्रविकारजित् ।

उष्णं रसायनं तिक्तं कृदनं व्रणदोषजित् ॥५१॥

अथ पुष्पाञ्जननामगुणाः ।

पुष्पाञ्जनं पुष्पकेतु. रौतिकं कुसुमाञ्जनम् ॥५२॥

पुष्पाञ्जनं हिमं प्रोक्तं कासारिपटलापहम् ॥५३॥

अथ शिलाजतुनामगुणाः ।

शिलाजत्वश्मजं शैलनिर्यासो गिरिजाह्वयम् ।

शिलाह्वं गिरिजं शैलं शैलेयं गिरिजत्वपि ॥५४॥

शिलाजतुष्णं कटुकं योग्योऽहि रसायनम् ।

हृदिप्रमेहवातार्शः कुष्ठमेदाश्मशर्कराः ।

हन्ति श्वासघयोन्मादरक्तशीफकफक्रिमीन् ॥५५॥

अथ वीलद्वयनामगुणाः ।

घोलं गन्धरसं वोरं निर्लोहं वर्वरं रसम् ।

सुगन्धि सौरभं पिण्डं रसगन्धश्च तद्विधा ॥५६॥

वोलं रक्तहरं शीतं मेध्यं दीपनपाचनम् ।

ज्वरापस्मारकुष्ठघ्नं गर्भाशयविशोधनम् ॥५७॥

अथ स्फटिकादिनामगुणाः ।

स्फटिकाख्याऽमृता मृत्स्ना काङ्गी सौराष्ट्रसम्भवा ॥५८॥

आढकी तुवरी त्वन्या मृत्तिका सुरमृत्तिका ॥५९॥

स्फटिकारस्या कषायोष्ण कफपित्तविषत्रणान् ।

निहन्ति खिन्नवीसर्पान् तुवरी तद्गुणा मता ॥६०॥

अथ समुद्रफेननामगुणाः ।

समुद्रफेनो डिण्डीरः फेनो वारिकफो द्विजः ॥६१॥

समुद्रफेनयक्षुषी लेखनः श्मनः सरः ॥६२॥

अथ प्रवालनामगुणाः ।

प्रवालं विद्रुमं सिन्धुं लताग्रं रक्तवर्षकम् ॥६३॥

पुष्टिकान्तिबलकरं वर्धनं वलशक्तयोः ॥६४॥

अथ मौक्तिकनामगुणाः ।

मौक्तिकं तीतिला मुक्ताफलं सुक्ता च शक्तिजम् ॥६५॥

मौक्तिकं मधुरं शीतं रोगघ्नं विषनाशनम् ।

हृष्यं नेत्रहितं बल्यं राजयक्ष्मगदापहम् ॥६६॥

अथ माणिक्यनामानि ।

माणिक्यं पद्मरागं स्यात् वसु रत्नं सुररत्नकम् ॥६७॥

अथ सूर्यकान्तनामानि ।

सूर्यकान्तः सूर्यमणिः सूर्याघो दहनोपलः ॥६८॥

अथ चन्द्रकान्तनामानि ।

चन्द्रकान्तचन्द्रमणि स्फटिक स्फटिकीपल ॥६८॥

अथ गोमेदनामानि ।

गोमेद सुन्दर पीत रत्न दृणचर तथा ॥७०॥

अथ हीरकनामानि ।

हीरक भिदुर वज्र सूचोवक्त्र वरारकम् ॥७१॥

अथ नील वैदूर्ययो नामानि ।

नीलरत्न नीलमणि वैदूर्य बालवायजम ॥७२॥

अथ मरकतमणिनामानि ।

मारुत्मत मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणि ॥७३॥

अथ मुक्तास्फोटनामगुणा ।

मुक्तास्फोटोऽग्निमण्डूकी शुक्तिर्मात्तिकमन्दिरम ॥७४॥

शुक्तिकान्तिकरी स्निग्धा रुच्या श्वासशूलामृहत् ॥७५॥

अथ प्रबालादिनामगुणा ।

प्रबालमुक्तिमाणिक्यसूर्यशीतकरोपला ।

गोमदवज्रवेदूर्यनीलमारुत्मतादय ॥७६॥

चक्षुष्या लेखनो शोता कपाया मधुरा सरा ।

माहृष्या धारणादाह दुष्टग्रहविपापहा ॥७७॥

अथ शङ्खनामगुणा ।

शङ्खकम्बुर्जलचरो वारिजो दोर्घनि स्वन ॥७८॥

शङ्खो हि कटुक पाके कपायो मधुरो लघु ।

चक्षुष्यो लेखन पङ्क्तिशूलश्वासकफास्रजित् ॥७९॥

अथ लघुशङ्खकपर्दक नामगुणा ।

शङ्खो लघु शङ्खनख शङ्खका वारिशक्तय ।

कपर्दा शुक्ला प्रियायराचरा वराटका ॥८०॥

लघु शङ्खादयः शीता नेत्ररुक्स्फोटनाशनाः ॥८१॥

अथ खटोद्दयनामगुणाः ।

खटिका कठिनो चापि लेखनी खेतधातुकः ॥८२॥

तद्दे दो गौरपापाणः क्षीरोनाम्ना उदाहृतः ॥८३॥

खटो दाहास्रनुत् शीता गौरग्रावापि तद्गुणः ॥८४॥

अथ पङ्कवासुकयोः नामगुणाः ।

पङ्कः कर्दमको ज्ञेयो वानुजाः सिकतास्तया ॥८५॥

पङ्को दाहाम्पित्तार्त्तिशोधघ्नः शीतलः सरः ।

वालुका लेखनी शीता व्रणोरःघतनाशिनो ॥८६॥

अथ चुम्बकपापाणनामगुणाः ।

चुम्बकः क्वास्तपापाणोऽयस्कास्ती लोहकर्पकः ॥८७॥

चुम्बको लेखनः शीतो मंदोविषगरापहः ॥८८॥

अथ काचनामगुणाः ।

काचः लविमरद्वं स्यात् विगुणः काचभाजनम् ॥८९॥

काचो विदारणो स्वच्छश्चक्षुषो लेखनी लघुः ९०॥

यो राक्षां मुखतिनकः कटारमल-

स्तन श्रीमदननृपेण निर्मितेऽस्य ।

अन्येऽभूत् मदनशिनोदनाम्नि पूर्ण-

पित्तोऽय सन्नितपदेः सुवर्णवर्गः ॥९१॥

इति सुवर्णादि चतुर्ध्वर्गः ।

— —

अथ वटादिवर्गः ।

करेण मंगट्टा कुक्षी मञ्जिष्याः पयः पिबन्तं पुरुषं पुरापम् ।

त्रिचित्रनीमं परिशुद्धमोक्षं तमात्मनोक्षं शिशुमाश्रयामि ॥९२॥

। १) अथ घटनामगुणा ।

घटो रक्तफला घीरी बहुपादो वनस्पति ।

यक्षावास पदारोही न्यग्रोध स्कन्धजी ध्रुव ॥२॥

घट शीतो गुरुर्ग्राही कफपित्तव्रणापह ॥३॥

अथ पिप्पलनामगुणा ।

पिप्पल श्यामसोऽखत्य चीरवृक्षो गजाशन ।

हरिवासयलदलो मङ्गल्यो बोधिपादप ॥४॥

पिप्पलो दुर्जर शीत पित्तघ्नेष्वव्रणास्रजित् ॥५॥

अथ पारिशोऽखत्यनामगुणा ।

पारिशोऽन्य फलीश स्यात् कपिचूत कपीतम ॥६॥

पारिशोऽखत्यको वृथ स्निग्ध श्लेष्ममिप्रद ॥७॥

अथ उदुम्बरनामगुणा ।

उदुम्बर चीरवृक्षो जन्तुवृक्ष सदाफल ।

हेमदुग्ध क्षमिफलो यक्षाङ्ग शीतवल्कल ॥८॥

उदुम्बरो हिमो वर्णो कफपित्तास्रजिद् गुरु ॥९॥

अथ काकोदुम्बरिकानामगुणा ।

काकोदुम्बरिका फल्गुर्मूलपूषित्वभीषजम् ॥१०॥

काकोदुम्बरिका तद्वत् विशेषात् त्रिचूनाशिनी ॥११॥

अथ पञ्चनामगुणा ।

पञ्च प्लवयारुवृक्ष सुपात्रो गर्दभाण्डक ।

घटौ कमण्डलुर्युप पिप्परिद्यारुदर्शन ॥१२॥

पञ्च शीतो व्रणघ्ने षपित्तगोथविसर्पजित् ॥१३॥

अथ पञ्चचीरवृक्षनामगुणा ।

न्यग्रोधोदुम्बरोऽखत्यपारीगपञ्चपादपा ।

पञ्चेते चीरिण प्रोक्तास्तेषा त्वक् पञ्चवलकला ॥१४॥

त्वक्पञ्चक हिम प्राहि व्रणशोधविसर्पजित् ॥१५॥

केचित् तु पारोशस्थाने शिरीषं वेतसंऽपरे ॥१६॥
 चोरहृत्ता हिमा वर्ष्वा योनिदोषव्रणापहाः ।
 शोफपित्तकफामृग्नाः स्तन्या भग्नास्थियोगदाः ॥१७॥
 तेषां पत्रं हिमं ग्राहि कफवातासृनुत् लघुः ॥१८॥
 फल विटग्नि संग्राहि रक्तपित्तकफापहम् ॥१९॥

अथ नन्दोद्वचनामगुणाः ।

नन्दोद्वचोऽखत्यभेदः प्ररोही गजपादपः ॥२०॥
 नन्दोद्वचोऽखत्यगुणो लघूष्णो गरनुत् पुनः ॥२१॥

अथ कदम्बद्वयनामगुणाः ।

कदम्बो गन्धमृत्पुष्पः प्राहृषेख्यो मनोन्नतिः ॥२२॥
 अन्यो धूलिकदम्बः म्यात् नीपो राजकदम्बकः ॥२३॥
 कदम्बः शीतलः श्लेष्मपित्तरक्तगदापहः ॥२४॥

अथ ककुभनामगुणाः ।

ककुभोऽर्जुननामा म्यात् नदीसर्जः शठद्रुमः ॥२५॥
 ककुभः शीतलो भग्नक्षतचयविषामृजित् ॥२६॥

अथ शिरीषनामगुणाः ।

शिरीषः भ्रुवगो विप्र शकहृत्तः कपीतनः ।
 मृदुपुष्पः श्यामवर्णो भण्डौरः शङ्खिनीफलः ॥२७॥
 शिरीषः शीतलो वर्ष्वा विषवीसर्पशोथजित् ॥२८॥

अथ आर्त्तगलनामगुणाः ।

अर्गटः म्यादार्त्तगलो बहुकण्टः प्रघर्षणः ॥२९॥
 अर्गटस्तुधरः शोतो व्रणगोधनरोपणः ॥३०॥

अथ वेतमद्वयनामानि ।

वेतमो वञ्जुलो मन्त्री वानीरो दीर्घपत्रकः ॥३१॥
 नादेयो मध्यपुष्पोऽन्यस्तोयकामो निकुञ्जकः ।

अथ जलवेतसनामानि ।

जलीका सभृतोऽभ्रोजो निचुलो जलवेतसः ॥३२॥

अथ दृज्जलनामानि ।

दृज्जलो द्विज्जलो गुच्छफला स्यात् कच्छपोलिका ॥३३॥

अथ वेतसादिगुणानि ।

वेतस शीतलो दाहशोफार्शोयीनिरुग्त्रणान् ।

हन्ति वीसर्पकृच्छामुपित्ताश्मरीकफानिलान् ॥३४॥

जलजो वेतसः शीतः संप्राही वातकोपनः ॥३५॥

दृज्जलस्तदगुणः प्रोक्तो विशेषाद्विपनाशनः ॥३६॥

अथ श्लेष्मान्तकनामगुणाः ।

श्लेष्मान्तकः कर्षुदारः पिच्छलो भूतपादपः ।

शैलुः शैलुथ शैलुकः शैलिको द्विजकुक्षितः ॥३७॥

श्लेष्मान्तको विपस्फोटव्रणवीसर्पकुष्ठजित् ।

केश्योष्णस्तत्फलं हृष्यं वातपित्तक्षयामुजित् ॥३८॥

अथ पिलुनामगुणाः ।

पीलुः शीतः सहस्रांघ्री तीक्ष्णस्तु करभप्रियः ।

सहस्रांघ्री गुडफनस्तत्फल पीलु पीलुजम् ॥३९॥

पीलूष्णं दोषनं भेदि रक्तपित्तकरं लघु ।

गुल्मार्ग. ग्रीहवाताश्मकफहारि रसायनम् ॥४०॥

अथ शाक (शिंगुण) नामगुणाः ।

शाकः पुरच्छदो भूमिसहो दीर्घच्छदो मतः ॥४१॥

शाकः श्लेष्मानिलामुद्रो गर्भसन्धानदो हिमः ॥४२॥

अथ सालनामगुणाः ।

सालः सर्जरसः सर्जः श्लेष्णारिष पत्रकः ॥४३॥

सालो प्राही म्रपश्लेपदग्धरुक् विपतुत् हिमः ॥४४॥

अथ तमालनामगुणाः ।

तमाल उक्तस्तापिच्छः कालस्कन्धोऽमितद्रुमः ॥४५॥
तमालस्तदगुणः शीथदाहविस्फोटहृत् पुनः ॥४६॥

अथ खदिरद्वयनामगुणाः ।

खदिरो रक्तसारः स्यात् गायत्री बालपत्रकः ।
खदिरः श्वेतसारोऽन्यः कार्मुकः कुञ्जकण्टकः ॥४७॥
खदिरः शीतलो दन्त्यः कृमिमेहज्वरव्रणान् ।
श्वित्रशोथामपित्तास्रपाण्डु कुष्ठकफान् जयेत् ॥४८॥
निर्यासस्तस्य मधुरो बल्यः शुक्रविवर्धनः ॥४९॥
सारस्तु विशदो बल्यो मुखरोगकफास्रजित् ॥५०॥

अथ इरिमेदनामगुणाः ।

इरिमेदो विट्खदिरो गोधास्कन्धोऽरिमेदकः ॥५१॥
इरिमेदः कपायोष्णो मुखदन्तगदासनुत् ।
हन्ति कण्डू विपश्ने भक्तिमिकुष्ठव्रणान् जयेत् ॥५२॥

अथ वब्बुरनामगुणाः ।

वब्बुरः किङ्करालः स्यात् पीतकः पीतपुष्पकः ॥५३॥
वब्बुरः कफनुद् ग्राही कुष्ठकृमिविपापहः ।
रक्तपित्तं कपायेण निहन्ति दिनसप्तकात् ॥५४॥

अथ बीजक (पियाल) नामगुणाः ।

बीजकोऽसनकः सोरी प्रियः काम्योऽलकप्रियः ॥५५॥
बीजकः कुष्ठबीमर्पश्वित्रमेहज्वरक्रिमीन् ।
हन्ति श्लेष्मास्रपित्तानि त्वष्ट्यः केश्यो रसायनः ॥५६॥

अथ तिनिगनामगुणाः ।

तिनिगः प्यन्दनो नेमी सर्वसारोऽश्मगर्भकः ॥५७॥
तिनिगः श्लेष्मास्रपित्तास्रमेदः कुष्ठमेहनुत् ॥५८॥

अथ भूर्जपत्रनामगुणाः ।

भूर्जो भुजो बह्वुपटो मृदुत्वक् स्नेह्यपत्रकः ॥५८॥

भूर्जो भूतग्रहश्लेष्कर्णरुक् रक्तपित्तजित् ॥६०॥

अथ पलाशनामगुणाः ।

पलाशः किंशुकः किर्मो यात्रिको ब्रह्मपादपः ।

क्षारश्रेष्ठो रक्तपुष्पः त्रिपर्णो समिदुत्तमः ॥६१॥

पलाशो दोषनो हृष्यः सरोष्णो ग्रन्थगुल्मजित् ।

भस्मसन्धानकृत् दुष्टग्रहण्यर्शः किमौन् हरेत् ॥६२॥

तत्पुष्पं कफपित्तास्रकृच्छ्रजिद् ग्राहि शीतलम् ॥६३॥

फलं लघुष्णं मेहार्शः कृमिदुष्टकफापहम् ॥६४॥

अथ धवनामगुणाः ।

धवो नन्दितरुर्गौरिः शकटाक्षो धुरन्धरः ॥६५॥

धवः शोतप्रमेहार्शः पाण्डु पित्तकफापहः ॥६६॥

अथ धन्वननामगुणाः ।

धन्वनो गोत्रविटपो धर्मणो गोत्रपुष्पकः ॥६७॥

धन्वनः कफपित्तास्रकासजित् तुवरो लघुः ॥६८॥

अथ सर्जनामगुणाः ।

सर्जोऽजकर्णः स्वेदघ्नो लतावृक्षः कुदेहकः ॥६९॥

सर्जो घण्टः कफस्त्रेदमलपित्तशमोन् जयेत् ॥७०॥

अथ शाखोटनामगुणाः ।

शाखोटः स्यात् पीतफलच्छागो क्षीरविनाशनः ॥७१॥

शाखोटो रक्तपित्तार्शोयातर्शे भ्रातिसारजित् ॥७२॥

अथ वरुणनामगुणाः ।

वरुणो वरणः श्रेतः शाकवृक्षः कुमारकः ॥७३॥

वरुणः पित्तलो भेदो श्लेष्कृच्छ्रास्रमारुतान् ।

निहन्ति गुल्मवातासृक्कृमिगीयांस दीपनः ॥७४॥

अथ जिङ्गिनोनामगुणाः ।

जिङ्गिनी भिङ्गिनो भिङ्गो सुनिर्घोषा प्रमोदिनी ॥७५॥

जिङ्गिनी व्रणच्छद्गवातातिसारजित् कटुः ।

तमालशालवत् वेद्यो दाहविस्फोटहृत् पुनः ॥७६॥

अथ शल्लकोनामगुणाः ।

शल्लको यल्लको शल्लो गजभक्ष्या महेरुणा ।

मन्धवीरा कुन्दुरुको सुम्बावा वनकर्णिका ॥७७॥

शल्लको व्रणकुष्ठामुद्गेषपित्तातिसारजित् ॥७८॥

अथ इद्गुदनामगुणाः ।

इद्गुदो मल्लको वृक्षः कण्टकस्तापमदुमः ॥७९॥

इद्गुदः कुष्ठभूतादिग्रहव्रणविपक्ष्मोन् ।

हृत्पुष्पः श्वित्रशूलघ्नः तत्फलं कफवातजित् ॥८०॥

अथ कटम्बरनामगुणाः ।

कटम्बरयारुशुङ्गी कटभी व्रणशौण्डीकः ॥८१॥

कटम्बरः प्रमेहाशोनाडीव्रणविपक्ष्मोन् ।

हृत्पुष्पः कफकुष्ठघ्नः तत्फलं कफगुक्कनुत् ॥८२॥

निर्यासोऽस्य गुरुर्हृष्यो बलकृत् वातनागमः ॥८३॥

अथ मुष्ककनामगुणाः ।

मुष्कको मोक्षको घण्टापाटलिः क्षुद्रपाटला ॥८४॥

मुष्कको कफवातघ्नो ग्राहो गुल्मविपक्ष्मोन् ।

हृत्पुष्पो वस्तिरुग् कण्डूस्तत्पुष्पं कफपित्तजित् ॥८५॥

निर्यासोऽस्य परं हृष्यः शोषपित्तानिलापहः ॥८६॥

अथ पारिभद्रनामगुणाः ।

पारिभद्रो निम्बहृद्यो रक्तपुष्पं प्रभद्रकः ।

कण्टकोपारिजातः म्यात् मन्दारः कटिकिंशुकः ॥८७॥

पारिभद्रः क्षमिश्रेषमेदःकफानिलापहः ॥८८॥

अथ शास्त्रलौनामगुणाः ।

शास्त्रली तूलिनी मोचा कुङ्कुटो रक्तपुष्पिका ।
कण्टकाब्जा स्थूलफला पिच्छिला चिरजोविनो ॥८८॥
शास्त्रली शीतला वृष्या वृंहणो रक्तपित्तजित् ॥८९॥
निर्यासोऽस्य परं वृष्यः शोफपित्तानिलासृजित् ।
रसायनवरा स्निग्धा तत्पुष्यं ग्राहि पित्तजित् ॥९०॥

अथ तूणिनामगुणाः ।

तूणिः कुठेर आपीतस्तूनिको नन्दोपादपः ॥९१॥
तूणिः ग्राही हिमो वृष्यो व्रणकुठास्रपित्तहा ॥९२॥

अथ सप्तपर्णनामगुणाः ।

सप्तपर्णी गुच्छपुष्यः छत्रो शास्त्रलिपत्रकः ॥९३॥
सप्तपर्णी व्रणश्लेष्मवातकुष्ठहरः सरः ॥९४॥

अथ हारिद्रकनामगुणाः ।

हारिद्रकः पीतवर्णः शोमान गौरद्रुमो वरः ॥९५॥
हारिद्रकः कफहरो व्रणशोधनरोपणः ॥९६॥

अथ करञ्जपूतिकरञ्जनामगुणाः ।

करञ्जो नक्तमालः स्यात् नक्ताक्षो घृतपर्णकः ॥९७॥
पूतीकोऽन्यः पूतिपर्णः प्रकीर्यश्चिरविल्वकः ॥९८॥
करञ्जः कटुकस्तीक्ष्णो वीर्योष्णो योनिदोषजित् ।
कुठोदावर्तगुल्मार्शोव्रणकृमिकफापहः ॥१००॥
तत्फलं कफवातघ्नं मेघार्शुः कृमिकुष्ठजित् ॥१०१॥
तत्पत्रं कफवातार्शुःकृमिगोचहर परम् ॥१०२॥

अथ भङ्गारवल्ली (करञ्जभेदः) नामगुणाः ।

करञ्जो काकतिक्ता च वदस्याङ्गारवल्ली ॥१०३॥
करञ्जिकोष्णयातार्शुःकृमिकुष्ठप्रमेहनुत् ॥१०४॥

अथ महाकरञ्जनामगुणाः ।

तिरिगिच्छिर्गजकण्ठः करञ्जी क्षीरिणो द्विपः ॥१०५॥

तिरिगिच्छिर्बलासार्शः कृमिकुष्ठप्रमेहहृत् ॥१०६॥

अथ शमोदयनामगुणाः ।

शमौ तुङ्गा शक्तु फला पवित्रा केशहृत्फला ।

लक्ष्मीः शिवाऽन्या मङ्गल्या भृशमी शङ्कराक्षया ॥१०७॥

शमी शीता लघुः श्वासकुष्ठार्शः कफहृत् सरा ॥१०८॥

तत्फलं पित्तलं रूचं मेध्यं केशविनाशनम् ॥१०९॥

अथ टिण्डिनिकानामगुणाः ।

शिरौषिका टिण्डिनिका दुर्बलाम्बु शिरौषिका ॥११०॥

टिण्डिनी कफकुष्ठार्शः सन्निपातविषापहा ॥१११॥

अथ अरिष्टक (रोठाकरञ्जः) नामगुणाः ।

अरिष्टको गर्भपातो कुम्भवीजय फेनिलः ।

क्षुण्णवीजो रक्तबीजः पोतफेनोऽर्थसाधनः ॥११२॥

अरिष्टकस्त्रिदोषघ्न उष्णो गर्भश्लेष्मपहः ॥११३॥

अथ शिंशपादयनामगुणाः ।

शिंशपा कपिला क्षुण्णमारा मण्डनपत्रिका ॥११४॥

अन्या क्षुशिंशपा भय्य पिङ्गला स्यात् वसादनो ॥११५॥

शिंशपोष्णा हरिणो हान् कुष्ठत्रिषवमिल्लमौन् ।

वस्त्रिरुग्द्वणदाहाघमूढगर्भनिपातनी ॥११६॥

अथ अगस्त्य (वकपुष्य) नामगुणाः ।

अगस्त्यो वङ्गमेनाक्षः मधुशिमुर्मुनिद्रुमः ॥११७॥

अगस्त्यः पित्तकफजित् निदाघशमनो हिमः ॥११८॥

तत्पुष्यं पीनसद्येष्पित्तनक्तान्धनाशनः ॥११९॥

यो राज्ञां सुफतिनकः कटारमत्त-

स्तो ग योमदनृपेण निर्मितोऽव ।

अन्ये ऽभ्रुम्भदनविनोदनाच्चि पूर्ण-
 यिचोऽयं ललितपदैर्वटादिवर्गः ॥१२०॥
 इति वटादि पञ्चमवर्गः ।

—०—

अथ द्राक्षादिफलवर्गः ।

भ्रमोच्छलद्वर्दरिकायपिष्टं मन्दस्मित वैष्णुनिनादरक्तम् ।
 गोपालिकानां करतालिकाभिर्नृत्यन्महस्तत्परमं स्मरामि ॥१॥

अथ द्राक्षानामगुणाः (तद्भेदाद्य) ।

द्राक्षा मधुफला स्वादो हारहारा फलोत्तमा ।
 शृङ्गोका मधुयोगिष रसाला गोस्तनी गुडा ॥ २ ॥
 द्राक्षा पक्ता सरा शीता चक्षुष्या वृंहणो गुरुः ।
 हन्ति तृणाव्वरश्चामवान्तिवातासकामलाः ।
 कृष्णसपित्तसम्भोहदाहशोषमदात्ययान् ॥ ३ ॥
 शामा स्वल्पगुणा गुर्वी सैवान्ना रक्तपित्तकृत् ॥ ४ ॥
 निर्वीर्याऽन्या लघुद्राक्षा गोस्तनी सदृशी गुणैः ।
 द्राक्षा पर्यतजा लघी साम्ना श्चामसपित्तकृत् ॥ ५ ॥

अथ पक्तापक्वशुष्काम्बनामगुणाः ।

शाम्बयूतो रसालद्य सदृकारोऽतिसौरभः ।
 साकन्दः पिकवभ्युः स्यात् कामाङ्गो कामवह्नमः ॥ ६ ॥
 शाम्बो याक्षी प्रमेहासकफपित्तव्रणान् जयेत् ।
 तत्फल वानमत्यम्बं रूघ्न दोषत्रयासजित् ॥ ७ ॥
 पक्वन्तु मधुरं वृष्यं स्निग्धं हृद्यं बलप्रदम् ।
 गुरु वातहरं रूष्यं यर्ष्यं शीतमपित्तनम् ॥ ८ ॥
 रसस्तस्य मरः स्निग्धो रीचनो यन्वर्षकृत् ॥ ९ ॥
 सदृकारद्य यातघ्नं पित्तघ्नं शविनाशनम् ।

कर्कन्धुः ऋस्ववदरं वरटश्च धुकन्धुकम् ॥४३॥
 पथमानं सुमधुरं सोषीरं वदरं मधुत् ॥४४॥
 वदरं लघु मंथाहि रुच्यमुष्णं समीरजित् ।
 कफपित्तकरं तद्वत् कोलं गुरु सरं च्युतम् ॥४५॥
 सोषीरं वदरं शीतं भेदनं गुरु शकनम् ।
 हंङ्गणं पित्तदाहामुघतल्लक्ष्यानिलापहम् ॥४६॥
 गुष्कं भीद्यग्निकृत् सर्वं लघु तृणाक्षमामुजित् ॥४७॥
 कर्कन्धुः मधुरा छिग्धा गुष्वीं पित्तानिलापहा ।
 मरुत्पित्तहरो मल्ला हृष्या वीर्यघनप्रदा ॥४८॥

अथ धीरीनामगुणाः ।

धीरी चषिय राजाज्ञा राजादनफला तथा ।
 राजन्या म्कन्धुभ्रतोऽन्याग्धिनुको मुचिलिन्दकः ॥४९॥
 धीरीहृत्तफलं शीतं छिग्धं गुरु घनप्रदम् ।
 तृणाभूष्णमदभ्रान्निचयदापथयासजित् ॥५०॥

अथ धारनामगुणाः ।

धारो धनुष्यटः शालः पियाली मुनिवज्रमः ॥५१॥
 धारः पित्तकफास्रप्रदात्फलं माधुरं गुरु ।
 छिग्धं सर मरुत्पित्तदाहलक्षणाघतापहम् ॥५२॥
 तन्मन्त्रा माधुरो हृष्यः शकनः पित्तघातजित् ॥५३॥

अथ परुषकनामगुणाः ।

परुषको शट्फलः परुषो वीषर्षोऽपरः ॥५४॥
 परुषक कषायाद्यमामं पित्तकरं लघु ॥५५॥
 परुषन् माधुर पाके शीतं विष्टम्बि हंङ्गम् ।
 हृद्यं यदपित्तदाहामुघतल्लक्षणाघतापहम् ॥५६॥

अथ तिन्दुकदण्डनामगुणाः ।

तिन्दुकः दण्डनः स्वल्पः क्षाकमारघ रामघ ।

काकपोलुः कुपीलुः स्यादपरी विपतिन्दुकः ॥५७॥

तिन्दुको ब्रणवातघ्नस्तक्षारः पित्तरोमजित् ॥५८॥

शामस्य फलं ग्राहि वातलं शीतलं लघु ॥५९॥

पक्वं पित्तप्रमेहास्रश्चेष्टं विशदं गुरु ॥६०॥

विपतिन्दुकमर्ष्यं वै विशेषाद् ग्राहि शीतलम् ॥६१॥

अथ किङ्किणीनामगुणाः ।

किङ्किणी घ्याघ्नपादः स्यात् देवदारुः चरः क्वचित् ॥६२॥

किङ्किणी तुवरा तिक्ता पित्तश्चेष्टहरा हिमा ॥६३॥

तत्फलं वातलं त्वामं पक्वं स्वादु त्रिदोषजित् ॥६४॥

अथ आरुकनामगुणाः ।

आरुकं वीरसेन तज्जातिभेदाच्चतुर्विधम् ॥६५॥

आरुकं जारक वातमेहार्शःकफनाशनम् ॥६६॥

अथ मधुकद्वयनामगुणाः ।

मधुको मधुकस्तीक्ष्णसारथ गुडपुष्पकः ।

गोलाफलो मधुशीलो मधुकाष्ठो मधुद्रुमः ॥६७॥

मधुकान्यो ह्रस्वफलो मधुरो दीर्घपत्रकः ॥६८॥

मधुकः कफयातघ्नः कपायो ब्रणरोपणः ॥६९॥

तत्पुष्पं मधुर बल्यं शीतलं गुरु ह्रं हणम् ॥७०॥

फलं शीतं गुरु स्वादु शुक्रलं वातपित्तजित् ।

अष्टद्वयं हन्ति कृष्णामुदाहृत्त्वासन्नतघयान् ॥७१॥

अथ पनसनामगुणाः ।

पनसः कण्टकिफलः श्वासहा गर्भकण्टकः ॥७२॥

पनस शीतल पक्वं स्निग्धं पित्तानिलापहम् ।

बल्यं शुक्रप्रदं हन्ति रक्तपित्तघतघयान् ॥७३॥

शामं तदेष विटम्भि वातलं तुवरं गुरु ॥७४॥

कपायं मधुरं हृद्यं गुरुस्निग्धं विशेषतः ॥ १० ॥

पक्वाम्रं जनयेदायुर्मांसशुक्रबलप्रदम् ।

शुक्लाम्रन्तु कपायाम्रं भेदनं कफवातजित् ॥ ११ ॥

अथ जम्बूत्रयनामगुणाः ।

महाजम्बूराजजम्बूमहास्कन्धा वृहत्फला ॥ १२ ॥

सुद्रजम्बूर्वीरपत्रा मेघाभा काकवल्लभा ॥ १३ ॥

नादेयी स्यात् सुद्रफला तत्फलं जम्बु जाम्बवम् ॥ १४ ॥

जम्बुः सङ्ग्राहिणी रूक्षा कफपित्तत्रणास्रजित् ॥ १५ ॥

राजजम्बूफलं स्यादु विष्टम्भि गुरु रोचनम् ॥ १६ ॥

सुद्रजम्बूफलं तद्वत् विशेषाद्वाहनाशनम् ॥ १७ ॥

अथ नारिकेलनामगुणाः ।

नारिकेलो दृढफलो महावृक्षो महाफलः ।

दृग्णराजस्रृणफलस्रृणाह्वो दृढबीजकः ॥ १८ ॥

नारिकेलफलं शीतं दुर्जरं वस्त्रिशोधनम् ।

विष्टम्भि हृंहृणं हृद्यं वातपित्तास्रदाहजित् ॥ १९ ॥

तस्याम्भः शीतलं हृद्य दीपनं शुक्रलं लघु ॥ २० ॥

तत्पादपशिरोमज्जा शुक्रलो वातपित्तजित् ॥ २१ ॥

अथ खजूरिकानामगुणाः (तद्भेदाद्यः) ।

त्र्येषी खजूरिकावृक्षः त्रीफला द्वीपसम्भवा ।

पिण्डखजूरिका खजूर्दुःप्रघर्षा सुकण्टका ॥ २२ ॥

अन्धा स्कन्धफला स्वाद्वी दुरारोहा शृदुच्छदा ।

भूमिखजूरिका काककर्कटी स्यादुमन्नाका ॥ २३ ॥

खजूरिकाफलं शीतं स्यादु स्निग्धं घतान्मृजित् ।

वर्ष्यं हस्ति मरुत्पित्तं मदमूर्च्छामदान्त्ययान् ॥ २४ ॥

तन्मादल्पगुणं त्रेयमन्यत् खजूरिकाफलम् ॥ २५ ॥

तन्मज्जा मूर्दजः शीतो हृद्यः पित्तास्रदाहजित् ॥ २६ ॥

अथ सुलेमानीनामगुणाः ।

सुलेमानोऽपरा लोके मृदुला तुवरोफला ॥ २७ ॥

सुलेमानो थमभ्रान्तिदाहमूर्च्छास्रपित्तनुत् ॥ २८ ॥

अथ कदलीनामगुणाः ।

कदली ग्रन्थिनो मोचा रश्मा धीरायतच्छदा ।

रोचको धारणतुपाऽम्बुसारांशुमतोफला ॥ २९ ॥

कदली योनिदोषास्त्ररक्तपित्तहरा हिमा ॥ ३० ॥

तत्कन्दः शोतलो बल्यः केश्यः पित्तकफामृजित् ॥ ३१ ॥

तत्फलं मधुरं शोतं विष्टम्भि कफकृद् गुरु ।

स्निग्धं पित्तास्रवृद्धाहृत्तत्रयसमीरजित् ॥ ३२ ॥

अथ दाडिमीत्रयनामगुणाः ।

दाडिमी रक्तकुसुमा दन्तशोभा शुक्रप्रिया ॥ ३३ ॥

दाडिम दोषनं हृद्यं रोचनं नातिपित्तलम् ।

कपायानुरसं घाहि स्निग्धं मेदोबलावहम् ॥ ३४ ॥

तयोः स्वादु त्रिदोषघ्नमम्बु वातकफापहम् ॥ ३५ ॥

स्नाहम्बुं दोषनं रुच्यं किञ्चित् पित्तकरं लघु ॥ ३६ ॥

अथ कतक (निर्मलीफल) नामगुणाः ।

कतकोऽम्बुप्रसादय कतस्त्रिफलस्याया ॥ ३७ ॥

कतकस्य फलं नेत्रं जलनिर्मलताकरम् ।

वातघ्नोऽह्वरं शीतं मधुरं तुवरं गुरु ॥ ३८ ॥

अथ बदरीनामगुणाः तद्भेदाय ।

बदरो कर्कटी मोघा कोरण्डो युग्मकण्टका ॥ ३९ ॥

अन्या स्निग्धच्छदा कोशफला सौवोरिकाऽपरा ॥ ४० ॥

इस्त्रिकोनिःपरा त्वन्या लघु कर्कभूः कोलिका ॥ ४१ ॥

बदरी शोतला तिक्ता रुचा पित्तकफापहा ॥ ४२ ॥

बदरन्ध्रपरं लोके फेनिलं कुवलं कुहम् ।

कपायं मधुरं हृष्यं गुरुस्त्रिंशं विशेषतः ॥ १० ॥

पक्वान्नं जनयेदायुर्मांसशुक्रवलयप्रदम् ।

शुष्काम्रन्तु कपायाम्नं भेदनं कफवातजित् ॥ ११ ॥

अथ जम्बूत्रयनामगुणाः ।

महाजम्बूर् राजजम्बूमहास्कन्धा बृहत्फला ॥ १२ ॥

सुद्रजम्बूर् वीरपत्रा मेघाभा काकवल्लभा ॥ १३ ॥

नादेयी स्यात् सुद्रफला तत्फलं जम्बु जाम्बवम् ॥ १४ ॥

जम्बूः सद्ग्राहिणी रूचा कफपित्तव्रणास्रजित् ॥ १५ ॥

राजजम्बूफलं स्वादु विष्टम्भि गुरु रोचनम् ॥ १६ ॥

सुद्रजम्बूफलं तद्वत् विशेषाद्वाहनाशनम् ॥ १७ ॥

अथ नारिकेलनामगुणाः ।

नारिकेलो बृहत्फलो महावृक्षो महाफलः ।

द्वणराजस्तृणफलस्तृणाहो बृहद्वीजकः ॥ १८ ॥

नारिकेलफलं शीतं दुर्जरं वस्तिशोधनम् ।

विष्टम्भि हृंहृष्यं हृष्यं वातपित्तास्रदाहजित् ॥ १९ ॥

तस्याम्भः शीतलं हृद्य दीपनं शुक्रलं लघु ॥ २० ॥

तत्पादपशिरोमज्जा शुक्रलो वातपित्तजित् ॥ २१ ॥

अथ खर्जूरिकानामगुणाः (तद्भेदाद्य) ।

त्र्येणी खर्जूरिकावृक्षः त्रीफला द्वीपसम्भवा ।

पिण्डखर्जूरिका खर्जूर्दुःप्रधर्मा सुकण्टका ॥ २२ ॥

अन्या स्कन्धफला स्वादी दुरारोहा मृदुच्छदा ।

भूमिखर्जूरिका काककर्कटी स्वादुमस्राका ॥ २३ ॥

खर्जूरिकाफलं शीतं स्वादु स्त्रिंश चतुस्रजित् ।

वर्त्यं हन्ति मरुत्पित्त मदमूर्च्छामदात्ययान् ॥ २४ ॥

तस्मादल्पगुणं श्रेयमन्यत् खर्जूरिकाफलम् ॥ २५ ॥

तन्मज्जा मूर्धजः शीतो हृष्यः पित्तास्रदाहजित् ॥ २६ ॥

अथ सुलेमानीनामगुणाः ।

सुलेमानोऽपरा लोके स्रदुला तुवरोफला ॥ २७ ॥

सुलेमानो श्रमभ्रान्तिदाहमूर्च्छासपित्तनुत् ॥ २८ ॥

अथ कदलीनामगुणाः ।

कदली श्रमिनो मोचा रम्भा वीरायतच्छदा ।

रोचको धारणवृषाऽम्बु सारांशुमतोफला ॥ २९ ॥

कदली योनिदोषास्त्ररक्तपित्तहरा हिमा ॥ ३० ॥

तत्कन्दः शोतलो धस्यः केश्यः पित्तकफासृजित् ॥ ३१ ॥

तत्फलं मधुरं शीतं विष्टम्भि कफरुद् गुरु ।

स्रिग्धं पित्तास्रद्विदाहचतत्रयसमीरजित् ॥ ३२ ॥

अथ दाडिमौत्रयनामगुणाः ।

दाडिमौ रक्तकुसुमा दन्तवोजा शुकप्रिया ॥ ३३ ॥

दाडिम दीपनं हृद्यं रोचनं नातिपित्तलम् ।

कपायानुरसं प्राहि स्रिग्धं मेदोबलावहम् ॥ ३४ ॥

तयोः स्वादु त्रिदोषघ्नमस्त्रं वातकफापहम् ॥ ३५ ॥

स्वाहस्त्रं दोषनं रुष्यं किञ्चित् पित्तकरं लघु ॥ ३६ ॥

अथ कतक (निर्मलीफल) नामगुणाः ।

कतकोऽम्बु प्रसादय कतस्त्रिफलस्तथा ॥ ३७ ॥

कतकस्य फलं नेत्रं जलनिर्मलताकरम् ।

वातघ्नोऽपहरं शीतं मधुरं तुवरं गुरु ॥ ३८ ॥

अथ बदरीनामगुणाः तद्भेदाय ।

बदरो कर्कटी मोघा कोरण्टो युग्मकण्टका ॥ ३९ ॥

अन्या स्रिग्धच्छदा कोशफला सौवोरिकाऽपरा ॥ ४० ॥

हस्तिकोलिःपरा त्वन्या लघुो कर्कन्धूः कोलिका ॥ ४१ ॥

बदरी शोतला तिक्ता रुघा पित्तकफापहा ॥ ४२ ॥

बदरन्ध्रपरं लोके फेनिलं कुयलं कुहम् ।

अथ पालेवतद्वयनामगुणाः ।

पालेवतं सितं पुष्ये भित्न्दकश्च फलं स्मृतम् ॥१०॥४

अन्यत् मानवकं ज्ञेयं महापालेवतं तथा ॥१०॥५

पालेवतं हिमं स्वादु गुरुष्णं वङ्गियातजित् ।

तद्वत्मानवकं हृद्यं वृष्यान्नं मिष्टमक्षकम् ॥१०॥६॥

अथ तूतनामगुणाः ।

तूतं तूदं ब्रह्मकोपं ब्राह्मण्यं ब्रह्मदारु च ॥१०॥७

तूतं पक्कं गुरु हिमं स्वादु पित्तानिलापहम् ॥१०॥८

। अथ गङ्गेरुनामगुणाः ।

गङ्गेरुकं कार्काटकं कारकं सृगलिण्डकम् ।

तोदनं क्रन्दनश्चान्यत् सृगघिट्सदृशं तथा ॥१०॥९

गङ्गेरु रेचनं पक्कं गुरु वाताघ्नित् मतम् ।

तोदमं प्राहि मधुरं यातपित्तहरं लघु ॥११॥०

अथ तुम्बरनामगुणाः ।

तुम्बरं टिबिकं सास्त्रमुष्णमामन्तु पित्तलम् ॥११॥१॥

कालायनफलैः पत्रैः केशरामैः समुद्रजैः ।

उचस्तुम्बरको ज्ञेयो भक्तातकसमो गुणैः ॥ ११२॥

तुम्बरं कफजित् पाके कटूष्णं द्रव्यमेहहृत् ॥११॥३॥

अथ बीजपूरनामगुणाः ।

बीजपूरो मातुलुङ्गः केशरी फलपूरकः ॥११॥४॥

बीजपूरफलं रुच्यं रसान्नं दीपनं लघु ।

रक्तपित्तहरं कण्ठजिह्वाहृच्छोधन परम् ॥११॥५॥

तन्मांसं हृंहणं गीतं गुरु पित्तसमीरजित् ॥११॥६॥

केशरं लघु सप्राहि शूलगुल्मीदरापहम् ।

बीजमुष्णं कृमिघ्नं क्षयातजिह्वर्मदं गुरु ॥११॥७॥

तत्पुष्यं यातलं प्राहि रक्तपित्तहरं लघु ॥११॥८॥

शूलाजीर्णविबन्धेषु मन्दाग्नी कफमाहते ।

अरुचौ श्वासकासेषु रसस्तस्य प्रशस्यते ॥११८॥

अथ मधुकर्कटीनामगुणाः ।

मधुकर्कटिका स्वादुलुङ्गी घण्टालिका घटा ॥१२०॥

मधुकर्कटिका शीता रक्तापित्तहरा गुरुः ॥१२१॥

तन्मूलन्तु विसृचीघ्नं कर्णशीथविनाशनम् ॥१२२॥

अथ नारङ्गद्वयनामगुणाः ।

नारङ्गी नागरङ्गः स्याद्गौरची योगसारकः ॥१२३॥

नारङ्गमन्त्रमत्युष्णं पित्तवातहरं सरम् ॥१२४॥

स्वादुममपरं हृद्यं दुर्जरं वातनाशनम् ॥१२५॥

अथ जम्बोरनामगुणाः ।

जम्बोरको दन्तशठी जम्बोरो जम्बली मतः ॥१२६॥

जम्बोरमन्त्रं शूलघ्नं गुरुष्णं कफवातजित् ।

आस्यवैरस्यहृत्पीडावह्निमान्द्यक्रमोन् जयेत् ॥१२७॥

अथ अम्बवेतसनामगुणाः ।

आम्बोऽम्बवेतसद्युक्रो वेतसः शरवेधकः ॥१२८॥

अम्बवेतसमत्युष्णं भेदनं लघु दीपनम् ।

हृद्रोगशूलगुल्मघ्नं पित्तदृक्कफदूषणम् ॥१२९॥

अथ साराम्ब(निम्बुभेद.)नामगुणाः ।

साराम्बकः सारफली रसालः सारपादपः ॥१३०॥

साराम्बममुषातघ्नं गुरु पित्तकफप्रदम् ॥१३१॥

अथ निम्बूनामगुणाः ।

निम्बूकं निम्बूकं राजनिम्बूकमपरं स्मृतम् ॥१३२॥

निम्बूकमसुं वातघ्नं पाचनं दीपनं लघु ॥१३३॥

राजनिम्बूफलं स्वादु गुरु पित्तसमोरजित् ॥१३४॥

सर्वोपधिनामगुणानां निघण्टौ

अथ कर्मरङ्गनामगुणाः ।

कर्मरङ्गं नागफलं भव्यं पिच्छिलवोजकम् ॥१३५॥
कर्मरङ्गं हिमं ग्राहि स्वादुम् कफपित्तजित् ॥१३६॥

अथ अम्निकानामगुणाः ।

अम्निका चुक्रिका चिद्धा तित्तिडी शक्तिचन्द्रिका ।
अम्निकाऽऽमा गुरुर्वातहरा पित्तकफासजित् ॥१३८॥
पक्का तद्वत्तरा रुच्या वद्विवस्तिविशुद्धिकत् ॥१३९॥
शुष्का द्वया श्रमभ्रान्तिदृष्णाक्लमहरा लघुः ॥१४०॥

अथ तित्तिडीनामगुणाः ।

तित्तिडोकन्तु वृक्षामूमशाकोऽमृतपादपः ॥१४१॥
तित्तिडोक समोरघ्नमाममुष्णं पर गुरु ॥१४२॥
तत्पक्कं लघु संप्राहि ग्रहणोकफवातजित् ॥१४३॥

अथ करमर्दीनामगुणाः ।

करमर्दी सुपेणा स्यादन्या कृष्णफला मता ॥१४४॥
करमर्दी गुरुष्यामुं रक्तपित्तकफप्रदम् ॥१४५॥
तत्पक्कं मधुरं रुच्यं लघु पित्तसमोरजित् ॥१४६॥

अथ कपित्यनामगुणाः ।

कपित्यको दधिफलः कपित्यः सुरभिच्छदः ॥१४७॥
कपित्यमामं संप्राहि लघु दीपत्रयापदम् ॥१४८॥
पक्कं गुरु वृषाहिकायमनं वातपित्तजित् ॥१४९॥
स्वादुम् तुवरं कण्ठगोधनं प्राहि दुर्जरम् ॥१५०॥

अथ कपित्यपत्रीनामगुणाः ।

कपित्यपत्री फणिका कुसजा लोषपत्रिका ॥१५१॥
कपित्यपत्री तोष्योशा कफमेहविपापहा ॥१५२॥

अथ आम्रातकनामगुणाः ।

आम्रातकयामुषटः फलो मोदकस्यः कपिः ॥१५३॥

आमातमामवातघ्नं गुण्णं रुचिकृतं सरम् ॥१५४॥
पक्वं स्वादु हिमं हृद्यं मरुत्पित्तक्षयास्रजित् ॥१५५॥

अथ राजाम्नामगुणाः ।

राजाम्नाह्वं कामनामा कामाह्वो राजपुत्रकः ॥१५६॥
राजाम्नां मधुरं शीतं ग्राहि पित्तकफापहम् ॥१५७॥

अथ पञ्चाम्नामगुणाः ।

हृषाम्नां दाडिमौ चिञ्चा कपित्थैश्चतुरमुकम् ।
अमुवेतसहस्राम्नादाडिमौबदरैः क्षपित् ॥१५८॥
वीजपूरयुतैरैतैः पञ्चाम्नासुदितं बुधैः ॥१५९॥

अथ क्षीशाम्नामगुणाः ।

क्षीशाम्नां घनस्कन्धो जन्तुहृद्यश्च क्षीशकः ॥१६०॥
क्षीशाम्नाः कुष्ठशोयास्रपित्तव्रणकफापहः ॥१६१॥
तत्फलं ग्राहि वातघ्नमन्धोष्णं गुरु पित्तहृत् ॥१६२॥
पक्वं तत् दीपनं रुच्यं क्षूण्यं कफवातजित् ॥१६३॥
मन्ना पित्तसमोरघ्नः स्वादुर्वल्योऽग्निदीपनः ॥१६४॥

अथ पूगीफलनामगुणाः ।

क्रमूकं क्रमुकं पूगं पूगीफलमुदाहृतम् ॥१६५॥
पूगं गुरु हिमं रूक्षं कपायं कफपित्तजित् ।
मोहनं दीपनं रुच्यमास्यवेरस्थनाशनम् ॥१६६॥
भार्द्रं तद् गुर्यभिष्यन्दि वड्डिदृष्टिहरं परम् ।
क्षिग्धं त्रिदोषहृत्सर्वं पक्वं शष्कन्तु वातलम् ॥१६७॥
पूगं स्वादु दृढमध्येऽं तसि नानाविधं हिमम् ।
पाकदेशाविभेदेन चिकणं सर्वदोषनुत् ॥१६८॥
क्षमिक्तत् पूगपुष्यन्तु कपायं मधुरं गुरु ।
क्षिग्धं त्रिदोषहृद्दृ यत्वं तद्देदांस्तददादिमेत् ॥१६९॥

अथ ताम्बूलनामगुणाः ।

ताम्बूलवृक्षो ताम्बूलो नागिनी नागवह्नरी ॥१७०॥
ताम्बूलं विशदं रुच्यं तोक्ष्योष्णं तुवरं सरम् ॥१७१॥
तिक्तं चारं हन्ति कासं रक्तपित्तकरं लघु ।
बल्यं श्लेष्मास्यदीगन्ध्यमलवातश्रमापहम् ॥१७२॥ -

अथ ताम्बूल प्रशंसा ।

ताम्बूलं स्वर्णवर्णं कसुकफलयुतं सूक्ष्मसूक्ष्मीकृतं यत् ।
कपूर्वैरेणाण्डजाभ्यः कृतखदिरवटीसौरभेणापि पूर्णम् ॥
घूर्णं सुक्तानुजातं शिशिरकिरणवत् प्रोज्ज्वलं तेन साकम् ।
दत्त्वा विप्राय पूर्वं तदनु नरपतिर्भक्षयेदाप्तदत्तम् ॥१७३॥

अथ संयोगतःचूर्णखदिरगुणाः ।

घूर्णं कफानिलहर खदिरं कफपित्तजित् ।
संयोगतो दोषहरं सौमनस्यं करोति च ।
मुष्वैरसासौगन्धकान्तिशीभाकरं परम् ॥१७४॥

अथ लवलीनामगुणाः ।

सुगन्धमूला नवली पाण्डुः कोमलवल्कल ॥१७५॥
लवलगः फलमुद्दितं श्यामं ज्योत्स्नाफलं तथा ॥१७६॥
लवलीफलममृशायातपित्तहर गुरु ।
विशदं रोचनं रुच्यं म्यादश्चं तुवर रसे ॥१७७॥

तत्र परिभाषा ।

फलं तुल्यगुणं सर्वं मज्जानमपि निर्दिशेत् ॥१७८॥
फलं हिमाग्निदुर्वातघ्न्यान्कौटादिद्रूपितम् ।
अकामजातं नाश्रियात् पाकातोतं कुभूमिजम् ॥१७९॥
श्याम दोषकरं प्रायः फल विन्ध्य विनाषिसम् ॥१८०॥
यस्य यस्य फलस्यैव योष्यं भवति यादृगम् ।
तस्य तस्यैव योष्यं मज्जानमपि निर्दिशेत् ॥१८१॥

व्याधितं कृमिसुष्टञ्च पाकातीतमकालजम् ।
यत्रंनीयात् प्रयत्नेन तथा पर्युषितं च यत् ॥१८२॥
इति द्राक्षादिफलवर्गः षष्ठः समाप्तः ।

—०—

अथ कुष्माण्डादिशाकवर्गः ।

राधापदाब्जे निपतन् विनोदौ
मानापतुत्यै जगदेकवन्द्यः ।

केनापि कामेन स गोपरूपी

पायादपायात् पुरुषः पुराणः ॥ १ ॥

अथ शाकनिरूपणम् ।

शाकं चतुर्धा तत्पुष्पच्छदकन्दफलैः स्मृतम् ॥ २ ॥

सर्वशाकेषु जीवन्तो येष्ठा निन्द्यस्तु सर्षपः ॥ ३ ॥

अथ कुष्माण्डनामगुणाः ।

कुष्माण्डको पुष्पफलो पचनालियतुर्विधः ।

कर्कारफलाकन्दो स्यादारूरजकर्कटी ॥ ४ ॥

कुष्माण्डं हृंहृण शीतं गुरुं पित्तास्रवातजित् ॥ ५ ॥

बालं पित्तापहं शीतं मध्यमं कफकारकम् ॥ ६ ॥

पक्वं नातिहिमं स्वादु सचारं दीपनं लघु ।

वस्तिशुद्धिकरं चेतोरीगदोषत्रयापहम् ॥ ७ ॥

कुष्माण्डं नातिमधुरं धाताश्मरिकाफापहम् ।

तस्मिन्ना पित्तनुद्दृष्ट्यो मधुरो वस्तिशोधनः ॥ ८ ॥

अथ कर्कटो(कांकुड़)नामगुणाः ।

कर्कटो स्रोमशो घ्यालपत्रैर्वास्त्रहृत्फला ॥ ९ ॥

कर्कटी शीतला रुचा घ्राहिणी मधुरा गुरुः ।

रुचा पित्तहरा सामा पकोष्ठा पित्तवञ्छित् ॥ १० ॥

कर्कटं शीतलं घ्राहि रक्तपित्तहरं गुरु ।

पक्कं पित्ताग्निजननं सचारं श्लेष्मवातजित् ॥ ११ ॥

अथ कालिङ्ग(तरमुञ्ज)नामगुणाः ।

कालिङ्गं कृष्णवोजं स्यात् कालिङ्गं फलवर्तुलम् ॥ १२ ॥

कालिङ्गं ग्राहि दृक्पित्तशुक्रहृत् शीतलं गुरु ।

पक्कन्तु सौष्यं सचारं पित्तलं कफवातजित् ॥ १३ ॥

अथ मिष्टतुम्बो(लाड)नामगुणाः ।

तुम्बोमिष्टा महातुम्बी राजालावुरनावुनी ॥ १४ ॥

मिष्टतुम्बोफलं हृष्यं कफपित्तहरं गुरु ॥ १५ ॥

अथ कटुतुम्बीनामगुणाः ।

कटुतुम्बी पिण्डफला राजपुत्री च तुम्बिनी ॥ १६ ॥

कटुतुम्बी हिमा हृद्या पित्तकासविषापहा ॥ १७ ॥

अथ त्रपुप(शसा)नामगुणाः ।

त्रपुपं कण्टकिलता सुधायासोऽपरं कटुः ।

हृदिपर्णी मूत्रफला पित्तकं हस्तिपर्णिनी ॥ १८ ॥

त्रपुपं मूत्रलं शीतं रूच पितासहाच्छनुत् ।

तत्पक्कमुष्णमग्नं स्यात् पित्तलं कफवातजित् ॥ १९ ॥

अथ चिर्मट(गोमुक्)नामगुणाः ।

चिर्मटं धेनुदुग्धं स्यात् ज्ञेयं गोरक्षकर्कटी ॥ २० ॥

चिर्मटं मधुरं रूक्षं गुरु पित्तकफापहम् ।

शोत विष्टम्भि संप्राहि पक्कमुष्णश्च पित्तकृत् ॥ २१ ॥

अथ वालुक(फूटी)नामगुणाः ।

वालुकं काण्डकं वालु तच्छीतं मधुरं गुरु ।

रक्तपित्तहरं भेदि लघूष्णं पक्कमग्निकृत् ॥ २२ ॥

अथ शीर्णहन्तनामगुणाः ।

शीर्णहन्तं चित्रफलं विचित्रं पीतवर्णकम् ॥ २३ ॥

शीर्णहन्तं लघु स्वादु भेद्युष्णं वक्रिपित्तकृत् ॥ २४ ॥

अथ कोशातकी(भिजा)नामगुणाः ।

कोशातकी कृतच्छिद्रा जालिनी कृतवेधना ।

मृदङ्गफलिनी खेडा घण्टाली कर्कशच्छदा ॥२५॥

कोशातकी लघुस्तिक्ता रूक्षामाशयशोधनी ।

शोफपाण्डूदरघ्नीहकुष्ठार्शःकफपित्तजित् ।

तत्फलं भेदनं शीतं लघु मेहत्रिदोपजित् ॥२६॥

अथ राजकोशातकीनामगुणाः ।

राजकोशातकी मिष्टा महाजालिः सपीतका ॥२७॥

राजकोशातकी शीता ज्वरघ्नी कफवातला ॥२८॥

अथ महाकोपातकी(धुन्दुल)नामगुणाः ।

महाकोशातकी त्वन्या हस्तिघोषा महाफला ॥२९॥

महाकोशातकी सिन्धु मिष्टा पित्तानिलापहा ॥३०॥

अथ वृन्ताकी(वेगुण्)नामगुणाः ।

वृन्ताकी वार्त्ताकी वार्त्ता भण्टाकी भण्टिका मता ॥३१॥

वृन्ताकं खादु तीक्ष्णोष्णं कटुपाकश्च पित्तलम् ।

कफवातहरं हृद्यं दीपनं शुक्रलं लघु ।

ज्वरारोचककासघ्नं पक्वं तत् पित्तलं गुरु ॥३२॥

अथ श्वेतवार्त्ताकुनामगुणाः ।

श्वेतवार्त्ताकुः कुकुटाण्डफलोपमः ।

तस्माद्धीनगुणः किञ्चिदर्शसाश्च हितः स्मृतः ॥३३॥

अथ विम्बी(तिलाकुचा)नामगुणाः ।

विम्बी रक्तफला मीना तुण्डी दन्तच्छदीपमा ॥३४॥

विम्बी वान्तिपदा हन्ति रक्तपित्तास्रकामलाः ।

तत्फलं शीतलं खादु गुरु पित्तास्रदाहजित् ।

स्वाग्धनं लेखनं रुच्यं विषन्धाधानकारकम् ॥३५॥

अथ कारवेळ(करला)नामगुणाः ।

कारवेळं कटिक्तं स्यादुग्रकाण्डं सुकाण्डकम् ।

कारवल्ली वारिवल्ली वृहद्वल्लगपरा स्मृता ॥३६॥

कारवेळ हिमं भेदि लघु तिक्तमवातलम् ।

पित्तास्रकामलापाण्डु कफमेहकृमोन् जयेत् ॥३७॥

अथ कर्कोटकीनामगुणाः ।

कर्कोटकी पौतपुष्पा महाजाती निरुष्यते ॥३८॥

तद्वत् कर्कोटकं पुष्पं वृक्षासारचिनाशनम् ॥३९॥

अथ वन्याकर्कोटकी(तित्कांकरोत्)नामगुणाः ।

वन्याकर्कोटकी देवी नागारिर्विषकण्टका ॥४०॥

वन्याकर्कोटकी तीक्ष्णा विधर्विसर्पकासजित् ॥४१॥

अथ डोडिकानामगुणाः ।

डोडिका विषमुष्टिः स्याद् विषघटिः सुमुष्टिका ॥४२॥

डोडिका कफपित्तार्शः कृमिगुल्मविषापहा ॥४३॥

अथ डिण्डिश(ड्योडिश)नामगुणाः ।

डिण्डिशो रोमशफलो टिण्डिशो सुनिर्निर्मितः ॥४४॥

डिण्डिशो वातलो रूचो मूत्रलोऽग्निभेदकः ॥४५॥

अथ कोलशिम्बी(कट्रासिम्)नामगुणाः ।

कोलशिम्बी कृष्णफला खट्वा शूकरपादिका ॥४६॥

कोलशिम्बी समोरघ्नी गुर्दामकफपित्तहृत् ॥४७॥

अथ शिम्बीनामगुणाः ।

शिम्बी कुशिम्बी कुक्काहशिम्बी पुस्तकशिम्बिका ॥४८॥

शिम्बी शोता गुरुर्वत्या श्लेष्मना घातपित्तजित् ॥४९॥

अथ वान्तुक(शित्तोरशक)नामगुणाः ।

वान्तुकः शाकपत्रः स्यात् कम्बीरय प्रसादकः ॥५०॥

वान्तुकः पाचनो रूच्यो लघुः शुक्रबलप्रदः ।

सरः श्लोहास्रपित्तार्शः कृमिदोषत्रयापहः ॥५१॥

अथ जीवन्तनामगुणाः ।

जीवन्तकः शाकधोरो रक्तनालः प्रनालकः ॥५२॥

जीवन्तो वातकृत् चारः स्वादुपाक स्त्रिदोषनुत् ॥५३॥

अथ चिल्लीनामगुणाः ।

चिल्ली सरा लघुः शीता रुचा मेध्याग्निदीपनी ।

बल्या रूक्षा हरेत् श्लेह्ररक्तदोषत्रयकामीन् ॥५४॥

अथ कालचक्षुशाकनामगुणाः ।

कालशाकं कालिका स्यात् चुक्षुका चुक्षुकीऽपरः ॥५५॥

कालशाकं सरं रुच्यं वातलं कफशोफजित् ॥५६॥

रुच्यं पवित्रमायुष्यं नातिपित्तप्रकोपणम् ॥५७॥

चुक्षुः शीता सरा रुचा स्वादो दोषत्रयापहा ॥५८॥

अथ तण्डुलीयद्वय(नटे)नामगुणाः ।

तण्डुलीयो मेघनाद' भण्डीरस्तण्डुलीयकः ॥५९॥

विपन्नः कचटोऽन्यः स्यात् मारीपो मार्षिकस्तथा ॥६०॥

तण्डुलीयो लघुः शीतो रुचः पित्तकफास्रजित् ।

स्रष्टमूत्रमलो रुच्यो दीपनो रक्तपित्तहा ॥६१॥

मारिपो रचन' शीतो गुरुर्मंदस्त्रिदोषजित् ॥६२॥

अथ फोगनामगुणाः ।

फोगो मरुद्भवः शृङ्गी सूक्ष्मपुष्पः शशादनः ॥६३॥

फोग संग्राहकः शीतो रक्तपित्तकफापह' ॥६४॥

अथ पटोलनामगुणाः ।

पटोलः पाण्डुफो राजी कुलकः कर्कशच्छद' ।

राजिफलः पाण्डुफलो राजिमानमृताफलम् ॥६५॥

तिक्तोत्तमा जोजगर्भोऽपरा राजपटोलिका ।

व्योत्स्री पटोलिका जाली नादेयो भूमिजम्बुका ॥६६॥

पटोलं पाचनं हृद्यं हृथं लघुग्निदीपनम् ।
 क्षिग्धीशं हन्ति कासासञ्चरदोषत्रयक्षमीन् ॥६०॥
 पत्रं पित्तहरशीतं तस्य यक्षी कफापहा ।
 मूलं विरेचनं प्रोक्तं फलं दोषत्रयापहम् ॥६८॥

अथ चक्षुःइन्द्रियनामगुणाः ।

चक्षुडो वेश्मकूलोऽन्यः श्वेतराजी वृहत्फलना ॥६९॥
 किञ्चिन्नूनगुणस्तस्माद् विगोपात् शोषणे हितः ॥७०॥

अथ पालक्या(पालङ्)नामगुणाः ।

पालक्या वास्तुकाकारा कुरिका चीरितच्छदा ॥७१॥
 पालक्या वातला शीता भेदिनी श्लेष्मला गुरुः ।
 विटभिनी मद्गवासरक्तपित्तकफापहा ॥७२॥

अथ पोतकीनामगुणाः ।

पोतशुपोदिका प्रोक्ता मत्स्यकाली सुरङ्गिका ॥७३॥
 पोतकी शीतला म्रिग्धा श्लेष्मला वातपित्तजित् ।
 अकण्ठ्या पिच्छला निद्राशुक्रदा रक्तपित्तनुत् ।
 वनदा रुचिहृत् पथ्या हृद्यणी व्यक्तिकारिणी ॥७४॥

अथ लोखी-कुटीरनामगुणाः ।

लोगिकोक्ता वृहच्छोटी कुटिरन्तु कुटिञ्चरः ।
 दुन्दुरः स्यात् गुडोरीकः पिण्डी पिण्डीतकम्पाया ॥७५॥
 लोणी रुक्षा गुरुः शीता सरा विटभिनी पटुः ।
 दीपना मथुरा पाके तद्वत् कुटीरहृद्गुरु ॥७६॥
 लोणिका घातना ग्रामकामप्रेषविषापहा ॥७७॥

अथ सुनिषण्ण तिनपर्षीनामगुणाः ।

सुनिषण्णः शक्तिरुः श्याद् यत्नदम्भित्तपर्षिका ॥७८॥
 सुनिषण्णो हिमो घाही मोहदोषत्रयापहा ॥७९॥
 तिनपर्षी हिमा रुच्या साहिपो कफपित्तजित् ॥८०॥

अथ सूक्ष्मपत्रनामगुणाः ।

सूक्ष्मपत्रस्त्रीक्ष्णशोको धनुःपुष्यः सुबोधकः ॥८१॥

शौरकः कफवातघ्नः सुतीक्ष्णो नातिपित्तलः ॥८२॥

अथ टुटुकनामगुणाः ।

टुटुको विटपी रूक्षः स्वरपत्रस्वरण्डजः ॥८३॥

टुटुको घातलो रूक्षो विष्टम्भी कफनाशनः ॥८४॥

अथ वस्तिजनामगुणाः ।

घनागमभवा वल्ली प्रसिद्धो नाम वस्तिजः ॥८५॥

घनागमे, त्रिदोषघ्नस्तत्पुष्यं मधुरं सरम् ॥८६॥

फलं तस्य सरं हृष्यमाम मिष्टन्तु वातलम् ॥८७॥

अथ शीतदारु सार्जोत्प्राग्गुणाः ।

शीतवारः कुरण्डी स्याद्वाडो तु नलिकाऽपरा ॥८८॥

शीतवारः सरो हृष्य, शोथघ्नो घातपित्तलः ॥८९॥

नाडो सरा लघु, शोता पित्तनुत् कफवातला ॥९०॥

अथ सर्पप-कौसुभनामगुणा ।

सर्पपं सर्पपोद्भूत कौसुभ कुङ्कुमोद्भवम् ॥९१॥

सर्पपं बडविषमूत्रं गुरुष्यं च त्रिदोषघ्नत् ॥९२॥

कौसुभं स्वादु रूक्षोष्णं कफजित् पित्तल लघु ॥९३॥

अथ चणकनामगुणा ।

चणकं शाकमुद्दिष्ट दुर्जर कफवातघ्नत् ॥९४॥

अथ कलायनामगुणा ।

कलायगाकं भेदि स्यात् लघु पित्तकफापहम् ॥९५॥

अथ चाङ्गेरो(शामरुन्)नामगुणा ।

चाङ्गेरी त्वाम्बिका घुफा सुद्राम्बिका चतुश्छदा ॥९६॥

चाङ्गेरी दीपनी रुष्या लघुष्या कफवातजित् ।

सपित्तला भ्रष्टपुष्पातीसारनाशिनी ॥९७॥

अथ कासमर्द-गृच्छननामगुणाः ।

कासमर्दः कर्कशः स्याद् गृच्छनो गर्जरस्तया ॥६८॥
 कासमर्दो लघुः कण्ठः कासदोषविपासजित् ॥६९॥
 गृच्छनः कटुकस्तीक्ष्णस्तिक्तोष्णो दीपनो लघुः ॥१००॥
 संग्राही रक्तपित्ताशौग्रहणीकफवातजित् ॥ १०१॥

अथ मूलकनामगुणाः ।

मूलकं हस्तिदन्तश्च बालमूलं कफान्तकम् ॥ १०२॥
 मूलकं वातलं रुच्य स्वर्द्योष्णं पाचनं लघु ।
 हन्ति त्रिदोषजं श्वासगदाधिगलपीनसम् ॥१०३॥
 स्नेहसिद्धं तदेव स्यात् दोषत्रयविनाशनम् ॥१०४॥
 शुष्कं तत् हि विशोथघ्नं लघु, दोषत्रयापहम् ॥१०५॥
 तत्पुष्यं श्लेष्मपित्तघ्नं फलं घातकफापहम् ॥१०६॥

अथ करीरनामगुणाः ।

करीरको गूढपत्रः क्रकचो ग्रन्थिलो मतः ॥१०७॥
 करीरः कटुको भेदी तीक्ष्णोष्णः कफवातजित् ।
 व्रणशोथविपाशौघ्नः तत्पुष्यं कफपित्तजित् ॥१०८॥
 फलं प्राहि कषायोष्णं मधुरं श्लेष्मपित्तकृत् ॥१०९॥

अथ शोभाञ्जनद्वयनामगुणाः

शिशुः शोभाञ्जनः क्षणगन्धः स्याद् बहुलच्छदः ॥११०॥
 रक्तोऽन्यो मधुशिशुस्तु श्वेतोऽन्यो हरितच्छदः ॥१११॥
 तद्बीजं श्वेतमरिचं तीक्ष्णोष्णं चक्षुषे हितम् ॥११२॥
 शिशुस्तीक्ष्णो लघुर्ग्राही वृद्धिदः कफवातजित् ।
 कटूष्णो विद्रधिप्लीहव्रणघ्नो रक्तपित्तकृत् ॥११३॥
 मधुशिशुर्गुणैस्तद्विद्विशेषाद् दीपनः सरः ॥११४॥
 तत्पुष्यं लघु, संग्राहि वातलं कफशोथजित् ॥११५॥

फलं प्राङ्घ्रि कपायोष्णं मधुरं श्लेष्मपित्तहृत् ॥११६॥

अथ लशुनद्वयनामगुणाः ।

लशुनः स्यादुष्णगन्धो यवनेष्टो रसोनकः ॥११७॥

वृश्चनोऽन्यो महाकन्दो जर्जरो दीर्घपत्रकः ॥११८॥

लशुनो हृंहणो वृथ्यः क्षिग्धोष्णः पाचनः सरः ।

भस्मसन्धानकृत् केश्यो गुरुः पित्तासबुद्धिदः ॥११९॥

रसायनं कफखासकासगुल्मज्वरारुचीः ।

हन्ति शोथप्रमेहाग्र्यःकुष्ठशूलानिलकृमोन् ॥१२०॥

तत्पत्रं मधुरं चारं नाली मधुरपित्तलः ॥१२१॥

वृश्चनः पित्तलो ग्राही तोक्षणीऽर्शोरीगनायनः ॥१२२॥

गन्धाकृतिरसैस्तुल्यः सूक्ष्मनालः पलाण्डुवत् ॥१२३॥

अथ पलाण्डुनामगुणाः ।

पलाण्डुर्धवलाल्यध दुर्गन्धो सुखद्रूपकः ॥१२४॥

पलाण्डुस्तदगुणैस्तुल्यः कफकृत् नातिपित्तलः ।

हरति केवलं वातं स्यादु पाके रसान् जयेत् ॥१२५॥

अथ शूरणत्रयनामगुणाः ।

शूरणः कन्दलः कन्दो गुदामयहरोऽपरः ॥१२६॥

वष्यकन्दः सुरेन्द्रः स्यात् वन्योऽन्यथिष्यकन्दकः ॥१२७॥

शूरयो दीपनो रुच्यः कपायः कण्डूकृत् कटुः ।

विष्टम्भी विग्रहो रुच्यः कफार्शःक्षन्तनो लघुः ॥१२८॥

नालं शूरणक रुच्यं कफवातहरं लघु ।

अर्शसां तु विग्रहेण हितं कामाग्निदीपनम् ॥१२९॥

तद्वत् वन्यो वष्यकन्दः कफघ्नः पित्तरक्तकृत् ॥१३०॥

अथ अस्त्रिशूलिकानामगुणाः ।

अस्त्रिशूलिका वष्यी प्रत्यमानस्त्रिसंहतिः ॥१३१॥

अस्त्रिशूलिका हृथ्या श्लेष्मला मधुरा हिमा ।

अस्थिसन्धानकृद् बल्या पित्तरक्तानिलापहा ॥१३२॥

अथ वाराही(शकरकन्द)नामगुणाः ।

वाराही माधवी गृष्टिस्तक्तन्दः शौकरो किटिः ॥१३३॥

वाराही पित्तला बल्या स्वाही तिक्ता रसायनी ।

आयुःशुक्राग्निकृत् मेहकफकुष्ठानिलापहा ॥१३४॥

अथ सुसलीनामगुणाः ।

सुसली तालपत्री स्यात् खलिनी तालमूलिका ॥१३५॥

सुसली हं ह्यी वस्या वीर्योप्याशोऽनिलापहा ॥१३६॥

अथ कक्षुका नामगुणाः ।

कक्षुका पीलुनी धोलुः फेलुका दलशालिनी ॥१३७॥

कक्षुकं घातनं प्राहि दोपनं कफपित्तनुत् ॥१३८॥

अथ भूच्छत्रनामगुणाः ।

भूच्छत्रं पृथिवीकन्दः शिनीन्ध्रं वलक मतम् ॥१३९॥

भूच्छत्रं शीतलं वल्यं गुरु भेदि त्रिदोषजित् ॥१४०॥

अथ सूनकन्द(कचु)-मानकन्दनामगुणाः ।

सूनकन्दो घाम्यकन्दो मानकन्दो महच्छदः ॥१४१॥

सूनकन्दो गुरुः श्लेष्मातलः पित्तशोथजित् ।

मानकः शीतलः स्वादुः पित्तरक्तहरो गुरुः ॥१४२॥

अथ कमेरुद्वय-शृङ्गाटनामगुणाः ।

कमेरुकं स्रम्पकन्दं शृङ्गाटकमेरुकम् ॥१४३॥

शृङ्गाटो जलकन्दः स्यात् त्रिकोणस्त्रिकटः शूराः ॥१४४॥

कमेरुकं हिमं स्वादु गुरु पित्तासदाहजित् ।

प्राहि पित्तानिघ्नं शमदं शृङ्गाटकं तथा ॥१४५॥

अथ पिण्ड मध्व शङ्ख-काष्ठ-हस्त-रक्तानुनामगुणाः ।

पिण्डानुकं वृष्यगन्धः मध्वानु स्यात् तु रोमगम् ।

शङ्खानुविषमद्वयं काष्ठानुः शम्पकाष्ठकम् ॥१४६॥

हस्तालुकं सहत्काष्ठं रक्तकन्दं महत्फलम् ॥१४७॥
 भालुकं शीतलं सर्वं विष्टम्भिः मधुरं गुरु ।
 सृष्टमूत्रमलं रुचं दुर्जरं रक्तपित्तजित् ।
 कफानिलकरं बल्यं वृथं स्तन्यविवर्द्धनम् ॥१४८॥
 पिण्डालुकमभित्यन्दि तित्कोष्णं दोषलं गुरु ॥१४९॥
 मध्वालुकं पित्तकरं कटु पाके कफापहम् ॥१५०॥

। अथ केयूरनामगुणाः ।

केयूरं स्वल्पविष्टपं कन्दलः स्वादुकन्दलः ॥१५१॥
 केयूरं शीतलं ग्राहि पित्तलं कफवातजित् ॥१५२॥

। अत्र परिभाषा ।

अतिजीर्णमकालोत्थं रुचं खिग्धमभूमिजम् ।
 शुष्कं शाकञ्च सकलं नाश्रीयात् मूलकैर्विना ॥१५३॥
 यो राश्यां मुखतिलकः कटारमल-
 स्तेन श्रीमदननृपेण निर्मितेऽत्र ।
 अन्येऽभूत् मदनविनीदनान्नि पूर्णः
 कुष्माण्डप्रभृतिरयञ्च शाकवर्गः ॥१५४॥
 इति कुष्माण्डादिशाकवर्गः सप्तमवर्गः ।

—०—

अथ पानीयादिवर्गः ।

करेण संगृह्य कुची कपोले मावाङ्गुलीभिर्दुताद्यमानम् ।
 मुक्तस्वराजानुबलेन पानं नमामि क्षुण्यं नयनीतचीरम् ॥ १ ॥

अथ पानीयनामगुणाः ।

पानीयं लीवनं नीरं कीलालममृतं जलम् ।

आपोऽभस्तोयसुदकं पायोऽम्बु सलिलं पयः ॥ २ ॥

पाण्डुरं शीतलं हृद्यं हन्ति पित्तविषभ्रमम् ।
 दाहाजीर्णश्रमच्छर्दिमदमूर्च्छामदात्ययान् ॥ ३ ॥
 शीतलं स्तिमिते कोष्ठे गलरोगे नवज्वरे ।
 ग्रहणीपीनसाध्मानहिक्कागुल्मेषु विद्रधी ॥ ४ ॥
 कासमेहारुचिश्वासपाण्डुघातामयेषु च ।
 पार्श्वशूले स्नेह पीते सदाः शुद्धी न शस्यते ॥ ५ ॥
 दिव्यं तुषारज धारं करि हैममिति स्मृतम् ।
 चतुर्विधं वरं धारं लघुत्वात् तत् पुनर्दिधा ॥ ६ ॥
 गाङ्गं सामुद्रजज्ञेति गाङ्गं श्रेष्ठतमं स्मृतम् ।
 पात्रिने मासि सामुद्रं गुणैर्गाङ्गवदाचरेत् ॥ ७ ॥
 स्थापिते हैमजे पात्रे राजते शृण्मयेऽपि वा ।
 तज्जल शीतलं श्रेयं दीपत्रयविपापहम् ॥ ८ ॥
 तद्गाङ्गं सर्पदोषघ्नं पेयं सामुद्रमन्यथा ।
 सघारं लवणं मियं शुकट्टष्टिवलापहम् ॥ ९ ॥
 सौम्यं रसायनं दिव्यं मोहनिद्राविदीपजित् ।
 पाचनञ्च ढपामूर्च्छातन्द्रादाहकृमापहम् ॥ १० ॥
 पाश्वासजननं ह्नादि श्रमघ्नमतिबुद्धिकत् ।
 तदेव भूमिपतितं भीममित्यभिधीयते ॥ ११ ॥
 दिव्याभावे तु तत् तोयं प्रविचार्या गुणगुणाः ॥ १२ ॥
 कौष श्लेष्महरं चारं पित्तनं दीपनं लघु ॥ १३ ॥
 ताडागं वातलं स्वादु तुवरं वाटुपाकि च ॥ १४ ॥
 याप्य पित्तकरं चारं कटु वातकफापहम् ॥ १५ ॥
 नैर्भरं लेखनं हृद्यं कफघ्न दीपनं लघु ॥ १६ ॥
 द्वादश लघु पित्तघ्नमपिदाहान्तिदीपनम् ॥ १७ ॥
 चौध्रमग्निप्रद रुच्य स्वादु श्लेष्महर लघु ॥ १८ ॥
 नादिय दीपनं रुच्यं वातघ्नं लघु लेखनम् ॥ १९ ॥

सारसं मधुरं वष्यं लघ्वाघ्नं तुवरं लघु ॥२०॥
 कैदारं स्वादुभिष्यन्दि विपाके गुरु दीपलम् ॥२१॥
 पाखल तद्वद्विष्टं विशेषात् सर्वदोषकृत् ।
 तीपारं वातलं शीतं रूचं पित्तकफापहम् ॥२२॥
 धारं भूमावपतितं दिव्यं तत् सर्वदोषनुत् ॥२३॥
 नैर्भरं गुरु वै प्रोक्तं विषदं कफवातनुत् ॥२४॥
 हैमं गुरुतरं शीत पित्तनुद् वातवर्द्धनम् ॥२५॥
 चन्द्रकान्तजलं रूचं लघु पित्तविषास्रनुत् ॥२६॥
 दिवा रविकरैर्जुष्टं निशि शीतकरांशुभिः ।
 ज्ञेयं हंसोदकव्राम स्निग्धं दीपत्रयापहम् ॥२७॥
 अनभिष्यन्दि निर्दोषमन्तरिचजलोपमम् ।
 वष्यं रसायनं मेध्यं शीतं लघु सुधीपमम् ॥२८॥
 वर्षाणु दिव्यं पानोयमौद्धिद वा प्रशस्यते ।
 शरत्प्रसन्नमुदकमगस्त्योदयनिर्विषम् ॥२९॥
 हैमन्ते सारसं तीय ताडाग वा गुणावहम् ।
 धसन्तग्रीष्मयो. कौष्य वाष्यं नैर्भरमेव च ॥३०॥
 प्राद्वपि पवरञ्चोच्चं मलविष्टम्भिकारि च ॥३१॥
 नद्यः शीघ्रवहाः लघ्युः सर्वा याद्यामलोदकाः ।
 मन्दगाः कतुपा गुर्वी याद्य शैवालसेविता ।
 हिमवत्प्रभवा यथा नद्योऽश्माहृतपाथसः ॥३२॥
 गङ्गागतदृसरयुयमुनाद्या गुणोत्तमा ।
 ईपत्पित्तवाराः स्रग्घ्नाः पुण्या वातकफापहाः ॥३३॥
 मनयाचनजा नद्यो लघ्युः शीघ्रवहा हिता ॥३४॥
 कृतमान्वा ताम्रपर्णीप्रसृष्टा विमलोदकाः ॥३५॥
 म्यिरापस्तान्माया ये कुर्वन्ति शीपदापची ।
 शीघ्रपादशिःकण्डगलरोगार्वदहमीन् ॥३६॥

सद्यः शैलभवा नद्यो बेणोगोदावरीमुखाः ।
 कुर्वन्ति प्रायशः कुष्ठमोषद्वातकफापहाः ॥३७॥
 विन्ध्याचले भवाः शिप्रारेवाद्याः पाण्डु कुष्ठदाः ॥३८॥
 पारियात्रोद्भवाः प्रोक्ता द्विधा चर्मखतीमुखाः ॥३९॥
 पथ्यास्तङ्गाजस्तत्र त्रिदोषघ्नो बलापहाः ॥४०॥
 दरीजाः कुष्ठकं वङ्गिभेष्यस्त्रीपदरोगदाः ॥४१॥
 प्राच्यावन्यपराः पथात् गुदजाणि प्रकुर्वते ॥४२॥
 मरुजा मधुरा बद्ध्या लघवोऽग्निप्रदाः परम् ॥४३॥
 पश्चिमाश्रोधिपतिताः गोमतोनर्मदादयः ।
 पथा वातास्रपित्तघ्नो बद्ध्याः कण्डू कफापहाः ॥४४॥
 दक्षिणाधिगता बद्ध्याः पित्तघ्नः कफवातदाः ॥४५॥
 पूर्वाश्रोधिवहा नद्यो मन्दगा गुरवो घनाः ॥४६॥
 भौमानामश्रसां प्रातः सर्वेषां श्रेष्ठं वरम् ।
 नैर्मल्यं तत्र शैत्यं तत्तेषां स च परो गुणः ॥४७॥
 भुक्त्वादौ सलिलं पीतं कार्श्यं मन्दाग्निदोषहृत् ।
 मध्येऽग्निदीपनं श्रेष्ठमन्ते स्थूल्यकफप्रदम् ॥४८॥
 जीवन्ति जीवनात् जीवा जगत् सर्वन्तु तन्मयम् ।
 अतोऽत्यन्ततया सुप्तेन क्वचिद्द्वारि वार्यते ॥४९॥
 धानीयं प्राणिनां प्राणा विश्वमेव हि तन्मयम् ।
 अतोऽत्यन्तनिषेधेऽपि न क्वचिद् वारि वार्यते ॥५०॥
 अजीर्णं क्वथितं चामे पक्वजीर्णं च तन्नरैः ॥५१॥
 ढपितस्तु विदग्धेऽन्नं यः पिबेत् शीतलं जलम् ।
 विदाहः प्रशमं याति शेषमन्नञ्च जीर्यते ॥५२॥
 आकूपं दोषशुद्धारि प्रायोऽभिव्यन्दि निन्दितम् ॥५३॥
 जाङ्गलं हन्ति सकलं दोषमग्निप्रदीपनम् ॥५४॥
 साधारणं हिमं स्वादु दृष्ट्याघ्नं हर्षदं लघु ॥५५॥

वर्षासु योऽवगाहेत पिबेदथ नवं पयः ।
 पर्णादिदुष्टं लभते स वाह्याभ्यन्तरामयान् ॥५६॥
 कलुषं क्षुद्रसम्भोजपर्णनोलील्लणादिभिः ।
 दुष्टगन्धाद्यसंस्त्रुष्टं सूर्याचन्द्रमसांशुभिः ॥५७॥
 व्यापन्नमिति जानीयात् सर्वदोषप्रकोपकृत् ।
 तोयं तद्वर्जयेत् सर्वं यच्चाप्तुंसमुद्भवम् ॥५८॥
 व्यापन्नमिति पानीयं कथितं सूर्यतापितम् ।
 तप्तायः सूर्यसिकताप्रावादिव्यथ धारितम् ॥५९॥
 कर्पूरपूरपुन्नागपाटलादिसुवासितम् ।
 स्वच्छं कनकमुक्ताद्यैः शोतं दोषाय न क्वचित् ॥६०॥
 तत् क्षाप्यमानं निष्केनं निर्वर्गं निर्मलं जलम् ।
 तत् सर्वदोषशमनं दीपनं पाचनं लघु ॥६१॥
 उष्णं तदग्निजननं लघु तदग्निशोधनम् ।
 पार्वरुक्पीनसाभानहिकानिलकफापहम् ॥६२॥
 तत् पादहीनं वातघ्नमर्द्धहीनञ्च पित्तजित् ।
 विपादहीनं श्लेष्मघ्नं संग्राह्यग्निप्रदं लघु ॥६३॥
 निहन्ति श्लेष्मसङ्घातं भारुतश्चापि कर्पति ।
 अजोषं जरयत्याशु पोतमुष्णोदकं निशि ।
 पादावशेषं मलिलं शीघ्रं शरदि शस्यते ॥६४॥
 हेमन्तो शिशिरे वर्षास्वर्द्धहीनमथापिच ।
 शृतशीतं सदा पय्यं लघु नीरं त्रिदोषनुत् ।
 तच्च पर्युपितं निघ्नमस्त्रीभूतं त्रिदोषकृत् ॥६५॥
 दिवा शृतं पयो रात्रौ गुरुतामधिगच्छति ।
 रात्रौ शृतं दिवा पीतं तथा दोषकरं परम् ॥६६॥
 अथ साधारणं दुग्धनामं गुण्याः ।
 दुग्धं प्रसवणं चीरं सौम्यं सञ्जीवनं पयः ॥६७॥

दुग्ध बलकरं शीतं मधुरं वातपित्तजित् ।
 स्निग्धं रसायनं मेध्यं जौवनं धातुवर्द्धनम् ।
 चेतोरत्तगदखासक्षयाग्नाभ्रमनुद् गुरु ॥६८॥
 बालवृद्धकृशादीनां स्त्रीसक्तानां प्रशस्यते ।
 प्रायः प्राणभृतां साम्यं विशेषादोजसे हितम् ॥६९॥
 अथ गोदुग्धनामगुणाः ।

गोचीरं मधुरं शीतं गुरु स्निग्धं रसायनम् ।
 हृंहृणं स्नान्यकृहृण्यं जीवनं वातपित्तनुत् ॥७०॥
 कृशगवां षरं चीरं श्लेथानां श्लेष्मलं गुरु ।
 बालवत्सविषक्तानां गवाह्वोरं त्रिदोषहत् ॥७१॥
 पिष्ट्याकाद्यशनाज्जातं चीरं गुरु कफापहम् ॥७२॥
 अथ अजादुग्धनामगुणाः ।

आजं गव्यगुणं ग्राहि विशेषाद्दीपनं लघु ।
 हन्ति क्षयाशोऽतीसारप्रदरास्रभ्रमन्वरात् ॥७३॥
 अजानामन्यकायत्वात् कटुतिक्तादिभक्षणात् ।
 स्तोकाभ्युपानाद् व्यायामात् पयः सर्वगदापहम् ॥७४॥
 अथ आविकदुग्धनामगुणाः ।

आविकं मधुरं केश्यं स्निग्धं वातकफापहम् ।
 गुरु कासेऽनिलोद्भूते केवले चानिले वरम् ॥७५॥
 अथ महिपोदुग्धनामगुणाः ।

माहिपं मधुरं गव्यात् स्निग्धं गुरु बलप्रदम् ।
 निद्राशुक्लकरं शीतं मलाभिष्यन्दि वञ्चिनुत् ॥७६॥
 अथ नारीदुग्धनामगुणाः ।

नार्या लघु पयः शीतं दोषनं वातपित्तजित् ।
 चक्षुःशूलाभिघातघ्नं नस्याथशोतनयोर्वरम् ॥७७॥
 अथ हस्तिनोदुग्धनामगुणाः ।

हस्तिन्याः स्वादु बलहत् चक्षुष्यं शीतलं गुरु ॥७८॥

अथ श्रौद्रदुग्धनामगुणाः ।

श्रौद्रं स्वादुरसं रुचं लवणं लघु दीपनम् ।

कमिकुटकफानाहशोथोदरहरं सरम् ॥७८॥

अथ आश्वदुग्धनामगुणाः ।

आश्वसुष्णं पयो रुच बल्यं वातकफापहम् ।

लवणाम्लं लघु स्वादु सर्वमेकशफं तथा ॥८०॥

अथ दुग्धसामान्यनामगुणाः ।

धारोष्णं दीपनं बल्यं लघु शीतं त्रिदीपनुत् ॥८१॥

मुहूर्त्तचितयादृष्टं पयो भवति विक्रियम् ।

तदेव द्विगुणे काले विपवदन्ति मानवम् ॥८२॥

तस्मात् शीतगुणं तस्मात् पथस्तात्कार्तिकं शिवेत् ।

सुधासमं तदेव स्यात् धाराशीतं त्रिदीपकत् ॥८३॥

धारोष्णं शस्यते गव्यं धाराशीतन्तु माहिपम् ।

शृतोश्माविकं पथ्यं शृतशीतमजापयः ॥८४॥

शृतशीतं जयेत् पित्तं शृतोष्णं कफमारुतौ ।

अतिपक्वं गुरु स्निग्धं हृष्य घनविवर्द्धनम् ॥८५॥

आममामप्रदं क्षीरमभिव्यन्दिकरं गुरु ॥८६॥

आममेव स्त्रियाः क्षीरं पथ्यं पक्कन्तु दीपकत् ॥८७॥

प्राभातिकं पयः प्रायो विष्टम्भि गुरु हंङ्गणम् ॥८८॥

रात्रौ चन्द्रगुणाधिक्याद् व्यायामपरिवर्जनात् ॥८९॥

प्रदीपथमनुदं बल्यं चक्षुष्यं घातपित्तहृत् ॥९०॥

दिवाकरकराघाताद् व्यायामानिलसेवनात् ॥९१॥

विवर्णमस्त्रदुर्गन्धिं लवणं ग्रन्थितं पयः ॥९२॥

वर्जयेद्भ्रूलवणयोगात् कुष्ठादिदीपकत् ॥९३॥

सन्तानिकं परं रुच्यं शृतदुग्धोपरि स्मृतम् ।

सन्तानिका गुरुः शीता हृष्या पित्ताघवातनुत् ॥९४॥

सप्तरात्रात्परं घोरममसन्नन्तु मोरटम् ।
 नष्टदुग्धं भवेन्मस्तु मोरटं जेज्जटोऽन्नवीत् ॥८५॥
 घीरं तत्कालसूतायाः पीयूषघनमुच्यते ॥८६॥
 पक्कं दध्ना समं घीरं विघ्निया दधिकूर्चिका ॥८७॥
 तक्लेण तक्ककूर्चिका तयोः पिण्डः किलाटकः ।
 पाकं विना स एव म्यात् घीरयुक्तसितान्वितः ॥८८॥
 मोरटस्तु सपीयूषः कूर्चिका दधितक्कोः ।
 किलाटघीरशाकाभ्यामते निद्रामपुष्टिदाः ॥८९॥
 गुरवः श्लेष्मला वृष्या हृद्या वाताग्निनाग्निनी ।
 वातला दुर्जरा रूक्षा ग्राहिणी तक्ककूर्चिका ॥९०॥
 अथ दधिनामगुणाः ।

दधि स्यान् पयः सम्यक् स्यान्मौषत् तु मन्दकम् ।
 तन्मिष्टमस्त्रमत्यक्तं मधुरान्त्रमिति स्मृतम् ॥९०॥
 दध्युष्णं दीपनं स्निग्धं कपायानुरसं गुरु ।
 पाकेऽन्नं ग्राहिं पित्तास्रशोफमेदःकफप्रदम् ॥९१॥
 मूत्रक्षच्छे प्रतिश्याये शीतके विपमज्वरे ।
 अतोभारेऽरुची कार्शे शस्यते बलवर्द्धनम् ॥९२॥
 मन्दं त्रिदोषजननं मधुरं वातपित्तजित् ।
 अन्नं पित्तास्रकफहृदत्यक्तं रक्तपित्तदम् ॥९३॥
 मधुरान्त्रं गुणैर्मिश्रेर्दधि पूर्ववदादिशेत् ॥९४॥
 गन्धं दध्युत्तमं बल्यं पाके स्वादु रुचिप्रदम् ।
 पवित्रं दीपनं स्निग्धं पुष्टिहृत्पचनापहम् ॥९५॥
 अजं दध्युत्तमं ग्राहिं लघुं दीपात्रयापहम् ।
 शस्यते ज्वामकासार्गःक्षयकार्शेषु दीपनम् ॥९६॥
 पाविकं दधि पुत्रामकफवातप्रकोपणम् ।
 अभिव्यन्दिरस पाके स्वादु प्रायेण दीपलम् ॥९७॥

माहिषं दधि सुस्निग्धं श्लेष्मलं वातपित्तनुत् ।
 वृष्यं विपाके मधुरं गुरु रक्तप्रदूषणम् ॥१०८॥
 नार्यां दधि त्रिदोषघ्नं चक्षुष्यं तर्पणं गुरु ।
 वल्यं विपाके मधुरं स्निग्धं वल्लिकरं परम् ॥११०॥
 हस्तिन्या दधि वीर्याण्यं कटु पाकेऽग्निनाशनम् ।
 कपायानुरसं वर्चोवर्द्धनं कफवातजित् ॥१११॥
 श्रीङ्गं विपाके कटुकं भेदि चाराम्बकं दधि ।
 निहन्त्युदरकुष्ठार्शं शूलघ्नानिलकृमिन् ॥११२॥
 अश्वत्थोक्तशफं रूक्षं दध्यभिष्यन्दि दोषलम् ।
 दोषनं स्नादु चक्षुष्यं वातश्लेष्मकफमूत्रनुत् ॥११३॥
 सर्वेषु दधिषु श्रेष्ठं गव्यमेव गुणावहम् ।
 गालितं दधि सुस्निग्धं वातघ्नं श्लेष्मलं गुरु ॥११४॥
 बलपुष्टिकरं रुच्यं मधुरं नातिपित्तकृत् ।
 शृतचीरभवं रुच्यं दधि स्निग्धं गुणोत्तमम् ॥११५॥
 पित्तानिलापहं सर्वधात्वग्निबलवर्द्धनम् ।
 अमरं दधि सप्राहि कपाय वातलं लघु ।
 विष्टम्भि दोषनं रुच्यं ग्रहणीरोगनाशनम् ॥११६॥
 सगर्करं दधि श्रेष्ठं दृष्यापित्तासदाहनुत् ।
 सगुडं वातनुद् वृष्यं वृंहणं तर्पणं गुरु ॥११७॥
 वसन्ते शरदि घोषे दधि प्रायेण निन्दितम् ।
 हेमन्ते शिगिरे गस्तं वर्षासु च गुणावहम् ॥११८॥
 शम्यते दधि नो रात्री गस्तं चाश्वघृतान्वितम् ॥११९॥
 दध्युत्तरो दधिश्चेहो दध्युषः कटुकः सरः ॥१२०॥
 दध्नः सरो गुरुष्ठं प्यो वातपल्लिप्रणाशनः ।
 यम्लं विगोधनयाम्लः पित्तघ्ने षविवर्द्धनः ॥१२१॥
 मन्तुः क्लमहर वल्यं लघु भक्ताभिन्नापकृत् ।

स्रोतोविशीघ्रन ह्यादि कफटणानिलापेहम् ।
अवृथ्य प्रीणन शीत्र भिनत्ति मलसग्रहम् ॥१२२॥

अथ तक्रवर्गनामगुणा ।

दण्डाहत कालपेय गोरसाञ्च विलोडितम् ।
सरस निर्जल घोल मथित रसवर्जितम् ॥१२३॥
समीदक श्वेतमय मुदश्चित्त्वर्द्धवारिकम् ।
पादोदक भवेत्तक्रमर्द्धाभ्योऽन्योऽवभापिरे ॥१२४॥
तक्र ग्राहि कपायान्न मधुर दोषन लघु ।
धीर्थोष्ण बलद रूक्ष प्रोणन वातनाशनम् ।
हन्ति शोथगरच्छर्दिप्रसेकविषमज्वरान् ॥१२५॥
पाण्डुमेदीग्रहृष्यर्शोभ्रूवग्रहभगन्दरान् ।
मैह गुल्ममतोसार शूलप्लोहकफकृमिन् ।
ज्वित्रकोष्ठगतव्याधिबुध्ठटण्योदरापची ॥१२६॥
तक्र निदाघे शरदि दौर्बल्ये भ्रमभ्रूच्छर्द्यो ।
पित्तास्रमदशोफपु कदाचिन्न प्रशस्यते ॥१२७॥
शीतकाले ग्रहृष्यर्श कफवातामपिपु च ।
स्रोतोनिरोधे मन्दाग्नी तक्रमेवाभ्युत्तोपमम् ॥१२८॥
तक्रन्तु मधुर सर्व श्लेष्मल घातपित्तगुत् ॥१२९॥
अस्र वातहर तक्र रक्तपित्तप्रकोपणम् ॥१३०॥
वातेऽस्र सेन्धवोपेत स्वादु पित्ते सशर्करम् ॥१३१॥
पिबेत् तक्र कफे रूक्ष व्योपचारसमन्वितम् ।
समुद्धृतघृत तक्र पथ्य लघु विशेषत ॥१३२॥
स्तोकीद्धृतघृत तक्रादृष्ट्य गुरु कफावहम् ।
अनुद्धृतघृत शीत गुरु पुटिकफप्रदम् ॥१३३॥
यान्य,क्तानि दधीन्यष्टौ तद्गुण तक्रमादिगेत् ।
सरस निर्जल घोल मथित रसवर्जितम् ॥१३४॥

दधियद्घोलमयिते किञ्चित् तु लघु नीरतः ।

मण्डतक्ता लघुतक्ता कूर्चिका दधिसम्भवा ॥१३५॥

अथ नवनीतवर्गनामगुणाः ।

हैयङ्गयोन सरजं नवनोतन्तु मन्वनम् ।

नवनोतं लघु याहि सद्यस्कं स्वादु शोतलम् ॥१३६॥

मध्यमीपत्कपायान्नं हृष्यं पित्तानिलापहम् ।

अविदाह्यग्निक्वन्ने त्वरह्यारोगोन्निकासजित् ॥१३७॥

नवनोतं चिरोद्भूतं गुरु मेद.कफप्रदम् ।

शोयघ्नं बलकृद् हृष्यं विशेपादमृत शिशोः ॥१३८॥

चौरोत्थं तदतिस्निग्धं चक्षुष्यं रक्तपित्तजित् ।

हृष्यं बलकर याहि मधुरं शीतलं परम् ॥१३९॥

अथ घृतनामगुणाः ।

घृतमाज्यं हविः सर्पिराधारममृताङ्गयम् ॥१४०॥

घृतं रसायन स्वादु चक्षुष्यं गुरु दीपनम् ।

शोतवोर्धं विपालक्ष्मोपापपित्तानिलापहम् ॥१४१॥

अस्त्रामिष्यन्दि कान्त्योजस्त जीलावख्यबुद्धिलत् ।

उदावर्त्तज्वरोन्मादशूलानाहम्रणान् जयेत् ॥१४२॥

स्निग्धं कफप्रदं रूच्यं क्षयवोसर्परक्तजित् ।

स्वर्धं घृतहरं प्रायः शम्यते दानहृद्यो ॥१४३॥

घृतं चौरभवं याहि शीतलं नेत्ररोगजित् ।

निहन्ति पित्तदाहाद्यमदमूर्च्छाभ्रमानिलान् ॥१४४॥

पुराणं कटुकं पाके सर्पिर्दीपत्रयापहम् ।

श्रोत्रनेत्रशिर शूलकुष्ठापस्मारशोथजित् ॥१४५॥

योनिरोगज्वरग्रासकुष्ठार्शोगुल्मपीनसान् ।

निहन्ति दीपनं वस्तिनप्यपूति. प्रशम्यते ॥१४६॥

घृतमण्डोऽपि घृतवद् गुणैस्तीक्ष्णो लघुः सरः ॥१४७॥

दशवर्षात्पर सर्पिः कौशमित्यभिधीयते ।

रक्षोघ्नं लघु तस्मात् तु गुणैः श्रेष्ठं महादृढम् ॥१४८८॥

दृढस्य गुणदोषौ तु चोरतुल्यौ समादिशेत् ।

सर्वेषु गुणकृत् गन्धमाविक निन्दितं पुनः ॥१४९॥

अथ तिलतैलनामगुणाः ।

तिलतैलं गुरु स्वैर्य बलवर्णकर सरम् ।

दृष्यं विकाशि विशद मधुरं रसपाकयो ॥१५०॥

सोष्ण कपायानुरस तिक्त श्लेष्मानिलापहम् ।

विपाके मधुरं तोक्ष्यं हृ हृष्यं रक्तपित्तजित् ॥१५१॥

श्लेष्मल कटु विण्मूत्रत्वक्गर्भाशयशोधनम् ।

दीपन मतिद केश्य व्यवायि व्रणमेहनुत् ॥१५२॥

श्रोत्रयोनिशिर शूलनेत्ररोगविनाशनम् ॥१५३॥

मथिताश्चुतविच्छिन्नभग्नव्यालविषादिषु ।

क्षतेऽग्निदग्धे तत्पथ्य पानाभ्यङ्गादिभि सदा ॥१५४॥

दृढमब्दात्पर पक्व हीनवीर्य्यं प्रजायते ॥१५५॥

तन्न पक्वमपक्व वा चिरस्थायि गुणाधिकम् ॥१५६॥

अथ एरण्डतैलनामगुणाः ।

एरण्डतैल मधुरमुष्ण दोषनशोधनम् ।

दृष्यं त्वच्य वयं स्यापि मेधाकान्तिबलप्रदम् ।

कपायानुरस सूक्ष्म यानिशुक्रविशोधनम् ॥१५७॥

हन्ति घातोदरानाहगुल्माठीलाकटिषट्चान् ।

घातशोणितशूलादिघ्नशोथामयिद्वधीन् ॥१५८॥

अथ कटुतैलनामगुणाः ।

पृष्णोकामूलजीमूतादन्तोकथश्चिषुजम् ।

निम्वातमीकरश्नार्कहस्तिकर्णदुदोभयम् ॥१५९॥

शङ्खिनानिम्बक तैलं तीक्ष्णं ज्योतिष्मतोक्तम् ।

कुसुमसर्पपोद्भूतं तैलं सौवर्चलन्तया ॥१६०॥

विपाके कटुकं तीक्ष्णमुष्णं तिक्तं सरं लघु ।

हन्ति कुष्ठामयं श्लेष्महमूर्च्छामयकृमिन् ॥१६१॥

अथ निम्बतैलनामगुणाः ।

निम्बतैलं जयेत् कुष्ठं व्रणश्लेष्मज्वरकृमिन् ॥१६२॥

अथ अतसीतैलनामगुणाः ।

अतसी तैलमाग्नेयं स्निग्धोष्णं कफपित्तहृत् ।

कटुपाकमचक्षुष्यं बल्यं घातहरं गुरु ॥१६३॥

अथ सार्पपतैलनामगुणाः ।

सार्पपं कृमिनुत् तैलं कुष्ठकण्डूहरं लघु ।

पित्तासदूषणं हन्ति मेहकर्णशिरोगदान् ॥१६४॥

अथ कुसुमतैलनामगुणाः ।

कौसुमं कटुकं तैलमचक्षुष्यं बलप्रदम् ।

केवलानिलनुत्तीक्ष्णं विदाह्युष्णं द्विदोषहृत् ॥१६५॥

अथ ज्योतिष्मतीतैलनामगुणाः ।

ज्योतिष्मतीभवं तैलं पित्तलं स्मृतिबुद्धिदम् ॥१६६॥

अथ नारिकेलतैलनामगुणाः ।

अक्षीटिकाङ्गिमुक्ताक्षनारिकेलभवं हरित् ।

तैलं पित्तानिलं केश्यं गुरु श्लेष्मकरं हिमम् ॥१६७॥

अथ शिंशपातैलनामगुणाः ।

शिंशपागुरुगण्डोररसालामरदारुजम् ।

तैलं कपायं कटुकं तिक्तं दुष्टव्रणपहम् ।

घातरक्तविषश्लेष्मकण्डूकुष्ठानिलान् जयेत् ॥१६८॥

अथ भस्मातकतैलनामगुणाः ।

भस्मातकं तीक्ष्णं धीर्घोष्णं स्वादु तिक्तकम् ।

कुष्ठोर्धाघसिदोपासमेदोमेहकृमोन् हरित् ॥१६९॥

अथ पालाशमाधूकपाटलतैलनामगुणाः ।

तैलं पालाशमाधूकपाटलाफलसम्भवम् ।

कपायं मधुरं दाहपित्तश्लेष्मदान् हरत् ॥१००॥

अथ त्रपुपादितैलनामगुणाः ।

कुभाण्डत्रपुपैर्वारुतुम्बीकालिङ्गतिक्तकैः ।

कृतं प्रियालजीवन्तीश्लेष्मान्तकभवं तथा ॥१०१॥

तैलं गुरु स्वादुपाक शीतं मूत्रप्रवर्त्तकम् ।

अदीपनमभिष्यन्दि कफदं घातपित्तजित् ॥१०२॥

अथ एकैपिजतैलनामगुणाः ।

एकैपिज द्विम तैलं पित्तघ्नं श्लेष्मवातकृत् ॥१०३॥

अथ यवतिक्तोद्भवतैलनामगुणाः ।

यवतिक्तोद्भवं तैलमीषत् तिक्त रसायनम् ।

दीपन लेखन मेघ्य पथ्यं दोषत्रयापहम् ॥१०४॥

अथ आम्रतैलनामगुणाः ।

आम्रतैलमनातिक्त मधुरं नातिपित्तकृत् ।

कफवातहरं रुध्रं सुगन्धि विगद परम् ॥१०५॥

अथ स्रैहवर्गनामगुणाः

स्वायरा यातगमनाः स्रैहाः प्रोक्तास्तु तैलवत् ।

गौशमेतेषु तैलत्व बलवर्णकरं पुनः ॥१०६॥

मेदोमज्जायसा श्रेया घाम्यानूपीदकोद्भवाः ।

गुरवो मधुराद्योण्याः समोरणधिनाशनाः ॥१०७॥

जाद्वलैकगपादीनां सक्रध्याणां कपायकाः ।

सघवः शीतला श्रेया रक्तपित्तनिवर्द्धणाः ॥१०८॥

प्रतुदा विष्किरादीनां प्रातथ्याः कफकृमनाः ॥१०९॥

एतमै मयसामिदोमज्जानो वातनाशनाः ।

यथोत्तरं परिश्रेया विपाके स्वादयः परम् ॥११०॥

अथ मद्यनामगुणाः ।

मद्यं हाला सुरा शुण्डा मदिरा धरुषात्मजा ।
 सुरा गन्धोत्तमा कल्पा देवसृष्टा च धारुणी ॥१८१॥
 मद्यं पित्तकरं प्रायं सरं रोचनदीपनम् ।
 यिदाहि सृष्टविष्मूत्रं तीक्ष्णं वातकफापहम् ॥१८२॥
 विधिनाम्रयुतं पीतं तस्मादमृतसच्चिभम् ।
 अन्यथा कुरुते रोगानतिपीतं विषोपमम् ॥१८३॥
 द्राघोत्थमविदाहित्वाद्रक्तपित्तेषु शस्यते ।
 बलपुष्टिकरं मद्यं रक्ताशोहारि दीपनम् ॥१८४॥
 माध्वी कल्पगुणा किञ्चित् खजूरमनिलप्रदम् ।
 तदेव विगटं रुच्यं श्लेष्मघ्न कर्षण लघु ॥१८५॥
 गालिपष्टिकपिष्टादिकृतं मद्यं सुरा मतम् ॥१८६॥
 सुरा गुर्वी बलस्तन्यपुष्टिमेदः कफप्रदा ।
 ग्राहिणी शोथगुल्मार्शोग्रहणीमूत्रक्षच्छनुत् ॥१८७॥
 पुनर्नवागालिपिष्टैर्विहिता धारुणो मता ॥१८८॥
 सुरावत् वारुणी लघ्वी पीनमाधानशूलनुत् ॥१८९॥
 प्रसवा स्यात् सुरामण्डस्तस्मात् कादम्बरी घना ॥१९०॥
 जङ्गलस्तदधः प्रोक्तो जङ्गलान्मेदको घनः ।
 पक्वगो जङ्गलः सारः सुरावीजन्तु किण्वकम् ॥१९१॥
 प्रमद्वानाह्निगुल्मार्शश्चर्द्दरोचकवातजित् ।
 दीपन्याधानहृत् कुक्षितोदशूलप्रणाग्निनी ॥१९२॥
 कादम्बरी गुरुर्हृष्या दीपनी वातक्षत्सरा ॥१९३॥
 जङ्गलः कफनुद्ग्राही शोफार्शोग्रहणीहरः ॥१९४॥
 मेदको मधुरो बल्यस्तम्भनः शीतलो गुरुः ।
 पक्वगो हृतसारत्वात् विष्टम्भो वातवर्धनः ॥१९५॥
 किण्वकं वातशमनमहृद्यं दुर्जरं गुरु ॥१९६॥

आचिकी सा सुरा या स्यादक्षत्वक्शालितण्डुलैः ॥१८७॥

आचिकी पाण्डुशोफार्थः पित्तास्रकफकुष्ठनुत् ।

किञ्चिद्वातकरा रुचा दीपनी रचनी लघुः ॥१८८॥

यवपिष्टकृत मद्यं प्रोक्तं यवसुरा च सा ॥१८९॥

काकोनको हली ज्ञेया मैरेयो धान्यजासवः ॥२००॥

आसवद्य सुरायाय द्वयोरप्येकभाजनम् ।

साधनं तद्विजानीयात् मैरेयमुभयात्मकम् ॥२०१॥

कच्चित्तु धातकीपुष्पं गुडधान्याम्बुसाधितम् ॥२०२॥

गुरो यवसुरा रुचा स्याद्विष्टम् त्रिदोषकृत् ।

काकोली हं हणी हृष्या दृष्टिमान्द्यप्रदा गुरुः ॥२०३॥

मैरेय हं हणं हृष्य गुरु सन्तर्पणं सरम् ॥२०४॥

मद्य सर्वरसं जात मधूलकमुदीर्यते ॥२०५॥

मधूनकं गुरु स्यादु घृग्धं गफकफप्रदम् ॥२०६॥

शकरो दीपनः स्यादु पाचनो रोचनो लघुः ।

स्रोविनासकरो वातशोषयन्निविकारनुत् ॥२०७॥

मध्वासयो लघु रुचा कुष्ठमहविषापहः ॥२०८॥

गौड़ोऽग्निवर्धनो वर्णयलकृत् तर्पणः कटुः ।

तिक्तको हं हणः स्यादु खट्विष्णुवमारुतः ॥२०९॥

शचोः पकरसैः पकः सीधुः पकरमः श्मृतः ।

शामै म एव विहितो युधैः शीतरमो मतः ॥२१०॥

शोधुः पकरमः श्रेष्ठः स्वराग्निबलवर्णकृत् ।

वातपित्तकरो हृद्य खेहनो रोचनो ज्येष्ठः ।

विषयभेदशोफार्थं शोफोदरकफामयान् ॥२११॥

शम्भादम्बगुणः शीतरमः श्लेष्मनः श्मृतः ॥२१२॥

जाम्बव शौद्रमश्वृतः जम्बूरस गुहोद्वयः ॥२१३॥

जाम्बयो यद्वनिष्यद्दः कषायोऽग्निमक्षीपनः ॥२१४॥

अरिष्टासव सोधूनां गुणान् कर्माणि चादिशेत् ।
 बुद्ध्या यथा स्वसंस्कारमवेक्ष्य कुशलो भिषक् ॥२१५॥
 सान्द्रं विदाहि दुर्गन्धि विरसं कृमिसद्बुलम् ।
 अहृद्यं तरुणं रुक्षमुष्णं दुर्मोजने स्थितम् ॥२१६॥
 अल्पौषधं पर्युपितमत्यर्थं पिच्छिलञ्च यत् ।
 कफप्रकोपि तन्मद्यं दुर्जरञ्च विशेषतः ॥२१७॥
 पित्तप्रकोपि बहुलं तीक्ष्णमुष्णं विदाहि च ।
 अहृद्यं पेशलं पूतिकृमिलं विरसं गुरु ॥२१८॥
 तथा पर्युपितं चापि विन्ध्यादनिलकोपनम् ।
 सर्वदोषैरुपेतन्तु सर्वदोषप्रकोपनम् ॥२१९॥
 चिरस्थितं जातरसं दोषनं कफवातजित् ।
 रुच्यं प्रसन्नं सुरभि मेध्यं सेव्यं महाहृद्वम् ॥२२०॥
 तस्मान्नेकप्रकारस्य मद्यस्य रसवीर्यनात् ।
 ससौक्ष्मादौष्णवातत्वा विकाशित्वात् त्ववङ्गितुत् ॥२२१॥
 समेत्य हृदयं प्राप्य धमनीरूर्ध्वभागताः ।
 विक्षुभ्येन्द्रिय चेतांसि मद्यत्वाशु वीर्यतः ॥२२२॥
 चिरेण श्लेष्मके पुंसि पातनी जायते मदः ।
 अचिराद्वातिके दृष्टः पेट्तिके शीघ्रमेव च ॥२२३॥
 नयं मद्यमभिष्यन्दि त्रिदोषजनकं सरम् ।
 अहृद्यं हृद्वणं दाहि दुर्गन्धं पिशदं गुरु ॥२२४॥
 जीर्णं तदेव रोचिष्णु कृमिश्रेष्णानिलापहम् ।
 हृद्यं सुगन्धि सुगुणं सधु स्रोतोविशोधनम् ॥२२५॥
 सात्विके गीतहास्यादि राजसे साहसादिकम् ।
 तामसे निन्द्यकर्माणि निद्रादि कुरुते तदा ॥२२६॥
 शुक्रं कफघ्नं तीक्ष्णोष्णं सधु रोधनपाचनम् ।
 पाण्डुकृमिहरं रुच्यं भेदनं रक्तापित्तहृत् ॥२२७॥

गौडादिरमयुक्तानि मद्योपूक्तानि यानि च ।

यथापूर्वं गुरतराख्यभिष्यन्दकराणि च ॥२२८॥

अथ काञ्चिकनामगुणाः ।

ध्यात्काञ्चिकन्तु सीवीरमारनासं तु दोषकृत् ।

काञ्चिकं शिशिरस्पर्गं पाचनं रोचनं लघु ॥२२९॥

तुषोदक यवैरामेः सत्तुपेः शकलोकृतेः ॥२३०॥

सीवीरन्तु कृतत्वामेः पक्षेर्वा निस्तुपैर्यथैः ॥२३१॥

सर्वैरमैरसाम्भ्र स्यात् सीवीरकमिति क्षाघित् ॥२३२॥

तुषाम्भ्र दीपनं हृद्यं पाण्डुरुमिगदापहम् ॥२३३॥

सीवीरक घृष्टण्यर्शोनागनं भेदि दोषनम् ।

धान्याम्भ्रं धान्ययोनिह्यात् प्रोणम लघु दीपनम् ।

म्यर्गदाहकरं पानात्पाचमं श्लेष्मनागनम् ॥२३४॥

गण्डुषाम्भ्र श्लेष्मरम्यदोगंभ्यकफकृन्तनम् ॥२३५॥

अथ मूत्रनामगुणाः ।

मूत्र गोनागमहिषोहयाजाविश्वरीष्टजम् ।

नराणाञ्च भयैक्यं पाचनं दोषनं लघु ॥२३६॥

मन्वपानुरम तिक्तं रुच्यं शोतोपिगोधनम् ।

पित्तन फटुक हृद्यं भेदि घातानुलोमतः ॥२३७॥

निहन्ति घातगुल्मार्गं गोफोदरकफकृमीन् ।

कुष्ठपाण्डुगदानाहविषशूनारुषोभ्रया ॥२३८॥

गोमूत्रं तेषु सर्वेषु मूत्रयोगे प्रशस्तं ॥२३९॥

हस्तिमूत्रं विषागोप्रं कुष्ठगुल्मकृमीन् जघीत् ।

माहिष गोफगुल्मार्गं पाण्डुमिहेषु योजयेत् ॥२४०॥

अथ अमृतनामगुणाः ।

षाद्यं भेदि विमेषेण कफटट्टिमीन् हरत् ॥२४१॥

अथ आजमूत्रनामगुणाः ।

आजं गुल्मविषखासकामलापाण्डुदोषजित् ॥२४२॥

अथ आविकमूत्रनामगुणाः ।

आविकं शोफकुष्ठार्शोमेहवर्चोग्रहापहम् ॥२४३॥

अथ गर्दभमूत्रनामगुणाः ।

गार्दभं ग्रहणीमेहकुष्ठोन्मादकृमोन् जयेत् ॥२४४॥

अथ उद्गमूत्रनामगुणाः ।

ओद्गमुन्मादशोफार्शःकृमिशूलोदरापहम् ॥२४५॥

अथ नरमूत्रनामगुणाः ।

नरमूत्रं गरं हन्ति सेवितं तद्रसायनम् ॥२४६॥

गोऽजायिमहिषोष्णाञ्च स्त्रोष्णां मूत्रं प्रशस्यते ।

श्वरोद्ग्रेभनराश्वानां पुंसां मूत्रं हितं मतम् ॥२४७॥

इति श्रीमदनपालविरचिते मदनविनोदनाम्नि निघण्टौ

पानीयादिनामविशेषवर्गाऽष्टमः ।

—०—

इक्षुकादि वर्गः ।

सृद्धचितानेन रूपेति वक्त्रे प्रसारिते वीक्ष्य ततो जगन्ति ।

मविष्मयं सादरमीक्ष्यमाण यशोदया नन्दसुतं नमामि ॥१॥

अथ इक्षुमेदनामगुणाः ।

इक्षुर्महारसो वेणुर्निःसृतो गुडपत्रकः ।

वृणराजो मधुवृषो गण्डोरी मृतपुष्पकः ॥ २ ॥

ऋश्वमूनो लोहितेक्षुः पौण्ड्रकः पौण्ड्रकोऽपरः ।

रसालः सुकुमारोऽपि कृशो क्षुर्भीरुको मतः ॥ ३ ॥

इक्षुः स्वादुर्गुरुः शीतो वृष्यः क्षिग्धो बलप्रदः ।

जीवतो वातपित्तघ्नः कुर्यान्मूत्रकफकृमीन् ॥४॥

स मूले मधुरोऽत्यर्थं मध्ये मधुर एव च ।

अग्रग्रन्थिषु विघ्नो यो लवणो मूत्रलस्तथा ॥ ५ ॥

लोहितेक्षुगुरुः शीतो दाहपित्तास्रकृच्छनुत् ॥ ६ ॥

पौण्ड्रकः शीतलः स्निग्धो वृंहणः कफकृत् सरः ॥ ७ ॥

क्षुण्णं क्षुस्तत्गुणो वंशः चारः किञ्चित् तु तक्षमः ॥ ८ ॥

वंशवच्छतपौरोऽपि किञ्चिदुष्णः समीरजित् ॥ ९ ॥

कान्तारतापसौ तद्वत् काष्ठे क्षुर्वातलो हिमः ।

कोशकी हि गुरुः शीतो रक्तपित्तक्षयापहः ॥ १० ॥

सूचीपत्रो नीलपौरो नेपालो दीर्घपत्रकः ।

वातलः कफपित्तघ्नः सकपायोऽतिदाहकृत् ॥ ११ ॥

अथ इक्षुरमनामगुणाः ।

दन्तनिष्पुडितस्त्रोपां रसः पित्तास्रनाशनः ।

शर्करासमवीर्यः स्यादविदाहो कफप्रदः ।

गुरुर्विदाहो विटम्भो यान्त्रिकन्तु प्रकोर्तितः ॥ १२ ॥

अथ मत्स्याण्डनामगुणाः ।

मिता मत्स्याण्डिका पक्वो मत्स्याण्डो बलकस्तथा ॥ १३ ॥

अन्या विषपलीहन्वा शिषुका कृत्तिकामला ॥ १४ ॥

खण्डमन्यत् खण्डसिता माधवी मधुशर्करा ॥ १५ ॥

यवासशर्कराऽन्या सा ययासक्ताथसम्भवा ॥ १६ ॥

अन्या पुष्पसिता प्रोक्ता पुष्पमम्ब्रतशर्करा ॥ १७ ॥

फाणित क्षुद्रगुडको गुडस्त्रिचुरसोद्वयः ॥ १८ ॥

मत्स्याण्डो ग्राहणी वन्या गुरुः पित्तानिलापहा ॥ १९ ॥

अथ सितोपलानामगुणाः

सितोपला सरा लघुो वातपित्तहरा हिमा ॥ २० ॥

अथ खण्डनामगुणाः ।

खण्डसु मधुरं वृष्यं रुष्यं पुष्टिवनप्रदम् ॥ २१ ॥

अथ मधुशर्करानामगुणा ।

माधवो शर्करा रूक्षा कफपित्तहरा गुरु ॥२२॥

अथ यवासशर्करानामगुणा ।

यवासशर्करा शीता वातला कफपित्तजित् ॥२३॥

अथ पुष्पसिताशर्करानामगुणा ।

सिता पुष्पसिता हृद्या रक्तपित्तहरा लघु ॥२४॥

अथ फाणितनामगुणा ।

फाणित गुर्वभिष्यन्दि वृहण मूत्रशोधनम् ॥२५॥

अथ मधूकनामगुणा ।

मधूक फाणित वस्तिदूषण वातपित्तलम् ॥२६॥

अथ गुडनामगुणा ।

गुड चारो गुरु स्वादुर्वातपित्ताग्निहृत्सर ।

बल्य कृमिश्लेष्करो मूत्ररक्तविशोधन ॥२७॥

जोषा हृद्यो लघु पथ्यो नाभिष्यन्द्यग्निपुष्टिकत् ॥२८॥

इक्षोर्विकारान् विमलान् यथा कुय्युर्गुणास्तथा ॥२९॥

वृद्धाहमूर्च्छापित्तासृक्कविषमहहरा हिमा ।

गुरवा मधुरा बह्या स्निग्धा वातहरा सरा ॥३०॥

अथ मधुनामगुणा ।

मधु पुष्पासथ पुष्परसे माक्षिकमीरितम् ॥३१॥

माक्षिक पौत्तिक क्षौद्र भ्रामर मधुविस्तरात् ॥३२॥

माक्षिक तैलसङ्काश पौत्तिक घृतसन्निभम् ।

क्षौद्र कपिलवर्णं स्यात् भ्रामर स्फटिकोपमम् ॥३३॥

मधु शीत लघु स्वादु रूक्ष घ्राहि विलेखनम् ।

चक्षुष्य दीपन स्वर्यं दृग्शोधनरोषणम् ॥ ३४ ॥

वर्ष्यं मीधाकर तृष्य विशद रोचन जयेत् ।

कुष्ठार्गंकासपित्तासृक्कफमेहक्षमक्षमीन् ॥३५॥

मेदस्तृणावमिञ्जासङ्घिकातोसारविङ्प्रहान् ।
 दाहक्षतक्षयां स्तुत्तु योगवाह्यल्पवातलम् ॥३६॥
 माक्षिकं मधुषु त्र्येष्टं नेत्रामयहरं लघु ॥३७॥
 पौत्तिकं मधु रूक्षोष्णं पित्तदाहास्रवातकृत् ॥३८॥
 क्षीद्र माक्षिकमप्येव विशेषान्मोहनाशनम् ॥३९॥
 भ्रामरं रक्तपित्तघ्नं सूत्रजाद्यकरं गुरु ॥४०॥
 नदीनं मध्वभियन्दि सिग्धं श्लेष्महरं सरम् ॥४१॥
 पुराणं ग्राहि तद्रूक्षं मेदोघ्नमतिलेखनम् ॥४२॥
 विषादिपुष्टपुष्येभ्यः सविषा माक्षिकादयः ।
 मधु चिन्वन्ति तस्मात्तत् स्वभावात्सविषं स्मृतम् ॥४३॥
 तस्मादग्न्यातपात्तप्तं तद्गुणं हन्ति मानवम् ।
 उष्णं काले च देशे च द्रव्ये रुक्षेय योजितम् ॥४४॥
 निरुद्धे हृदने तज्ज्यैस्तदुक्तं न निवार्यते ॥४५॥
 तस्मात्पाकमनभ्युष तयोस्तद्धिनिवर्त्तते ।
 ग्रामामये जने नापि तद् द्रवे न विरुध्यते ॥४६॥
 मदन मधुजं मिक्थं मधुच्छिष्टं मधूलितम् ॥४७॥
 मदन मृदु सुधिग्ध भूतघ्नं वृणरोपणम् ।
 भग्नसन्धानरुद्धातकुष्ठवीसर्प रक्तजित् ॥४८॥

यो राश्यां मुखतिलकः कटारमङ्ग-
 स्तेन श्रीमदननृपेण निर्मितेऽव ।
 घन्ये ऽभुन्नदनयिनोदनाग्नि पूर्णा
 यमांऽयं मधुररभैरिष्टुकार्दिः ॥४९॥

इति नवमवर्गः ।

धान्यादि वर्गः ।

अजन्ममृत्यु बहुजन्ममृत्यु तमालभास विशदप्रकाशम् ।
मुक्तिपदो बन्धमुलूखलेन वै लोक्षतात शिशुमात्रयामि ॥१॥

अथ शाल्यादिनामगुणा ।

शालयो रक्तशाल्याद्या ब्रोह्य पट्टिकादयः ।
मुद्गादि वैदल शैल कङ्कुरादि तृणधान्यकम् ॥२॥
क्षुद्रधान्य कुधान्यन्तु शूकधान्य यवादिकम् ।
रक्तशालिलोहित स्पाद् गरुड शकुनाहृत ॥३॥
सुगन्धिको महाशालि कलमस्तु कलामकः ।
रक्तशालिदीर्घशूक पुण्ड्रो महिषमस्तक ॥४॥
पूर्णचन्द्रो महाशालि पुण्डरीक प्रमादकः ।
पुष्पाण्डक शीतभीरु काञ्चन शकुनाहृत ॥५॥
पाण्डुगौर शारिवाख्यो रोध्रपुष्प सुगन्धकः ।
हायनो दोर्घलातञ्च महाद्रूपकद्रूपकौ ॥ ६ ॥
शालयो मधुरा स्निग्धा बल्या बहाल्यवर्चसः ।
पित्तघ्नाल्पानिलकफा मूत्रला लघ्वो हिमा ॥७॥
रक्तशालिर्वरस्तो पा बल्यो वर्ण्य स्त्रिदोषजित् ।
चक्षुष्यो मूत्रल स्वर्ग्य शक्रलस्तृटन्वरापहः ।
विषत्रणहर किञ्चित्तस्मादल्पगुणा पर ॥८॥
महाशालिर्हृष्यो बल्यो रक्तशालिगुणैः सम ॥९॥
कार्मुक पोत भामोदो लघु, हृष्यो मुकुन्दकः ।
महापट्टिककेदार पुष्पाहुरयकादयः ॥१०॥
पट्टिका मधुरा शीता लघ्वो बद्धवर्चसः ।
वातपित्तप्रशमना शालीना सदृशा गुणैः ॥११॥
पट्टिक प्रवरस्तोपां लघु, स्निग्ध स्त्रिदोषजित् ।

पाके स्वादुर्मृदुग्राहौ स्थैर्यकारी बलप्रदः ॥१२॥
 रक्तशालिगुणं स्तुत्यास्तस्मादल्पगुणाः परे ॥१३॥
 कृष्णत्रोहिस्तुरितकः कुक्कुटाण्डकपाटलः ।
 शलायुध राजीवाचो नन्दी जतुमुंखादयः ॥१४॥
 त्रोहयो मधुराः शीताः पट्टिकानां गुणैः समाः ॥१५॥
 कृष्णत्रोहिवेरस्तेषां तस्मादल्पगुणाः परे ॥१६॥
 शालयो दग्धमृज्जाता लघु रूक्षाः कफापहाः ।
 स्थूलजाः स्वादवः पित्तकफघ्ना वातवह्निदाः ॥१७॥
 कौदारा वातपित्तघ्ना गुरवः कफशुक्रलाः ॥१८॥
 रोष्यातिरीष्या लघवी मूत्रलास्ते गुणोत्तराः ॥१९॥
 क्षिप्ररूढा हिमा रूक्षाः पित्तघ्ना लघु पाकिनः ॥२०॥
 पुनर्विशोषितं सम्यग्धर्मं रूचं लघु स्मृतम् ॥२१॥
 दोषनं पाचनं मेघ्नं वातघ्नेष्वहरं परम् ।
 त्रोहित्वं पट्टिकस्यापि भिन्नत्वं शीघ्रपाकतः ॥२२॥

अथ गोधूमनामगुणाः ।

गोधूमः सुमनः क्षुद्रो मधूलो रूपशीतला ॥२३॥
 नन्दीमुखोऽल्पगोधूमो लोकेशी पामिकीष्यते ॥२४॥
 गोधूमो मधुरः शीतो वातपित्तहरो गुरुः ।
 कफशुक्रप्रदो बल्यः क्षिग्धः सन्धानकृत् सरः ।
 जोषनो हृंहणो वष्यः स्थन्दी रुष्यो स्थिरत्वघ्नात् ॥२५॥
 मधूलो शोतला क्षिग्धा पित्तघ्नी मधुरा लघुः ।
 शुक्रला हृंहणौ पथ्या तद्वन्नन्दीमुखौ मता ॥२६॥
 एतस्मात् स्रुसगोधूमात् क्षुद्रो ह्योनतरो गुणैः ॥२७॥

अथ यवनामगुणाः ।

यवः शुचिस्तीक्ष्णशूको निःशूकोऽतियवोऽपरः ॥२८॥
 यवः कषायो मधुरः शीतः पित्तकफास्रजित् ॥२९॥

व्रणेषु तिलवत्पथ्यो रूक्षो मेधाग्निवर्द्धनः ।
 नेत्रनो बह्वनिम्यन्दः स्वर्धो मेघदृषापहः ॥३०॥
 बहुवातमलः स्थैर्यवर्णकारी च पिच्छिलः ।
 भस्मादतियवः किञ्चिद् गुणैर्न्यूनतरः स्मृतः ॥३१॥

अथ शिखीनामगुणाः तदभेदाद्य ।

शिखी मुद्गद्यथो मापः सतीनः सकलायकः ।
 मसूरद्यक्रमङ्गल्यो भकुष्ठत्रिपुटादयः ॥३२॥
 वेदला मधुरा रूक्षाः कपायाः कटुपाकिनः ।
 वातला कफपित्तघ्ना बह्वभूतमलाः हिमाः ॥३३॥
 ऋते मुद्गमसूराभ्यामन्ये त्वाधानकारकाः ।
 शिखी विष्टम्बिनी मेघदृष्टिघ्ना वातपित्तलाः ॥३४॥
 विग्दा गुरवो हृद्या रूक्षाः कटुविपाकिनः ॥३५॥
 सितासितादिभेदेन बहुधास्ते प्रकीर्तिताः ॥३६॥

अथ मुद्गनामगुणाः तदभेदाद्य ।

मुद्गो बलाढ्यो मङ्गल्यो हरितः शारदोऽपरः ।
 पीतः प्रचेतो बलाको माधवः परिकीर्तितः ॥३७॥
 वनमुद्गस्तुवरको राजमुद्गस्तु खण्डकः ॥३८॥
 मुद्गो रूक्षो लघुर्ग्राही कफपित्तहरो हिमः ।
 स्वादुरस्थानिलो नेत्रो वृष्योऽप्ये तद्गुणः स्मृतः ॥३९॥
 हरितः प्रवरस्ते पां तच्छाकं तिक्तमुत्तमम् ॥४०॥

अथ मापनामगुणाः ।

मापो जीर्णकरो धारो धवन्नो राजमापकः ॥४१॥
 मापो गुरुः स्वादुपाकः स्निग्धो वृथ्योऽनिलापहः ।
 संसनस्तर्पणी बल्यः शुक्लो हृद्यः परः ॥४२॥
 भिन्नमूत्रमनस्तन्यः मेदपित्तकफप्रदः ।
 गुदकीलादिं तन्वासपङ्क्तिगूलानि नाशयेत् ॥४३॥

अथ राजमापनामगुणा ।

राजमाप स्वादुरूच कपायस्तर्पणो लघुः ।

ग्राही वातकफस्तन्यबहुवर्चोरुचिप्रद ॥४४॥

अथ मकुठनामगुणा ।

मकुठो वनमुद्ग स्यात् मकुठकमुकुठको ॥४५॥

मकुठो वातलो ग्राही कफपित्तहरो लघुः ।

वान्तिजिन्मधुर पाके क्षमिहृज्ज्वरनाशन ॥४६॥

अथ निष्यावनामगुणा ।

निष्यावोऽनिलपित्तास्रमूत्रस्तन्यकरः सरः ।

विदाह्युष्णो गुरु श्लेष्मशोफहृत् शुक्रनाशन ॥४७॥

अथ सतीननामगुणा ।

वर्तुलस्तु सतीन स्यात् हरेण स्वल्पवर्तुल ॥४८॥

वर्तुल शीतलो ग्राही कफपित्तहरो लघुः ।

विपाके मधुरो रूचो हरेणुस्तद्गुण स्मृत ॥४९॥

अथ कलायनामगुणा ।

कलाय खण्डिक प्रोक्तस्त्रिपुट क्षुद्रखण्डिक ॥५०॥

कलाय कफपित्तघ्नो ग्राही शीतोऽतिवातलः ।

त्रिपुटोऽपि गुणैरेव तच्छाक कफपित्तजित् ॥५१॥

अथ चणकनामगुणा ।

चणको हरिमन्थ स्यात् वाजिमन्थश्च जीवन ॥५२॥

चणक शीतलो रूचो रक्तपित्तकफापहः ।

लघु कपायो विष्टम्भो वातल कुष्ठनाशन ॥५३॥

अथ मसूरिनामगुणा ।

मसूरिकारिर्मसूरिर्मङ्गल्या पाण्डुरापल ॥५४॥

मसूरिर्मधुर पाके सप्राही शीतलो लघुः ।

कफपित्तास्रजिट् धन्य तच्छाक लघु तिक्तकम् ॥५५॥

अथ कुलत्थनामगुणाः ।

कुलत्थयक्रकयक्रः कुनाली वनजीऽपरः ॥५६॥
 अपरा दृक्प्रसादा च चक्षुष्या च कुलत्थिका ॥५७॥
 कुनाली लोचनहिता कुम्भकारी मलापहा ॥५८॥
 कुलत्थः कटुकः पाके कपायो रक्तपित्तकृत् ।
 लघुर्विदाहो वीर्योष्णः श्वासकाशकफानिलान् ।
 हन्ति हिकाशमरीशुकदाहानाहान् सपीनसान् ॥५९॥
 स्नेहसघ्राहको गुल्ममेदःकृमिहरः परः ॥६०॥
 वन्यो विशेषतः शोतो नेत्रामयविषाणहः ॥६१॥

अथ तिलनामगुणाः ।

तिलपुष्पसौलफलस्त्रिलपिञ्जोऽपरः मितः ।
 जातिनी वनजातः स्यादाटको तुवरी मता ॥६२॥
 तिलः कपायो मधुरस्त्रिककः कटुको रसे ।
 विपाके कटुकः स्वादुः स्निग्धोष्णः कफपित्तलः ॥६३॥
 वन्यः केश्यो हिमस्पर्शस्त्वच्यः भ्रान्यो व्रणे हितः ॥६४॥
 वन्योऽल्पमूत्रकृदातनाशनोऽग्निभतिप्रदः ॥६५॥
 कृष्णः श्रेष्ठतमस्तेषु शुक्रलो मध्यमः मितः ।
 वन्ये हीनतराः प्रोक्तास्तज्जैः रक्तादयस्त्रिलाः ॥६६॥

अथ तुम्बरीनामगुणाः ।

तुम्बरो ग्राहिणो शोता लघुः कफविपासजित् ॥६७॥

अथ घतमो(निमि)नामगुणाः ।

घतमी मसृणा नीलपुष्पो चेत् सा उमा क्षुमा ॥६८॥

घतमी शुक्रदृष्टिघ्नी स्निग्धा वातास्रजिद् गुरुः ॥६९॥

अथ कुसुम्भनामगुणाः ।

कुसुम्भं पायकः पीतमलक्तं वस्त्ररञ्जनम् ॥७०॥

तद्बीजं वरटी गुर्वी स्यादृष्ट्या चानिलापहा ॥७१॥

कुसुम्भं वातलं कृच्छरक्तपित्तकफापहम् ।
वराद्यातसीवद्दिष्टा विशेषाद्विषनाशिनी ॥७२॥

अथ सर्पपनामगुणाः ।

सर्पपः कटुकः स्नेहो भूतघ्नो रक्षिताफलः ।
तन्तुभोऽन्यः स उद्दिष्टः सिद्धार्थः श्वेतसर्पपः ॥७३॥
राजिका धाम्बूरी राजो सुतीक्ष्णः कृष्णसर्पपः ॥७४॥
सर्पपः कफवातघ्न स्तोत्रोष्णो रक्तपित्तहृत् ।
किञ्चिदुचोऽग्निदः कुण्डूकुष्ठकोष्ठकिमीन् हरेत् ॥७५॥
राजिकास्तद्वगुणा श्रयास्तोष्णास्तोत्रा विशेषतः ॥७६॥

अथ शणनामगुणाः ।

शणः प्रोक्तो मातुलानी जन्तुतन्तुर्महाशणः ॥७७॥
शणो हिमो गुरुर्याही तत्पुष्पं प्रदरासजित् ॥७८॥

अथ सुद्रधान्यनामगुणाः ।

कङ्कश्यामाकनीवारवरकोहालनर्त्तकाः ।
वरद्विका तोदपर्णी कोद्रवध मधुलिका ॥७९॥
नन्दीमुखी वेणु यवा प्रियङ्गुः कोरद्रूपकः ।
गवेधुका नलो नाली मुकुन्दं वारिकादिकम् ॥८०॥
वृषधान्यं लघु स्वादु कटुपाकि विलेखनम् ।
रुचीष्णं बह्निस्यन्दं वातपित्तप्रकोपणम् ॥८१॥
पीततण्डुलिका कङ्कः प्रियङ्गुः कर्कटो मता ॥८२॥
सितकङ्कस्तु मुसटी रक्तकङ्कस्तु शोधिका ॥८३॥
घोनकः काककङ्कः स्यात् श्यामाकः शणकङ्कुकः ॥८४॥
शान्धादयः कङ्कमिदाः कोद्रवः कुरसः स्मृतः ॥८५॥
कोद्रवः कोरद्रूपः स्यादुहालो वनकोद्रवः ॥८६॥
प्रियङ्गुः पित्तजिद् हृष्यो भग्नमन्धानकृद् गुरुः ॥८७॥
श्यामाकः शोषणः शोतो रुचः पित्तकफापहः ॥८८॥

कीद्वयः वातलो ग्राहो विषपित्तकफान् जयेत् ॥८८॥

अथ नोवारनामगुणाः ।

नोवार ऊडिकानाडी मुनित्रोहिर्मुनिप्रियः ॥८९॥

नोवारः शीतलो ग्राही पित्तघ्नः कफवातहृत् ॥९०॥

अथ यवनालनामगुणाः ।

यवनाली देवधान्यं जूर्णाहो जूनलो नलः ॥९१॥

यवनालः स्वादु शीतो वातलः कफपित्तजित् ॥९२॥

अथ गवेषुकानामगुणाः ।

गवेषुका कर्पणी स्यात् गोजिह्वा कर्पिणी मता ॥९३॥

गवेषुका कटुः स्वादो कार्श्यकृत् कफनाशिनी ॥९४॥

अत्रपरिभाषा ।

अपर्याप्तं व्याधिहतमनार्त्तवमभूमिजम् ।

नवं जन्वादिभिर्बुष्टं न धान्यं गुणवन्मतम् ॥९५॥

धान्यं नवमभियन्दि गुरु स्वादु कफप्रदम् ॥९६॥

ययोपितं सर्वधान्यं गौरवं परिमुञ्चति ॥९७॥

न मुञ्चति तदा वीर्यं क्रमात् मुञ्चत्यतः परम् ।

यिदाहि गुरु विष्टम्भि विरूढं दृष्टिदूषणम् ॥९८॥

एतेषु यवगोधूमतिलमाया नवा हिताः ।

रुचाः सुराणा विरसा न तथा गुणकारिणः ॥१००॥

इति धान्यवर्गे दशमः ।

—०—

अन्नादिवर्गः ।

राधा हरिं चरणयोः पतितं कराभ्यां

कोपाकाघान तमुदीर्य पुनर्हंसन्तम् ।

तत्पादयोः समपतयकिताभियाता-

सुत्यापयन् जयति कैतवगोपवेप्र. ॥१॥

अथ आहारनामगुणाः ।

आहारो भोजनं जग्धिर्नित्यंशो जोवनं तथा ॥२॥

आहारो बलकृत् सद्यःप्रीणनो देहधारकः ।

भोजस्तेजःस्वरोत्साहधृतिस्मृतिमतिप्रदः ॥३॥

अथ भक्तनामगुणाः ।

भक्तमन्यस्तु भिस्साऽहङ्करं दीदिविरोदनः ॥४॥

भक्तं वञ्चिकर पय्यं तर्पणं भूत्रलं लघु ॥५॥

सुधीतं प्रस्तुतं चोष्णं विशदं गुणवन्मतम् ॥६॥

अधीतमस्तुतं शीतं गुरु रुच्यं कफप्रदम् ॥७॥

भृष्टतण्डुलजं रुच्यं सुगन्धि कफजिह्वदु ॥८॥

भक्तं मांसं फलं क्षीरं वैदलान्नादिसाधितम् ।

स्त्रेहशकैर्गुरुतरं वृष्यं वल्यं कफप्रदम् ॥९॥

रमोदनो गुरुहृष्यो बल्यो वातज्वरापहः ॥१०॥

घोन्नभक्तं ग्रहण्यर्शःश्रमघ्नं पाचनं हिमम् ॥११॥

अत्युष्णानां बलहरं शीतमुष्णञ्च दुर्जरम् ।

अतिक्लिन्नं ग्लानिकरं दुर्जरं तण्डुलान्वितम् ॥१२॥

सौमनस्यं बलं पुष्टिसुत्साहं हर्षणं सुखम् ॥१३॥

स्वादु सञ्जनयेदन्नं मांसस्वादु विपर्ययम् ॥१४॥

अथ यवागूरादिलक्षणम् ।

यवागूः षड्गुणे तीथे संसिद्धा विरलद्रवा ॥१५॥

चतुर्गुणे तु संसिद्धा विलेपी घनसिक्थिका ॥१६॥

पेया सिक्थ्यान्विता तीथे चतुर्दशगुणीकृता ॥१७॥

मण्डयतुर्दशगुणे सिद्धस्तोथे त्वसिक्थकः ॥१८॥

अथ यवागूगुणाः ।

यवागूर्पादिणो दृश्याज्वरघ्नी वस्तिशोधनी ॥१९॥

अथ विलेपीगुणाः ।

विलेपो दीपनी वत्या हृद्या संग्राहिणी लघुः ।
ग्रणाचिरोमिणां पथ्या तर्पणी टड्ज्वरापहा ॥२०॥

अथ पेयागुणाः ।

पेया कुचिगदक्लोतिज्वरस्तम्भातिसारजित् ।
रुच्याग्निहृत्प्रघुर्दोषमलस्रोदानुलोमनी ॥२१॥

अथ मण्डगुणाः ।

मण्डो घ्राही लघुः शीतो दीपनी धातुसान्ध्यकृत् ।
स्रोतोमार्दवकृत् पित्तज्वरश्चेत्प्रमापहः ॥२२॥

अथ याव्यमण्ड लाजिमण्डनामगुणाः ।

याव्यमण्डो यवेर्भृष्टैर्लाजिमण्डस्तु शालिभिः ॥२३॥
याव्यमण्डो लघुर्घ्राही शूलानाहृद्विदोषजित् ।
नवज्वरेऽपि पथ्योऽयं पटोलमगधान्वितः ॥२४॥
लाजिमण्डो लघुर्घ्राही सद्यः पाचनदीपनः ॥२५॥

अथ अष्टगुणमण्डनामगुणाः ।

तण्डुनैरर्द्धसुहांगैः किञ्चिद्भृष्टैस्तु पाचितैः ।
हिङ्गुसिन्धुसूयधनिकापत्रत्रिकटुसंस्कृतः ॥२६॥
त्रेयः सोऽष्टगुणो मण्डो ज्वरदोषत्रयापहः ।
रक्तः क्षुद्रबोधकः प्राणादीपनः शीतलो लघुः ॥२७॥

अथ मुद्गयूपनामगुणाः ।

यूपः स्मृतो वैदलानामष्टादशगुणोऽथसि ॥२८॥
मुद्गानामुत्तमो यूपो दीपनः शीतलो लघुः ।
घणोर्द्धजन्तुरुग्दाहकफपित्तज्वरास्रजित् ॥२९॥

अथ दाडिमामलकयूपनामगुणाः ।

दाडिमामलकैर्यूपः पित्तवातहरो लघुः ॥३०॥

अथ मुद्गामलकयूपनामगुणाः ।

मुद्गामलकैर्यूपस्तु भेदनः कफपित्तजित् ।

दृग्दाहशमनः शीतो मूर्च्छाश्रममदापहः ॥३१॥

अथ कुलत्ययूपनामगुणाः

कुलत्ययूपो गुल्मार्शः कफवाताश्रमशर्कराः ।

तूणीप्रतूणीमेदासि निहन्ति त्वम्लिकत् सरः ॥३२॥

अथ सूप्यमूलकयूपनामगुणाः ।

सूप्यमूलकतो यूपो गक्षग्रहकफज्वरान् ।

हन्ति श्वासप्रतिश्यायकासमेदोऽरुचिक्रमोन् ॥३३॥

अथ चणकयूपनामगुणाः ।

चणकैर्विहितो यूपोऽनुष्णस्तुवरको लघुः ।

रक्तपित्तप्रतिश्यायकासपित्तकफापहः ॥३४॥

अथ मकुष्ठयूपनामगुणाः ।

मकुष्ठयूपः संग्राही पित्तश्लेष्मज्वरापहः ।

लघुः सन्तर्पणः पथ्यो हृद्यः पीनसकासजित् ॥३५॥

अथ कृताकृतयूपनामगुणाः ।

यूपः कृताख्योऽनवणः स्त्रेष्ठकृदारिसाधितः ॥३६॥

अकृतस्तौर्विना सिद्धः क्रमाद् गुरुलघु च तौ ॥३७॥

अथ यूपसामान्यनामगुणाः ।

यूपा गोरसधान्याम्वफलाम्नादिभिरन्विताः ।

यथोत्तर गुरुतरा घातघ्ना रुचिकारिणः ॥३८॥

येरन्तै रौषधैर्घञ्च कृता मण्डादयो बुधैः ।

विधार्थं तद्गुणानि तांस्तद्गुणानिव निर्दिशेत् ॥३९॥

अथ सूप्यनामगुणाः ।

सूप्यस्य सूप्यको गृष्टैः शिम्बीजैर्निम्बुपैः कृतः ॥४०॥

सूप्य विष्टम्भि रुच्य स्यात् निरम्बन्तु विशेषत ।
निस्तुप भृष्टसिद्ध तन्नाघव सुतरा व्रजेत् ॥४१॥

अथ कृशरानामगुणा ।

कचित्समापै क्वाप्येव कृशरा तिलतण्डुलै ।
कृशरा बलकट्टु ग्राह्या सिद्धा तण्डुलवेदलै ॥४२॥
कृशरा शुकला बल्या गुरु पित्तकफप्रदा ।
दुर्जरा वृद्धिविष्टम्भमलहृद्वातनाशिनी ॥४३॥

अथ क्षिप्रानामगुणा ।

क्षिप्राऽपि तद्गुणा सेषा सुधान्यगुणकारिणी ॥४४॥

अथ चीरयोनामगुणा ।

चीरयो परमाह स्यात् पायस चीरतण्डुलै ॥४५॥
चीरयो दुर्जरा बल्या धातुपुष्टिप्रदा गुरु ।
विष्टम्भिनी हरेत् पित्तरक्तदृष्याग्निमारुतान् ॥४६॥

अथ राजखाण्डवादिनामगुणा ।

गुडादिपक्क कथितमाममाम्रफल पुन ।
स्नेहैलानागरैर्युक्तं ज्ञातव्यो राजखाण्डव ॥४७॥
सितारुचकसिन्धूत्यै सहचाम्रपरूपकै ।
निम्बुफलरमेरुंक्षो रागो राजिकया कृत ॥४८॥
खाण्डवा मधुराम्नादिरससयोगसम्भवा ।
दीपना वृहणा रुच्यास्तीक्ष्णा हृद्या त्रिमापहा ॥४९॥

अथ खण्डाम्ब खण्डामलकनामगुणा ।

आम्रामलकलेहाद्या हृद्या बुद्धिबलप्रदा ।
तर्पणा रोचना सिन्धा मधुरा गुरुवस्तया ॥५०॥

अथ रसालानामगुणा ।

ससित दधिमध्वाण्यमरिचैलादिसंस्कृतम् ।

मथितं कान्तमानिन्या कर्पूरपरिवासितम् ॥५१॥
 रसाला शिखरा प्रोक्ता मार्जिका भास्त्रिका दुग्धैः ॥५२॥
 रसाला शुक्ला वत्या रोचनी वातपित्तजित् ।
 स्निग्धा गुरुः प्रतिश्यायं विशेषेण विनाशयेत् ॥५३॥

अथ पाननामगुणाः ।

द्राक्षाग्निकापरूपादिजलं खण्डादिमिश्रितम्^१ ।
 मरिचार्द्रककर्पूरश्चातुर्जातादिमंस्कृतम् ।
 पानक द्विविधं तस्मादस्नानम्नविभेदतः ॥५४॥
 द्राक्षाखर्जू रकाश्मय्यममधुकपरूपकैः ।
 पञ्चसाराभिधे पानं चन्द्रसूर्याधिवासितम् ॥५५॥
 पानकं भूवलं हृद्यं प्रीणनन्तु अमापहम् ।
 यथा द्रव्यगुणं तत् तु गुरु लघ्वादि निर्दिशेत् ॥५६॥
 पञ्चमाराभिधं पिण्डं दद्यादाह अमापहम् ॥५७॥
 मृद्धीकं अमदाहासपित्तक्लमदपापहम् ।
 रुक्षाणा कोमलं हृद्यं पाचनञ्च बलप्रदम् ॥५८॥
 अग्निकाया रससृग्णाक्लमिदाह अमापहः ॥५९॥

अथ सदकनामगुणाः ।

निःस्त्रेहं दधि निर्मथ्य पचेत् शर्करयान्वितम् ।
 मथ्योपदाङ्गिमाजाजिः सदकोऽयमुदाहृतः ॥६०॥
 सदको रोचनः स्वर्ग्यः पित्तानिलहरो गुरुः ।
 दीपनस्तर्पणी बन्धः अमक्लमदपापहः ॥६१॥

अथ पोलिकादिनामगुणाः ।

कुर्व्यात् समितयाऽतीव तन्वी पर्यटिका ततः ।
 स्वेदयेत् तप्तके तान्तु पोलिका तां जगुर्मुधाः ।
 तां खादेत् सप्तसिकायुक्ता तस्या मण्डकवत् गुणाः ॥६२॥

मण्डकः सूचितः सूक्ष्मः कर्पूरादिषु पाचितः ॥६३॥

स एव किञ्चिच्छूलस्तु बुधैः पूपालिका मता ॥६४॥

अङ्गारकर्कटो सैव विज्ञेयाङ्गारपाचितः ॥६५॥

अत्युष्णो मण्डकः पथ्यः शोतः स गुरुरुच्यते ॥६६॥

अङ्गारमण्डको ग्राहो लघुर्दोषत्रयापहः ॥६७॥

पोलिका कफरुद्ध बल्या पित्तला वातनुद् गुरुः ॥६८॥

अङ्गारकर्कटो बल्या हृङ्गो शुक्रला लघुः ।

दोषानो कफहृद्गोपोनसम्बासवातजित् ॥६९॥

अथ शालिभक्ष्यनामगुणाः ।

शालिपिष्टकृता भक्ष्या नातिबल्या विदाहिनः ।

अहृद्या गुरवः श्लेष्मकफपित्तप्रकोपणाः ॥७०॥

अथ गोधूम-वैदलाभक्ष्यनामगुणाः ।

गोधूमविद्धिता भक्ष्या बल्याः पित्तानिलापहाः ॥७१॥

वैदला वातला भक्ष्या गुरवस्तुवरा हिमाः ॥७२॥

अथ मापभक्ष्यादिनामगुणाः ।

मापपिष्टकृता भक्ष्या बल्याः पित्तकफप्रदाः ॥७३॥

विचार्य्यैत्रगुणान् भक्ष्यानन्यानापि विनिर्दिशेत् ॥७४॥

अथ गुडयुक्तभक्ष्यनामगुणाः ।

गौड़िका गुरवो भक्ष्या वातघ्ना कफशुक्रलाः ॥७५॥

अथ घृतपक्वभक्ष्यनामगुणाः ।

घृतपाचितभक्ष्यास्तु बल्याः पित्तकफापहाः ॥७६॥

अथ तैलपक्वभक्ष्यनामगुणाः ।

तैलजा हृक्समीरघ्नास्तूष्णपित्तास्रद्रूपणाः ॥७७॥

अथ दुग्धभक्ष्यनामगुणाः ।

दुग्धलोडितगोधूमशालिपिष्टादिनिर्मिताः ॥७८॥

वातपित्तहरा भक्ष्या हृद्याः शुक्रबलप्रदाः ॥७९॥

अथ छतपूरनामगुणाः ।

क्षीरेण मर्दितं चूर्णं गोधूमानां सुगालितम् ।
विस्तार्य सर्पिषा युक्तं ततः श्वेतविमिश्रितम् ।
छतपूरोऽयमुद्दिष्टः कर्पूरमरिचान्वितः ॥८०॥
समितो मर्दितः क्षीरनारिकेलसितादिभिः ।
अवगाह्ये छते पक्के छतपूरोऽपरः स्मृतः ॥८१॥
छतपूरो गुरुर्ह्यथो हृद्यः पित्तानिलापहः ।
सद्यःप्राणप्रदो बल्यः क्षतजिदु हं हणः परः ॥८२॥

अथ संयावनामगुणाः ।

समितां सर्पिषा मृष्टां श्वेतां मरिचमिश्रिताम् ।
एलालवङ्गकर्पूरचूर्णादिपरिसंस्कृताम् ॥८३॥
क्षिप्तान्धसमितालम्बपुटेषु सुछते पचेत् ।
ततः खण्डे न्यसेत् पक्कं सयावोऽयमुदाहृतः ॥८४॥
समिता मधुदुग्धेन मर्दयित्वा सुशोभनम् ।
पचेद् छतोत्तरे खण्डे न्यसेत् पक्के नवे घटे ॥८५॥
ततो मरिचचूर्णैलाखण्डचूर्णावचूर्णितम् ।
कुर्व्यात् कर्पूरसंयुक्तं संयावममृतोपमम् ॥८६॥

अथ मधुशीर्षकनामगुणाः ।

मर्दयित्वा तु समितामपूपाम्स्तनवः कृताः ।
पक्का छतीऽसिते पाके मण्डिता मधुशीर्षिका ॥८७॥
छतेन मर्दितान्तोयेः समितां मृदु मर्दयेत् ॥८८॥
मातुलुङ्गत्वचा खण्डिपक्केनाद्रकपूरितम् ।
विधाय पूषकं वृत्तं गन्धाव्यं केशरान्वितम् ॥८९॥
पक्का सर्पिषि खण्डे च मन्तितो मधुशीर्षकः ॥९०॥

अथ मृदुपूपकनामगुणाः ।

समितां गुडतोयेन मेलयित्वा सुगालितम् ।

घृते विस्तार्य विपचेत् सुवृत्तान् मृदुपूपकान् ॥८१॥

अथ दधिपूपकनामगुणाः ।

शालिपिष्टं युतं दध्ना मर्दयित्वा घृते पचेत् ।

वेष्टयेत् पक्कखण्डेन सुवृत्तान् दधिपूपकान् ॥८२॥

अथ विस्यन्दनामगुणाः ।

संयावा मधुशीर्षाद्याः पूषका दधिसम्भवाः ॥८३॥

गुरवो हृंहणा हृद्या हृथ्याः पित्तानिलापहाः ॥८४॥

एते संस्कारभेदेन विविधास्तोऽपि तद्गुणाः ॥८५॥

दधिक्षीरसमे पक्त्वा त्वर्द्धभागावशेषिते ।

प्रापचेद्रक्तशालीनां तण्डुलान् तिलमंयुतान् ॥८६॥

प्रियालपनसादीनां बीजमुष्टिं समापचेत् ।

चौरतुल्यं घृतञ्चैव शर्करा चैव तत्समा ॥८७॥

सिद्धस्त्रिकटुकोपेतः कर्पूरैणाधिवासितः ।

एष विस्यन्दनो नाम देवलोकेऽपि दुर्लभः ॥८८॥

यस्मात् पक्केऽपि हि घृतं स्यन्दते सर्वतीमुखम् ।

तस्मात् सूषविधानज्ञैर्विस्यन्दो विधिवत् स्मृतः ॥८९॥

विस्यन्दो हृंहणो हृद्याः पित्तानिलहरो गुरुः ॥१००॥

अथ लप्सि(मोहनभोग)नामगुणाः ।

समितां भर्जयेत् तप्तं घृते ज्वेतां ततो न्यसेत् ।

वारिमज्जादिसंयुक्तां पयसा योजयेत् तदा ॥१०१॥

एषेलादियुता तज्जैर्लप्सिका ललिता मता ॥१०२॥

लप्सिका हृंहणो हृथ्या वातपित्तहरा गुरुः ॥१०३॥

अथ फेनीनामगुणाः ।

फेनिका पुटिनी शुभ्रा वातपित्तहरा लघुः ॥१०४॥

लक्षण फेनिकादीनां सूषशास्त्रात् विचारयेत् ॥१०५॥

अथ मोदकनामगुणाः ।

मोदका लड्डुकाः प्रोक्तास्ते चानेकविधा मताः ॥१०६॥

तेषामस्त्रत्वप्राप्तानां न्यमेद् गोधूमगालिताम् ॥१०७॥

दधि घौरं मुष्टिजुष्टं ममिता मापपिष्टकः ।

शूरणाद्र्कक्कुमाण्डशालूकामिषमत्स्यकाः ॥१०८॥

द्वत्यादिभिर्बहुविधाः कल्पास्ते सूपशास्त्रतः ।

द्रव्यं विचार्य मतिमान् तद्गुणानपि निर्दिशेत् ॥१०९॥

मोदका दुर्जरा हृथा बलगाः पित्तानिलापहाः ॥११०॥

अथ मापवटकनामगुणाः ।

मापमुद्गादिपिष्टोत्थाः कटुकाः वटिकादयः ।

तत्कारणगुणान् ज्ञात्वा तद्गुणानपि निर्दिशेत् ॥१११॥

मापाणां वटको हृद्यो बलगो वातहरो गुरुः ।

विष्टम्भी घोलवटको विदाही पवनापहः ॥११२॥

अथ शाण्डकवटकनामगुणाः ।

शाण्डको वटको दृष्टिनाशनी दीपलो गुरुः ॥११३॥

अथ तुषाम्बु-दण्डलीवटकनामगुणाः ।

तुषाम्बु, वटको रुच्यः पित्तल' कफवातजित् ॥११४॥

दण्डली शुक्रला रुक्षा विष्टम्भी कफवातहत ॥११५॥

अथ सोमालिकानामगुणाः ।

सोमालिका गुरुर्हृथा रोचनो पित्तनाशिनी ॥११६॥

अथ कुण्डलिकानामगुणाः ।

द्विप्रस्थां शुद्धसमितां प्रस्थ गोधूमगालितम् ।

विमर्दं पयसा स्थाप्यं ब्रजेद्यावत्तदस्त्रताम् ॥११७॥

सच्छिद्रे नारिकेलस्य प्रात्रे निक्षिप्य निर्मले ।

परिभ्राम्य हृते तप्ते मन्दाग्नेौ तु विपाचयेत् ॥११८॥

कर्पूरं स्वासितं पक्वो विज्ञेया नृपवध्मभा ।

सुपक्वा कङ्कणाकारा सितालेहे विनिक्षिपेत् ॥११८॥
 सातु कुण्डलिका नाम्ना पुष्टिकान्तिबलप्रदा ।
 धातुवृद्धिकरी वृथा हृद्या चेन्द्रियतर्पणी ॥१२०॥
 तस्यामस्तत्वमाप्ताया न्यसेन्नोधूमगालिताम् ॥१२१॥

अथ कुल्माषानामगुणा ।

गोधूमाद्यास्तु कुल्माषा अर्हस्त्रिभ मता क्वचित् ॥१२२॥
 कुल्माषा गुरवो रुक्षा वातला भिन्नवर्चस ॥१२३॥

अथ मन्यनामगुणा ।

शक्तवस्तु घृताऽभ्यक्ता शीतवारिविलोडिता ।
 नातिद्रवो नातिसान्द्रो मन्य सद्भि प्रकीर्तित ॥२४॥
 मन्यो बलकर सदा परिणामे बलावह ।
 मोहदृष्ट्याचयच्छर्दिकुष्ठदाहशमान् जयेत् ॥१२५॥
 द्राक्षा सितेक्षुस्वरमैर्मिथ्या पित्तासदाहजित् ॥१२६॥
 द्राक्षा मधुयुता बल्या कफशममदापहा ॥१२७॥
 वर्गत्रयसमायुक्ता दोषवर्चाऽनुलीमत ॥१२८॥

अथ शक्तुनामगुणा ।

नवोननिस्तुपोद्भृष्टा यवचूर्णञ्च शक्तव ॥१२९॥
 शक्तवो यवजा शीता दीपना लघव सरा ।
 कफपित्तहरा रुक्षा लेखना पानतस्तु ते ॥१३०॥
 मद्यो बलप्रदा पथ्या घर्मादिक्रान्तदेहिन ॥१३१॥
 निस्तुपैद्यणकैर्भृष्टैर् तुर्ध्याशैथ यवै कृता ।
 शक्तव शर्करासर्पिर्युक्ता श्रीर्षेऽतिपूजिता ॥१३२॥
 पिण्डी प्रोक्ता गुरुस्तेषा द्रवत्वात्तेहिका लघु ॥१३३॥
 न भुङ्क्ता न रदै श्लिच्छन्वा न निशाया न वा बह्वन ।
 न जलान्तरितान्नीणान् शक्तूनद्यात् न कैवलान् ॥१३४॥

अथ लाजादिनामगुणाः ।

भृटाशाल्यादिजा लाजा धानाः भृष्टयवोद्भवाः ॥१३५॥

लाजा लघुतराः शीता बल्याः पित्तकफच्छिदः ।

हृद्यं तोसारदाहास्रमेहमेदस्तृषापहाः ॥१३६॥

धानाः विष्टम्भिनी रूक्षा कफमेदोहरा गुरुः ॥१३७॥

अथ पृथुकानामगुणाः ।

पक्वार्द्रा व्रीहयः सम्यक् पोडिताः पृथुका मताः ॥१३८॥

पृथुका गुरवो बल्यां श्लेष्मला वातनाशनाः ॥१३९॥

अथ होलकनामगुणाः ।

शमीधान्यै रूर्ध्वपक्वैः सुभृष्टै होलको मतः ॥१४०॥

होलकोऽल्पानिलो मेदःकफदोषत्रयापहः ॥१४१॥

अथ लम्बीनामगुणाः ।

अपक्वभृष्टैर्गोधूमैरुलञ्चोल्बलम्बिका ॥१४२॥

लम्बी कफप्रदा बल्या लघुः पित्तानिलापहा ॥१४३॥

अथ परिशुष्कादिमांसनामगुणाः ।

हिङ्गुपक्वो घृते दत्त्वा मांसमालोड्य भर्जितम् ।

मात्रयोष्याम्बु निघ्निय्य पचेत्सम्यक् विचक्षयः ॥१४४॥

मरिचार्द्रकसयुक्तं सुगन्धिद्रव्यवासितम् ।

गतद्रव्यं सुघातुल्यं परिशुष्कं तदुच्यते ॥१४५॥

घनद्रयोपलिप्तं तत् प्रदिग्धमिति कीर्त्तयते ॥१४६॥

प्रदिग्धं कफजिद् वन्यं गुरु शुक्रधियर्हनम् ॥१४७॥

रमेन युक्तं सरस शूल्य शूलेन सस्त्रुतम् ॥१४८॥

परिशुष्कं स्थिर स्निग्धं रोचनं तपणं गुरु ।

यस्यमेधाग्निमांसोजः शुक्रवृद्धिकरं परम् ॥१४९॥

तदोयोत्थितपिष्टत्वात् उन्नितं परिकीर्त्तयते ॥१५०॥

उन्नितं गुरु पथ्यं तत् परिशुष्कसमं गुणैः ॥१५१॥

सरसं तद्गुणं क्षेय विशेषात्तद्यु दीपनम् ॥१५२॥

प्रोतं शूलेन पिशित सौरभाद्यम्बुना सह ।

लितं विधुमेरुङ्गारैः पाचितं शूल्यमुच्यते ॥१५३॥

शूल्यं सर्वोत्तमं मांसं लघु पथ्योत्तमं मतम् ॥१५४॥

अथ अङ्गारप्रतप्तमांसगुणाः ।

अङ्गारादियु यत्पक्वं प्रतप्तं तदुदाहृतम् ॥ १५५ ॥

अथ पिष्टमांसगुणाः ।

मांसं दाडिमसिन्धूल्यं सौरभादिसमन्वितम् ।

पिष्टा पूषादिसङ्ख्या पक्वं पिष्टमिति स्मृतम् ॥१५६॥

अथ घृतादिसाधितमांसगुणाः ।

भर्जितं स्याद् घृतादौ तु भृद्वा यत्साधितं पुनः ॥१५७॥

अथ तन्दुपक्वमांसगुणाः ।

मांसं सौरभसंलितं तन्दुपक्वं मधुप्रभम् ॥१५८॥

अथ तैलपक्वमांसगुणाः ।

प्रदिग्धं सरस पक्वं भर्जितं मृदुपाचितम् ।

प्रतप्तं परिशुष्कञ्च शूल्य यच्चान्यदोदृश्यम् ॥१५९॥

मांसं तैलेन सिद्धं तद् धोर्योष्णं गुरु पित्तलम् ॥१६०॥

अथ घृतपक्वमांसगुणाः ।

घृतपक्व तदेव स्यात् लघु रुच्यमपित्तलम् ।

अत्युष्णं वोर्यवलद हृद्य दृष्टिप्रसादनम् ॥१६१॥

अथ तक्रादिपक्वमांसगुणाः ।

गौरसस्त्रे हृधान्याम्नफलास्त्रकटुकादिभिः ।

सिद्धं मांसं भवेद् बल्यं रोचनं दोषनं गुरु ॥ १६२ ॥

अथ सुस्त्रिमांसगुणाः ।

मांसमतिरसं रुच्य सुस्त्रिमांसं वातलं गुरु ॥१६३॥

अथ वैसवारगुणाः ।

गतास्त्रि मांसं सुस्त्रिमांसं पुनर्दृष्टं यदि पेययेत् ।

व्योपादि मंस्कृतं कृत्वा पचेद् भूयो घृतान्वितम् ।
 वेमवारोऽयमुद्दिष्टो बन्धो वातहरो गुरुः ॥१६४॥
 खिन्नमुह्यादिकलकोऽपि वेमवारोऽपरः स्मृतः ॥१६५॥
 सुह्लादिवेसवारस्तु यथा द्रव्यगुणान् वदेत् ॥१६६॥

अथ सौरभनाम ।

हरिद्राव्योपसिन्धुल्यहिङ्गुधान्यकदाडिमैः ।
 साजाजीभिर्वेसवारः सौरभोऽयमुदाहृतः ॥१६७॥

अथ मांसरस-सौरसनाम ।

पिष्टमांससमुद्भूतः स्मृतो मांसरसो रसः ॥१६८॥
 सौरभः सौरसः स्यात् तु यो रसो लवणान्वितः ॥१६९॥

अथ खानिष्कनाम ।

सयुक्तो वेसवारिण रसः खानिष्कमुच्यते ॥१७०॥

अथ मांसरसनामगुणाः ।

रसो हृद्यः अमश्वसवातपित्तक्षयापहः ।
 प्रीणनो ब्रणयुक्तानां क्षीणानामल्परेतसाम् ॥१७१॥
 विप्रियष्टभग्नसन्धोनां शुदानां शुद्धिकाङ्क्षिणाम् ।
 शस्यते स्वरहोनानां दृष्टगयुः अवनार्थिनाम् ॥१७२॥

अथ दाडिमयुक्तमांसरसनामगुणाः ।

सदाडिमादिर्बलदो दोषघ्नस्तु कृतस्तु सः ॥१७३॥

अथ सौरभादिगुणाः ।

सौरभः प्रीणनः शोतो मुखशोषथमापहः ।
 दोषनः क्लमघातघ्नः सर्वधातुविवर्द्धनः ॥१७४॥
 खानिष्कस्तु गुरुः पथ्यो दोषाग्नीनां विशेषतः ।
 अल्पमांसादिसंयुक्तो लवणाम्बुविपाचितः ॥१७५॥
 दकलावणिका ज्ञेया रसाद्या लघवो मताः ॥१७६॥
 तक्रादिकायसम्भूताः कथिका कथिता बुधैः ॥१७७॥

कथिका पाचनी हृद्या रुच्या वङ्गिप्रदा लघुः ।

कफानिलविबन्धघ्नी किञ्चित् पित्तप्रकोपनी ॥१७८॥

अथ कथितनामगुणाः ।

शाकं तक्रादिभिः सम्यक् साधितं कथितं मतम् ॥१७९॥

कथितं दीपनं रुच्यं वातश्लेष्मश्यामापहम् ॥ १८० ॥

त्यक्ता स्वहेतुशाकस्य गुणानेतद्गुणं भवेत् ॥१८१॥

अथ पर्यटनामगुणाः ।

पर्यटा लघवी रुच्या लघोयान् क्षारपर्यटः ॥१८२॥

अथ पिष्ट्याकनामगुणाः ।

पिष्ट्याकस्तिलकिष्टः स्यात् पल्लवं तिलपिष्टकम् ॥१८३॥

पिष्ट्याको लेखनो रुच्यं विष्टम्भी दृष्टिदूषणः ॥१८४॥

अथ पल्लनामगुणाः ।

पल्लवं हृद्दणं क्षिग्धं कफपित्तकरं गुरु ॥१८५॥

अत्र परिभाषा ।

द्रव्यकाल क्रियायोगदेहादीनि विचार्य तु ।

अन्येषामप्यनुक्तानामेषामपि गुणान् वदेत् ॥१८६॥

इति अथादिवर्गः सप्तत्रयवर्गो वा

एकादश ।

मांसवर्गः ।

मुखेन्दुपद्मप्रतिबोधलुब्धं विधुन्तुदालिभ्रममादधानम् ।

लक्ष्मीकपोलप्रतिविम्बिताङ्गं नीलाञ्जनीलं कलयामि तेजः ॥१॥

अथ हस्तिनामगुणाः ।

हस्ती मतङ्गजो दन्ती मातङ्गोऽनेकपः करी ।

सिन्धुरः कुञ्जरः पद्मो वारणो द्विरदो द्विपः ।

श्वो दन्तावलो नागः कुम्भी स्तम्भे रमी गजः ॥२॥

हस्तिनी धेनुका प्रोक्ता करेणुः करिणो च सा ॥३॥

हस्ती कफानिली हन्यादुष्णपित्तासकोपनः ॥४॥

अथ घोटकनामगुणाः ।

घोटकः सैन्धवो वाजी तुरङ्गस्तुरगो हयः ।

तुरङ्गमोऽश्वो गन्धर्वो वाहः सप्तियंशुर्जघी ॥५॥

घोटिका वहवा वामो प्रसूताश्वो च वाजिनो ॥६॥

घोटकः कटुकः पाके दीपनः कफपित्तहृत् ।

वातहृद् हृंहणो बल्यश्चक्षुथो मधुरो लघुः ॥७॥

अथ अश्वतरनामगुणाः ।

तज्जीघोव्यामश्वतरी शीघ्रवेगोऽङ्गपूजितः ॥८॥

बल्यमाश्वतरं मांसं हृंहणं कफपित्तलम् ॥९॥

अथ उष्ट्रनामगुणाः ।

उष्ट्रः क्रमेलको वक्रघीवः शास्त्राशनो मयः ।

शृङ्खलः करभो दीर्घजहो धूम्रो मरुप्रियः ॥१०॥

उष्ट्रमांसं लघुं स्वादु चक्षुथमनिलापहम् ।

उष्ट्रमांसं प्रशमनं मेदःपित्तकफप्रदम् ॥११॥

अथ गर्दभनामगुणाः ।

गर्दभो रासभो भारवाही दूरगमः खरः ॥१२॥

गार्दभं पित्तलं बल्यं हृंहणं कफपित्तहृत् ।

कटु पाके लघुं श्रेष्ठं तस्मात् वन्द्योऽखरोद्भवम् ॥१३॥

अथ महिषनामगुणाः ।

महिषः सैरिभः शृङ्गी वाहवैरी घनाघनः ।

कामरो गवली देशो लुलापः कालवाहनः ॥१४॥

महिषं मधुरं मांसं स्निग्धोष्णं वातनाशनम् ।

निद्रारेतोबलस्तन्यतनुदाढ्यंकरं गुरु ॥१५॥

तद्ददारखजं विन्द्याद्विशेषाच्छीपिषे हितम् ॥१६॥

अथ भङ्गुक गण्डकनामगुणा ।

ऋचोऽच्छभसो भङ्गुक खट्वी खट्वथ गण्डक ॥१७॥

ऋच स्त्रिधो गुरुर्हृथ स्वादूष्ण पवनापह ॥१८॥

गण्डको बहविरमूत्रे पवित्रोऽनिलनाशन ॥१९॥

अथ सिंहशाटूँलयोर्नामगुणा ।

सिंह पञ्चाननो दीप्तो मृगेन्द्र केसरी हरि ॥२०॥

शाटूँल स्यात् पञ्चनखो मृगनाथ सकृत्प्रज ॥२१॥

सिंहशाटूँलयोर्मांसमुष्ण वाताचिरोगजित् ॥२२॥

अथ व्याघ्रनाम ।

व्याघ्रो मृगारिर्मुँगहा व्यालो भीमपराक्रम ॥२३॥

अथ चित्रकनाम ।

चित्रको वेगवाधितो क्षीपी स्याद्दीर्घदंष्ट्रक ॥२४॥

अथ हक तरङ्गादिनामगुणा ।

इँहामृगो हक कोकस्तरक्षुस्तु मृगादन ॥२५॥

व्याघ्रचित्रतरङ्गुणा हकाणा पलल गुरु ।

उष्ण वातहर स्वर्ग्य हितमक्षिविकारिणाम् ॥२६॥

अथ कुकुरनामगुणा ।

कुकुर शुनक श्वा स्यात्कीलेय सुनख शुन ।

सारमेय कृतञ्चय भयको मृगदंशक ॥२७॥

अथ शूकरनामगुणा ।

शूकरो रोमश पोत्री कोलो घोणि किरि किटि ।

दङ्गो क्रोष्टुस्तूर्हरीमा भूदारथ वराहक ॥२८॥

शूकर पिशित स्वादु बल्य वातापह गुरु ।

स्त्रिधोष्ण शकल रुच्य निद्रास्थूलत्वदाव्यक्तत् ॥२९॥

अथ ह्यागनामगुणा ।

ह्यागी गलेस्तनी मञ्जा सर्वभक्ष्या त्वजा सुभा ॥३०॥

वर्करच्छागलच्छागो वस्यो यः कालकः पशुः ॥३१॥

छागमांसं लघुं स्निग्धं स्वादुपाकं त्रिदोषजित् ।

अदाहि हृंहणं नातिशीतं पीनसनाशनम् ॥३२॥

देहधातु समानत्वादनभियन्दि हृंहणम् ॥३३॥

अथ मेप-मेदःपुच्छनामगुणाः ।

मेपो भेडो हुडो मेद्र उरभ्र उरणोऽविकः ।

ऊर्णायुरेडको हृष्णिर्मेदःपुच्छस्तु दुम्बकः ॥३४॥

मेपमांसं गुरुं स्निग्धं वस्यं पित्तकफप्रदम् ।

मेदःपुच्छामिषं हृथ्य कफपित्तकरं गुरु ॥३५॥

अथ हरिणनाम ।

हरिणस्ताम्रवर्णः स्यात् कुरङ्गयारुलोचनः ।

सारङ्गोऽजिनयोनिष वातायुषलनो मृगः ॥३६॥

अथ एणनामगुणाः ।

एणः ऊर्णोऽपरः छाग्यकुरङ्गः ऊष्णसारकः ॥३७॥

एणमांसं हिमं रुच्यं प्राहि टोषत्रयापहम् ।

पद्मं बलदं पथ्यं लघुं हृथ्यं ज्वरासजित् ॥३८॥

अथ गोकर्णशम्बरनामगुणाः ।

गोकर्णो विकटशृङ्गो विन्द्यादन्यभ्तु शम्बरः ॥३९॥

गोकर्णं शम्बरीं गोतीं गुरुस्निग्धीं कफप्रदीं ।

रसे पाके च मधुरीं रक्तपित्तविनाशनीं ॥४०॥

अथ गवयनामगुणाः ।

चटथो नीमाङ्गको नीलो गवययारुदर्शनः ॥४१॥

गवयो मधुरो वस्यः स्निग्धोष्णः कफपित्तलः ॥४२॥

अथ कम्तूरीमुण्डिनोमृगनामगुणाः ।

कम्तूरोहरिणी गन्धी मुण्डिनो मृगमात्रका ॥४३॥

कम्तूरीहरिणाः स्वादुर्बन्धविट् दीपनो लघुः ॥४४॥

मुण्डिनो ज्वरकासास्रचयखासापहा हिमा ॥४५॥

अथ कृतमालादिनामगुणाः ।

कृतमालो वर्णचरः घृपतो विन्दुचित्रकः ।

वातप्रमौवातमृगः छिक्करः कृष्णपुच्छकः ॥४६॥

कृतमालादिजं मांसं मधुरं श्राद्धि दीपनम् ।

हृद्य शीत लघु श्वासज्वरदोषत्रयास्रजित् ॥४७॥

अथ रुरु-न्यङ्गुनामगुणाः ।

रुरुः शरभ्रुक्तमृगो न्यङ्गुर्वहुविषाणकः ॥४८॥

रुरोर्मांसं गुरु स्वादु हृद्यं पित्तानिलापहम् ॥४९॥

न्यङ्गुः स्वादुर्लघुर्वल्यो हृद्यो दीपत्रयापहः ॥५०॥

अथ शयनामगुणाः ।

शयः शूली लोमकर्णी लम्बकर्णी विलेशयः ॥५१॥

शयः शोतो लघुः स्वादुर्ग्राहो पथ्योऽग्निदीपनः ।

सन्निपातज्वरश्वासरक्तपित्तकफापहः ॥५२॥

अथ महामृगनाम ।

काश्मीरदेशे शरभोऽष्टपात् स्यात्

उत्साहयुक्तश्चतुरुह्यं पादः ।

उष्ट्रप्रमाणः समहाविषाणः

ख्यातो वनस्थः स मृगोमहाख्यः ॥५३॥

अथ शङ्खक (सजारु)-मैधा नामगुणाः ।

शङ्खकः शलाका श्वावित् मैधास्यात्सूचिनी खरा ॥५४॥

शङ्खकः श्वासकासास्रयोफदोषत्रयापहः ॥५५॥

मैधा तथेव विज्ञेया विशेषाद् बलयर्दिनो ॥५६॥

अथ विडाल नकुलनामगुणाः ।

विडालकस्तु मार्जारो विपदंशक आसुभुक् ॥५७॥

नकुलः पिङ्गलो बभ्रुः सर्पारिः सर्पभक्षकः ॥५८॥

मार्जारो मधुरः क्षिग्धो वीर्योष्णः कफवातजित् ॥५८॥

कृगताखासकासघ्नी नकुलोऽपि समो गुणैः ॥६०॥

अथ वानरनामगुणाः ।

वानरो मर्कटः कोशो वनीकाय बलीमुखः ।

हरिः शाखामृगः भ्रावी भ्रवङ्गः भ्रवगः कपिः ॥६१॥

वानरो पवनग्वासमेदःपाण्डु कृमीन् जयेत् ॥६२॥

अथ शृगालनामगुणाः ।

शृगालो जम्बुकः फेरुर्गोमायुः फेरवः शिवः ।

शिवेशो वक्षकः क्रोट्टुः शृकालः स्वल्पजम्बुकः ॥६३॥

शृगालो बलदो वृथः सर्ववातघयापहः ॥६४॥

अथ मूपकनामगुणाः ।

मूपकः खनकः स्तो यो वृग उन्दुररागुकः ॥६५॥

मूपको बहवियमूत्रो बल्यो वृथोऽनिलापहः ॥६६॥

[इति चतुष्यदः ।]

अथ पक्षीनामगुणाः ।

पक्षी विहङ्गमः पक्षी शकुन्तर्विहगः खगः ।

अण्डजो विः पत्ररथः पतपी शकुनिर्द्विजः ॥६७॥

अथ तित्तिरिनामगुणाः ।

तित्तिरिचिचपक्षः स्यात् कृणो गौरः कपिञ्जलः ॥६८॥

तित्तिरिर्वलदो पाहो द्विजादोपत्रयापहः ।

भ्रासकासहरः पथस्तम्भाद् गौरोऽधिको गुणैः ॥६९॥

अथ वर्त्तिकनामगुणाः ।

वर्त्तिको वर्त्तिकयित्तस्ततोऽल्पवर्त्तिकाः मताः १००॥

वर्त्तिकोऽग्निकरः शीतो क्वरदोपत्रयापहः ॥७१॥

अथ सावनामगुणाः ।

सावपिचयित्तनुः स चतुर्धा मतो मुधैः ।

पांशुलो गौरकोऽन्यस्तु पौण्ड्रको दर्भरस्तथा ॥७२॥
 लावाः हृद्या हिमाः सिग्धा घ्राहिणो वड्ढिदोपनाः ॥७३॥
 पांशुलः श्लसस्तस्त्रेपां वोय्याप्योऽनिलनाशनः ॥७४॥
 गौरकः कफवातघ्नो रूचो वड्ढिप्रदः परम् ॥७५॥
 पौण्ड्रकः पित्तकृत् किञ्चिन्नघुः श्लेष्माऽनिलापहः ॥७६॥
 दर्भरो रक्तपित्तघ्नो हृदामयहरो हिमः ॥७७॥

अथ चटकनामगुणाः ।

चटकः कलविद्धः स्यादन्यो ग्राम्यस्तु पुण्ड्रकः ॥७८॥
 चटकः शीतलः सिग्धः स्वादुः शुक्रकफप्रदः ।
 सस्त्रिपातहरो, वैश्वचटकः शुक्रलः परम् ॥७९॥

अथ वार्त्तिकनामगुणाः ।

वार्त्तिको मधुरः शीतः रूचय कफपित्तनुत् ॥८०॥

अथ पारावतादिनामगुणाः ।

पारावतः कलरवो मञ्जुघोषो मदोत्कटः ॥८१॥
 कपोतो घुघुकृत् पाण्डुरन्यः काणकपोतकः ॥८२॥
 पारावतो गुरुः सिग्धो रक्तपित्तानिलापहः ।
 मघ्राही शुक्रलः शीतः कपोतोऽपि समो गुणैः ॥८३॥
 किञ्चिन्नघुः परं काणकपोतः सर्वदोषकृत् ॥८४॥

अथ मयूरनामगुणाः ।

मयूरचन्द्रकी केको मेघरावो भुजङ्गभुक् ।
 शिखी शिखावली वर्ही शिखण्डी नीलकण्ठकः ।
 शुक्लापाङ्गः कलापी च मेघनादानुलासकः ॥८५॥
 मयूरो हं हणः श्रोत्रगिरोरुग्वातशोपजित् ।
 उष्यो बलायुर्मैधाम्निकेशहृक्वरवर्णदः ॥८६॥
 सेव्यं मयूरजं मांसं हिमन्ते शिशिरे मधी ।
 न शरत्प्रीक्षयोः पथ्य वर्षास्त्रय्यद्दिभक्षणात् ॥८७॥

अथ कुङ्कुटनामगुणाः ।

कुङ्कुटो विष्किरः शौण्डी कालञ्जयरणायुधः ।
 एकवाकुस्ताम्रचूडः स्यादन्योऽरण्यकुङ्कुटः ॥८८॥
 कुङ्कुटो हं हणः स्निग्धो वीर्याप्योऽनिलजिद् गुरुः ।
 चक्षुष्यः शक्रकफक्षयन्यो रूचः कपायकः ॥८९॥
 पानीयकुङ्कुटः स्निग्धो हं हणः श्लेष्मलो गुरुः ॥९०॥

अथ शुकनामगुणाः ।

शुको रक्तमुखः कीरो वाग्मी सुन्दरदर्शनः ॥९१॥
 सारिका रसिका दूतो सुमतिः प्रियवादिनी ॥९२॥
 शुक शीतो लघुर्धाही चतकासचयापहः ।
 रुचस्तद्वन्मता सारी स्निग्धा बुद्धिबलाग्निहृत् ॥९३॥

अथ कीकिलनामगुणाः ।

कीकिल कलकण्ठ स्यात् परपुटो वनप्रिय ।
 पिक. परभृताहारो ताम्राक्षो मधुदूतक ॥९४॥
 कीकिलो दीपनो घ्राही चक्षुष्यः क्षयकासजित् ॥९५॥

अथ काक-भासनामगुणाः ।

काको ध्वाङ्गी गूढकामी बलिपुष्टः सक्तृप्रजः ।
 वायमी बलिभुक् काण्य करटयतुरो हिकः ॥९६॥
 भास शिखावान् भासन्तो गृध्राकारो रज प्रज ॥९७॥
 काकभासभव मास चक्षुष्य दीपन लघुः ।
 आयुष्य हृहण वक्ष्यं क्षतरोगक्षयापहम् ॥९८॥

अथ गृध्रनामगुणाः ।

गृध्र सुदृष्टिः शकुनी वक्रदृष्टिश्च दूरदृक् ॥९९॥
 गृध्रस्य काकवग्मांस विग्रेयाक्षेधरोगजित् ॥१००॥

अथ हसनामगुणाः ।

हसः श्रेतगरत् मातमौका रक्तपदय स ॥१०१॥

राजहंसः स्मृतः कृष्णैर्धातंराष्ट्रोऽथ मालिकः ॥१०२॥

मलिनैः कलहंसस्तु पीतैः कादम्ब उच्यते ॥१०३॥

कारण्डवः भ्रुवो मधुर्वरटा हंसयोपितः ॥१०४॥

हंसः सिन्धुी गुरुहंथो वीर्योष्णः स्वरवर्णकृत् ।

वातासपित्तशमनो हं हृषी बलवर्द्धिदः ॥१०५॥

अथ चक्रवाक-कङ्कनाम ।

सारसो लक्ष्मणो रक्तमूर्धा स्यात् पुष्कराद्भयः ।

चक्रवाकः पत्ररथयक्रयक्री सुकामुकः ।

रथाङ्गनामा कीकोऽथ कङ्कः स्यान्नोऽष्टकः ॥१०६॥

अथ वक्त्रनाम ।

वक्त्रो वक्त्रोऽथो घवलो बलाका विषकण्ठिका ॥१०७॥

अथ आङ्गिनाम ।

आङ्गिः शरालिराटिथ विचित्रजलचारिणी ॥१०८॥

अथ चक्रादिमांसगुणाः ।

चक्रकङ्कवक्त्रोटादिमांसं सिन्धुं शिमं गुरु ।

मधुरं सृष्टविष्णुं वातपित्तासनाशनम् ॥१०९॥

अथ करेटुनामगुणाः ।

करेटुकः कर्करेटुः करेटुः कर्कराटुकः ॥११०॥

करेटुः हं हृषी बल्यो वातपित्तहरो लघुः ॥१११॥

अथ खञ्जरीट-चापनाम ।

खञ्जरीटः खञ्जनकथापनामा किकीदिविः ॥११२॥

अथ चातकनाम ।

चातकस्तु घनतोलः सारङ्गस्तोकको भ्रमः ॥११३॥

अथ भरहाजादिगुणाः ।

भरहाजः कर्कराटो व्याघ्राटोऽङ्गिकुटिः परः ।

खञ्जरीटो भरहाजघापः श्लेष्मानिलापहः ॥११४॥

वातलोऽनिलपित्तघ्नी भारद्वाजः कफास्रजित् ॥११५॥

अथ श्येन-चिरिनामगुणाः ।

श्येनः शशादनः पत्नी चिरिधिष्ठी चिरिझिका ॥११६॥

श्येनचिरिभवं मांसं प्रायो दीपकरं गुरु ॥११७॥

अथ उलूकनामगुणाः ।

उलूकः कौशिकः काकवैरी ध्रुको निशाचरः ॥११८॥

उलूकपललं भ्रान्तिकरं वातप्रकोपदम् ॥११९॥

अथ चकोरनामगुणाः ।

चकोरखन्द्रिकापायी जीवञ्जीवः सुलोचनः ॥१२०॥

चकोरो वृंहणी बल्यः क्षिग्धोष्यो वातनाशनः ॥१२१॥

अथ क्रीडादिनामगुणाः ।

क्रीडकः पेचकोऽन्यस्तु पुच्छाधीभागलोहितः ।

वकोटः कुरुरोऽद्यान्यः कोयट्टिट्टिभस्त्रया ॥१२२॥

क्रीडः पित्तानिलहरः पेचकः कफवातजित् ।

कुरुरः क्रीडवत् श्रेयः टिट्टिभोऽल्पमरुत्करः ॥१२३॥

अथ मत्स्यनामानि ।

मत्स्यो भ्रुपक्षिमिर्मिनः शल्को वैसारिणीऽण्डजः ।

पृथुरोमाऽभिसारः स्याद्विसारः शकुली तथा ॥१२४॥

अथ रोहितादिमत्स्यनामगुणाः ।

रक्तोदरो रक्तमुखो रोहितो मत्स्यपुङ्खवः ॥१२५॥

सहस्रदंष्ट्रः पाठीनः छण्डवर्षा महाशिराः ॥१२६॥

शफरः सुद्रमत्स्यः स्यात् प्रोष्ठी तु शफरी च्युता ॥१२७॥

नलमीनधिलिचिमस्त्रिमिः स्यातः समुद्रजः ॥१२८॥

मत्स्या बलप्रदा हृथा गुरवः कफपित्तलाः ।

उष्णामिष्यन्दिनः क्षिग्धा वृंहणाः पवनापहाः ॥१२९॥

नादेया वृंहणा मत्स्या गुरवोऽनिलनाशनाः ॥१३०॥

कौप्या वृथाः कफाष्ठीलामूत्रकुष्ठविबन्धदाः ॥१३१॥
 ताडगा गुरवो वृथाः शोतला मलमूषदाः ॥१३२॥
 ताडगारक्षितजाता बलायुर्मतिहकराः ॥१३३॥
 सरोजा मधुराः स्निग्धा बल्या वातनिवर्हणाः ॥१३४॥
 सामुद्रा गुर्वो नाति पित्तलाः पवनापहाः ॥१३५॥
 तत्रापि लवणाम्भोजा ग्राहिणो दृष्टिनाशनाः ॥१३६॥
 ऊदीहवा बलकरा न तु स्रल्पजलोहवाः ॥१३७॥
 हिमन्ते कूपजा मत्स्याः शिशिरे सारसा हिताः ॥१३८॥
 मधुग्रीष्माश्वुकालेषु नदीचौञ्चतडागजाः ॥१३९॥
 शरत्सु नैर्भराः सर्वे वर्षोत्थाः सर्वदोषदाः ॥१४०॥
 रोहितः प्रवरस्तेषु नातिपित्तकरी लघुः ॥१४१॥
 कषायानुरसो बल्यः पाठोनः श्लेष्मलो गुरुः ॥१४२॥

अथ क्षुद्रमत्स्य-मत्स्याण्डनामगुणाः ।

क्षुद्रमत्स्याः स्वादुरसा दीपत्रयनिवर्हणाः ॥१४३॥
 सूक्ष्माः परं पुंस्त्वहरा रुच्याः कासानिलापहाः ।
 त्रिदोषकञ्चिलोचिमर्मत्स्यो बल्यः परं मत्तं ॥१४४॥
 मत्स्यगर्भो भृशं वृथ्यः स्निग्धः स्थैर्यकरो गुरुः ।
 कफमेदःप्रदो बल्यो ग्लानिकृन्महनाशनः ॥१४५॥

अथ शिशुमार मकरनामगुणाः ।

शिशुमारो दृतेस्तुल्यो मकरस्त्रिमिदंशुकः ॥१४६॥
 शिशुमारो गुरुर्हृथः कफकृद्वातनाशनः ।
 हं हृथो बलदः स्निग्धस्तदम्भकरमादिशेत् ॥१४७॥

अथ कच्छपनामगुणाः ।

कच्छपो गूढपात् कूर्मः कमठी दृढपृष्ठकः ॥१४८॥
 कच्छपो बलदः स्निग्धो वातजित् पुंस्त्वकारकः ॥१४९॥

अथ मण्डूकनामगुणाः ।

मण्डूकः भ्रुवगो भेको वर्षाभूर्दुर्दुरो हरिः ॥१५०॥

मण्डूकः श्लेष्मलो नातिपित्तलो बलकारक ॥१५१॥

अथ कर्कटनामगुणाः ।

कर्कटः कुरुचिह्नः स्वात् कुलीरः षोडशाङ्गिक ॥१५२॥

कर्कटो हं हृणो हृथ्यः शोतलोऽष्टगदरापहः ॥१५३॥

अथ सर्पनामानि ।

सर्पो भुजङ्गो भुजगः फण्डी भोगी भुजङ्गमः ।

कुण्डलो कधुकौ चक्रो पन्नगः पवनाशनः ॥१५४॥

गूढपादुरगो नागो जिह्मगय सरोत्थपः ।

चक्षुःश्रवा दीर्घपृष्ठो व्याल आशोविपस्वहिः ॥१५५॥

दर्वोकरो विषधरो दन्दशूको विलेशयः ।

कुम्भोनसः पृदाकुकुः स्याद् दंष्ट्रो काकोदरो वियो ॥१५६॥

अथ दुण्डुभादि नाम ।

दुण्डुभो रानिलः प्रोक्तोऽजगरो वाहसः शयुः ॥१५७॥

जलसर्पो गलार्दः स्यात् तिलित्तो गोनसः स्मृतः ॥१५८॥

सर्पमांसगुणाः ।

सर्पाणां घृह्नं मांसं चक्षुष्यं हं हृषं गुरु ।

दूषीविपक्वमिहरं मेधाग्निबलवर्द्धनम् ॥१५९॥

अथ गोधानामगुणाः ।

गोधा घोरप्रदा पञ्चनक्षरा जनिपस्तया ॥१६०॥

कण्यसर्पेण गोधेयो गोधेरः स्युर्महागुणाः ॥१६१॥

गोधाऽग्निजननी बह्या हृथ्या पित्तानिनापहा ॥१६२॥

अथ सद्योजितमांसगुणाः ।

सद्योजितं भवेन्नामं व्याधिघाति ययाऽस्यतम् ।

वयस्यं हं हृषं बलमन्यया परिवर्द्धयेत् ॥१६३॥

अथ श्रुतगर्भा-सर्गर्भागुणाः ।

हृद्धानां दोषलं मांसं बालानां बलदं लघु ॥१६४॥

श्रुतगर्भा गुरुर्योषित् सर्गर्भाच तथा मता ॥१६५॥

अथ स्वयं मृतमांसगुणाः ।

स्वयं मृतमबल्यं स्यादतिघोरकरं गुरु ॥१६६॥

अथ विषादिहतमांसगुणाः ।

विषाम्बु रुद्धृत स्यैतन् मृत्युदोषरुजाकरम् ॥१६७॥

-- अत्र परिभाषा ।

विहङ्गेषु पुमान् श्रेष्ठः स्त्री चतुष्पदजातिषु ॥१६८॥

परादीं लघु पुंसां स्यात् स्त्रीणां पूर्वार्द्धमादिष्वेत् ॥१६९॥

तुल्यजाति स्त्रल्पदेहा महादेहेषु पूजिताः ।

अल्पदेहेषु शस्यन्ते तथैव स्थूलदेहिनः ॥१७०॥

चेष्टावतां परं मांसमलसेभ्यो लघु स्मृतम् ॥१७१॥

देहमध्यं गुरु प्रायं सर्वेषां प्राणिनां स्मृतम् ॥१७२॥

पक्षचेपादिहृद्धानां तदेव लघु कथ्यते ॥१७३॥

गुरूष्यण्डानि सर्वेषां गुर्वीशोवाच पक्षिणाम् ॥१७४॥

ये मृगाविहगास्तोयदूरावासप्रचारकाः ।

ते नाभिष्यन्दिनः सर्वे विपरीतान्यतोऽन्यथा ॥१७५॥

जलानूपभवाः सर्वे जलानूपचराश्च ये ।

गुरुमक्ष्या गुरुतर तेषां मांसमुदाहृतम् ॥१७६॥

धन्वोत्पत्तिप्रचाराणां लघु स्याल्लघुभोजिनाम् ॥१७७॥

उरस्कन्धोदरकुचीपादौ पाणीकटी तथा ।

मृदत्वक् यत्कदम्बाणि गुरूणीह यथोत्तरम् ॥१७८॥

इति मांसवर्गो द्वादशः ।

अथ मिश्रवर्गः ।

गोपालवालैः सहस्रविद्याविनोददत्तं धृतकाकपक्षम् ।
उपास्यहे वाङ्मनसातिदूरं महः परं नोलमचिन्त्यनीयम् ॥१॥

अथ अनुपानादिगुणाः ।

वातेऽनुपानं सिग्धोष्णं रूक्षोष्णं श्लेष्मणि स्मृतम् ।
पित्ते सिग्धं हितं स्नेहपाने तीयमशीतलम् ॥२॥
भङ्गातकक्षेहमूर्च्छाव्याप्तानां शीतलं जलम् ।
शालिमुद्गादिमध्याणां यूपो मासरसस्तथा ॥३॥
भापादिभोजिनामस्तु धान्याम्नं दधि वा स्मृतम् ।
मद्यं शोषिविषार्त्तानामल्पाम्नीनाश्च शस्यते ॥४॥
क्लान्तानामुपवासाध्वभारस्त्रीसुरतादिभिः ।
पयो सुधासमं प्रोक्तं घोणानां रक्तपित्तिनाम् ॥५॥
असात्म्यं दीपलं शीतमतिमात्रमद्यो गुरुः ।
उक्तानुपानतो भुक्तं सुखमन्नं प्रजीर्यते ॥६॥
तदादौ कर्षयेत् पीतं स्यापयेन्मध्यसेवितम् ।
पथात् पीतं हं हयति तक्ष्मीश्च प्रयोजयेत् ॥७॥
न पिवेच्छासकासार्शोजन्तु, रोगघतातुरः ।
पोत्वातिभाष्याध्ययन निद्रां न त्वरया मजेत् ॥८॥

अथ ऊपापानम् ।

तत्क्षफानिलपित्तेषु चैकद्विविपलोन्मितम् ।
वारि शस्यभूष कासे दृष्टिकारि रसायनम् ॥९॥
बलीपलितवेस्वर्यपीनसग्नासशीपजित् ।
पानीयप्रभृतोरष्टौ यः पिवेदरुणोदये ॥१०॥
धान्येषु मांसे सकलेषु चैवं शाक्रेषु चानुक्तमिह प्रमादात् ।
आसादितो भूतगुणेषु हीत्वा तदादिशेद् द्रव्यमनस्यमुदिः ॥११॥

अथ स्वभावतोद्धितानि ।

पट्टिका यवगोधूमा लोहिता याश्च शालयः ।

मुहाड़की मसूराश्च धान्येषु प्रवराः स्मृताः ॥१२॥

यः सदामलकैः स्नानं करोति स विनिश्चितम् ।

बलीपलितनिर्मुक्तो जीवेद्वर्षशतं सुखो ॥१३॥

भुक्तोपविशतस्तुन्दि बलमुत्तानशायिनः ।

षायुर्वीमकटिस्थस्य मृत्युर्धावति धावतः ॥१४॥

रात्रौ जागरणं रूचं स्निग्धं प्रक्षपनं दिवा ।

न तेषां स्वपतां दोषा जायतां चोपजायते ॥१५॥

भोजनानन्तरं निद्रा यातघ्नी कफपुष्टिकृत् ॥१६॥

कफमेदोविपात्तानां रात्रौ जागरणं हितम् ।

दिवास्वप्नश्च दृष्टशूलद्विकाजीर्णातिसारिणः ॥१७॥

अथ दन्तधावनगुणाः ।

दन्तधावनमुद्दिष्टमास्यवैशद्यकारणम् ।

प्रसेकारुचिदौर्गन्ध्यमलपित्तकफापहम् ॥१८॥

मदातुरः कृशः शान्तो दन्ततास्त्रोष्ठरोगवान् ।

द्विक्लाच्छर्दिगिरःपीडामूर्च्छाशीपो न तच्चरेत् ॥१९॥

अथ मुखप्रक्षालनगुणाः ।

मुखप्रक्षालनं शीतपयसा रक्तपित्तजित् ।

मुखस्य पिडकाशीपनीलिकाव्यङ्गनाशनम् ॥२०॥

अथ पादप्रक्षालनगुणाः ।

पादप्रक्षालनं दृष्टिकरं हृद्य श्रमापहम् ॥२१॥

निद्रासुखकरः सुप्तिश्रमनेत्ररुगापहः ॥२२॥

अथ गण्डूषगुणाः ।

स्रग्ण्डूषकरणं मुखशीपद्विजामयान् ।

स्वरघातीष्ठपारुष्यरक्तधातान् विनाशयेत् ॥२३॥

सुखोष्णोदकगण्डूपः कफारुचिमलापह्णः ॥२४॥
 विषमूर्च्छामदार्तानां शोषिणां रक्तपित्तिनाम् ।
 कुपिताचिमल-चीण-रूचाणां न प्रशस्यते ॥२५॥

अथ अञ्जनगुणाः ।

अञ्जनं नेत्रनैर्मल्यं दृष्टिकारि रुजापह्णम् ॥२६॥
 रात्रौ जागरितः श्रान्तश्छर्दितो भुक्तवांस्तथा ।
 ज्वरातुरः शिरस्नातः कदाचिन्न तदाचरेत् ॥२७॥

अथ व्यायामगुणाः ।

व्यायामः कर्मसामर्थ्यं सैर्यं दोषक्षयाग्निकृत् ।
 स सदा गुणमाधत्ते बलिनां स्निग्धभोजिनाम् ॥२८॥
 व्यायामदृढचित्तानां व्याधिर्नास्ति कदाचन ॥२९॥
 विरुहं वा विदग्धं वा भुक्तं शीघ्रञ्च पच्यते ।
 भवन्ति शीघ्रं नैतस्य वनोशिथिलताजराः ॥३०॥
 वसन्ते शीतसमये सुतरां स मतो हितः ।
 अन्यदापि स कर्त्तव्य शक्त्यर्द्धेन यथाबलम् ।
 तदा समोक्ष्य स्वस्वेदो कण्ठे शीवानलाटयोः ॥३१॥
 भुक्तवान् जनसम्भोगं कासीं खासीं घयोः क्षणम् ।
 रक्तपित्ती क्षती शोषी न तं कुर्यात् कदाचन ।
 अतिव्यायामतः कासीं ज्वरश्छर्दिष्य जायते ॥३२॥

अथ मर्दन कर्त्तनगुणाः ।

मर्दनं श्मवातघ्नं निद्रापुष्टिबलप्रदम् ॥३३॥
 केशश्मश्रुनखानाञ्च कर्त्तनं शुचिरूपकृत् ॥३४॥

अथ अभ्यङ्गगुणाः ।

अभ्यङ्गो वातरोगघ्नो धातुसाम्यं बलं सुखम् ।
 निद्रावर्णशृदुत्वायुष्कुरुते देहपुष्टिकृत् ॥३५॥
 गिरोऽभ्यङ्गः गिरस्तृप्तिकेशदाढ्यांश्चिपुष्टिकृत् ।

केशप्रसाधनः केश्यः रजोजन्तुमलापहा ।
 पादाभ्यङ्गः सदा पृथो बलोक्ताहविवर्द्धनः ॥३६॥
 उच्चैः श्रवणवाधिर्यं न च मन्याहनुग्रहान् ।
 कदापि कर्णरोगाणां कुरुते कर्णपूरणम् ॥३७॥
 सिक्तस्याद्भिर्यथा मूले तद्धृणां पञ्चवादय ।
 वहन्ते हि तथा नृणां स्त्रेहसिक्तस्य धातव ॥३८॥
 स्त्रेहावगाहनं वातशमनं धातुपुष्टिदम् ।
 मात्राभिस्त्रिचतुःपञ्चपङ्क्तमाष्टभिरात्रजित् ।
 रसरक्तमांसमेदोमज्जाधातुन् यथाक्रमम् ॥३९॥
 वास्तो नवज्वरोऽजीर्णो विरिक्तः केवलामकक् ।
 निरूह्यतपणं यद्य स्त्रेहाभ्यङ्गादि^७ वर्जयेत् ॥४०॥

अथ उद्वर्त्तनगुणाः ।

उद्वर्त्तनं वातहरं भ्राजकानलदीपनम् ।
 गात्रस्थिरत्वसुखितात्वक्प्रसादमृदुत्वकत् ॥४१॥

अथ स्नानगुणा ।

स्नान वातशमस्त्रेदपामाकण्डूमलापहम् ।
 हृद्यं कान्तिकर वङ्गिसर्वेन्द्रियविबोधनम् ॥४२॥
 न तदुष्णं न शिरसो योज्यं नेत्राहितं यतः ।
 कफवातप्रकोपे तु भेषजाथे तदाचरेत् ॥४३॥
 तच्चातिसारज्वरितकर्णशूलाऽनिलात्तिपु ।
 आधानारोचकाजोर्णभुक्तवक्तुच गङ्गितम् ॥४४॥

अथानुलेपादिधारणगुणाः ।

अनुलेपटपामूर्च्छादौर्गन्ध्यश्रमवातजित् ।
 सौभाग्यतेजस्वस्वर्णप्रोत्योजोवलवर्द्धनः ॥४५॥
 कीशेयाम्बररत्नाना धारण कान्तिकारकम् ।
 पापरघोमहहरं कामदं श्रीविवर्द्धनम् ॥४६॥

सुखोष्णोदकगण्डूप कफारुचिमलापह ॥२४॥
 विषमू र्छामदारुताना शोषिणा रक्तपित्तिनाम् ।
 कुपिताचिमल घ्नीण रुचाणा न प्रशस्यते ॥२५॥

अथ अञ्जनगुणा ।

अञ्जन नेत्रनैर्मथ्य दृष्टिकारि रुजापहम् ॥२६॥
 रात्रौ जागरित आन्तर्छर्दितो भुक्तवा स्तथा ।
 ज्वरातुर शिर स्नात कदाचिन्न तदाचरेत् ॥२७॥

अथ व्यायामगुणा ।

व्यायाम कर्मसामर्थ्यं स्थैर्यं दोषक्षयाम्निहृत् ।
 स सदा गुणमाधत्ते बलिना क्षिग्धभोजिनाम् ॥२८॥
 व्यायामदृढचित्ताना व्याधिर्नास्ति कदाचन ॥२९॥
 विरुद्ध वा विदग्ध वा भुक्त शीघ्रञ्च पच्यते ।
 भवन्ति शीघ्र नैतम्य बलोशिधिलताजरा ॥३०॥
 वमन्ते शीतसमये सुतरा स मतो हित ।
 अन्यदापि स कर्त्तव्य गन्तव्येन यथाबलम् ।
 तदा समोद्य स्वस्वेदो कण्ठे शीथानलाटयो ॥३१॥
 भुक्त्वावन् क्तसम्भोग कासी खासी चयो ह्यश ।
 रक्तपित्ती च्चनी शोषी न त कुर्व्यात् कदाचन ।
 अतिव्यायामत कासो ज्वरश्छर्दिश्च जायते ॥३२॥

अथ मर्दन कर्त्तनगुणा ।

मर्दन अमवातघ्न निद्रापुष्टिबलप्रदम् ॥३३॥
 केशश्मश्रुनखानाञ्च कर्त्तन शुचिरूपकृत् ॥३४॥

अथ अभ्यङ्गगुणा ।

अभ्यङ्गो वातरोगघ्नो धातुसाम्य बल सुखम् ।
 निद्रावर्णमृदुत्वायुष्कुरुते देहपुष्टिकृत् ॥३५॥
 शिरोऽभ्यङ्ग शिरस्तृप्तिकेशदार्याञ्चिपुष्टिकृत् ।

केशप्रसाधनः केश्यः रजोजन्तुमलापहा ।
 पादाभ्यङ्गः सदा वृथो बलीक्षाहविवर्द्धनः ॥३६॥
 उच्चैः श्रवणबाधिर्यं न च मन्याहनुपहान् ।
 कदापि कर्णरोगाणां कुरुते कर्णपूरणम् ॥३७॥
 सिक्तस्याद्भिर्यथा मूले तरुणां पल्लवादयः ।
 वहन्ती हि तथा नृणां स्त्रे हसिक्तस्य धातवः ॥३८॥
 स्त्रेहावगाहनं वातगमनं धातुपुष्टिदम् ।
 मात्राभिस्त्रिचतुःपञ्चपङ्क्त्याष्टभिराव्रजेत् ।
 रसरक्तमांसमेदीमज्जाधातुन् यथाक्रमम् ॥३९॥
 वान्तो नवज्वरोऽक्षीर्णो विरिक्तः केवलामरुक् ।
 निरूहत्पण्यं यद्य स्त्रेहाभ्यङ्गादिं वर्जयेत् ॥४०॥

अथ वहर्त्तनगुणाः ।

उद्धर्त्तनं वातहरं स्याज्जकानलदीपनम् ।
 गात्रस्थिरत्वसुखितात्वकम्पसादमृदुत्वकत् ॥४१॥

अथ स्नानगुणाः ।

स्नानं वातश्रमस्वेदपामाकण्डूमलापहम् ।
 हृद्यं कान्तिकरं वृद्धिसर्वेन्द्रियविबोधनम् ॥४२॥
 न तदुष्णं न शिरसो योज्यं नेत्राहितं यतः ।
 कफवातप्रकोपे तु भेषजाथे तदाचरेत् ॥४३॥
 तच्चातिसारज्वरितकर्णशूलाऽनिलात्पिपु ।
 शार्ङ्गानारोचकाजोर्णभुक्तवस्त्रुचं गर्हितम् ॥४४॥

अथानुलेपादिधारणगुणाः ।

अनुलेपद्वयामूर्च्छादौर्गन्ध्यश्रमधातजित् ।
 सौभाग्यतेजस्वग्वर्णप्रोत्थोजोबलवर्द्धनः ॥४५॥
 कोशेयाम्बररत्नानां धारणं कान्तिकारकम् ।
 पापरघोषहृत्तरु कामदं श्रीविवर्द्धनम् ॥४६॥

रोगकृद् विपशुष्टानां क्षतत्रणविलासिनाम् ॥६६॥

विदाहो वातलः आन्तकफगोफवतां हितः ॥६७॥

दक्षिणः पवनः स्वादु रक्तपित्तहरो सधुः ।

अविदाहप्रदो बल्यः चक्षुष्यो न च वातलः ॥६८॥

पयिमः पवनो रुचस्रीक्ष्णः स्नेहबलापहः ।

विग्रहः शोषणो नृणां कफमेदोहरो सधुः ॥६९॥

उत्तरो मारुतः शीतः सिग्धदोषप्रकोपकृत् ।

क्रेदनः प्रकृतिस्थानां बलदो मधुरो मृदुः ॥७०॥

शयशोषविपार्त्तानां विग्रोपाद् गुणकारकः ॥७१॥

अथ मधुररसगुणाः ।

रसो मधुरकः शीतो धातुस्तन्यवनप्रदः ।

चक्षुष्यो वातपित्तघ्नः कुर्यात् स्यौष्यकफकृमीन् ॥७२॥

मोऽतियुक्तो ज्वरभ्नासगलगण्डार्बुदादिकृत् ॥७३॥

अथ अम्लरसगुणाः ।

रसोऽम्लः पाचनी रुच्यः पित्तघ्नेषकरो सधुः ।

नेसनोप्यो वह्निः शीतः क्रेदनः पवनापहः ॥७४॥

मोऽतियुक्तः परं देहे रक्तपित्तादिरोगकृत् ॥७५॥

अथ कटुरसगुणाः ।

कटुकः पित्तघ्नः घ्नो अकृमिकण्डूविनापहः ॥७६॥

शाम्ने यो वातसस्तन्यभेदः स्यौष्यहरो गुरुः ।

मोऽतियुक्तो भ्रमस्योनातातुगोपातिदाहदः ॥७७॥

अथ तिक्तरसगुणाः ।

तिक्तः शीतक्षुपामूर्च्छाज्वरपित्तकफान् जयेत् ।

वातमोऽग्निहरः श्वाश्वगोचनः शोषणो सधुः ॥७८॥

मोऽतियुक्तः शिथःशून्य मन्वाशान्ध भ्रमार्तिजत् ॥७९॥

अथ लवणरसगुणा ।

लक्षण शोधनी रुच्य पाचन कफपित्तद ।

पुस्ववातहर कायशैथिल्यमृदुताकर ॥८०॥

सोऽतियुक्तोऽचिपाकास्रपित्तकोठाक्षितापकृत् ॥८१॥

अथ कषायरसगुणा ।

कषायो रोपणी ग्राही शोषणी वातकोपन ।

सोऽतियुक्तो ग्रहाधानहृत्पीडाक्षेपणादिकृत् ॥८२॥

प्रसन्नदृष्टिर्दृढदन्तकेश शशाङ्कवक्त्र पलितैर्विहीन ।

पिकाभकण्ठ कमलास्यगन्धो तस्योपसेवो भवतीह मर्त्य ॥८३॥

अथ धमनगुणा ।

कासोपलेपस्वरभेदनिद्रातन्द्रास्यदीर्गन्ध्यविषोपसर्गा ।

कफप्रसेको ग्रहणोप्रदोषा न सन्ति जन्तोर्वमत कदाचित् ॥८४॥

अथ विरेचनगुणा ।

बुद्ध प्रसाद बलमिन्द्रियाणा घातुस्खिरत्व ज्वलनातिदीप्तिम् ।

चिराच्च पाक वपुष करोति विरेचन सम्यगुपास्यमानम् ॥८५॥

वस्तिकर्मादिगुणा ।

वस्तिर्वाते च पित्ते च कफे रक्ते च शस्यते ।

समग सन्निपाते च वस्तिरेव हित सदा ॥८६॥

वमनं च अपित्तघ्नं विरको रणपित्तहा ॥८७॥

यस्तिर्वातहरा श्लेया स्वेदे मान्येऽपकारक ॥८८॥

मूले निपिक्तो हि यथा द्रुम स्यात्

नान्मृद कोमलपञ्जवाप ।

काले बृहत्पुष्पफलप्रदय

तथा नर स्यादनुवासनेन ॥८९॥

अथ रक्तमोक्षणगुणा ।

त्वग्दोषा प्रत्यय शोफा रोगा शोणितसुश्रवा ।

कुन्देन्दु स्वच्छकोर्त्ति परमददलनीधानदौर्ध्वकदम्ब ।

यम्याकर्ण्य प्रभूत प्रथितगुणगण कर्णसाफस्थभावी

दैव निन्दन्ति लोका नयनविफलताखेदमावेदयन्त ॥१०५॥

जननयनसुधाशुस्तस्य शुद्धस्तनूजो

जगति भरणपाले क्षीणिपाली वभूव ।

सकलसकलवाञ्छासिद्धिहेतोर्विधाता

सुरतरुवरचक्रं यत्करच्छन्नैव ॥१०६॥

हरिचन्द्रस्तस्मात् समजनि जनानन्दजननी

हरिचन्द्रो लोकी परबलपरीतापकरण । ५

पर विश्वामित्रेष्वहितमयमाधत्त मतिमान् ।

विशिष्टो नैतस्माज्जगति महितोऽन्य सुकर्त्तिन ॥१०७॥

तन्मादभूदद्भुतकृत्यमान्य साधारणी भूमिपतिर्वदान्य । ६

दारिद्र्यसुगमूल्य पुन स्ववैरिष्वस्थापि कामकृपयैव येन ॥१०८॥

प्रजनि सहजपालस्तस्य पूर्वस्तनूज

सकलगुणनिधान शास्त्रधर्मकवेत्ता ।

प्रथितपुरुपरत्न य समालोक्य लोका

बहुविधिषु विधातु कान्तता मन्यते स्म ॥१०९॥

यो राज्ञा मुखतिलक कटारमल्ल

स्तन श्रीमदननृपेण निर्मितेऽव ।

ग्रन्थेऽस्मिन् मदनविनोदनाम्नि पूर्णो

वर्गोऽय गुणगणमिथ्यमिथ्यकोऽयम् ॥११०॥

समाप्तोऽय ग्रन्थ ।

रक्तमोक्षणीलीनानां न भवन्ति कदाचन ॥८०॥

अथ ऋतुचर्या ।

संहर्षात् कुपिता भवन्ति हि मला वर्षासु वातादयः
 क्लिन्नत्वाद् वपुषोऽनले कृशतरं वैद्येन देयं ततः ।
 अन्नं दीपनपाचनञ्च मलहृत् क्लेदापहोष्णद्रवं
 रूचं नातिकपायतिक्तकटुकं सिग्धञ्च किञ्चिद्रसैः ॥८१॥
 दिव्यं चीञ्चरमथाम्बु तप्तशिशिरं मत्तौद्रमल्पं पिबेत्
 गच्छन्त्योपधयो विदाहमधिकं तारुण्ययोगात्तदा ।
 व्यायामार्कमरोचिमेथुनसुखावश्यायवर्ज्यं ततः
 भूवाप्याम्बुभुजङ्गदंशमशकेर्वर्ज्यं शयोतासये ॥८४॥
 शीतोत्थे मृदुवातहृष्टिजनिते साङ्गारयाने गृहे
 निर्वाते क्षितिपः शयोत मधुरं किञ्चिच्च पीत्रासवम् ।
 काश्मीरागुरुलेपभूपिततनुश्चैष्टाङ्गनाभिर्व्रजेत्
 गुर्वद्रव्यजनावगाहनरतिं स्वापन्दिवा च त्यजेत् ॥८५॥
 सेव्याः स्वादुकपायतिक्तविशदा यर्षं त्यजेज्जाङ्गलं
 द्राक्षाचौरसितेक्षुशालिमधुरा गोधूममुद्गादयः ।
 नैसेल्यादखिलं जलं लघुतरं वासः सजघन्दनं
 सेवेतेन्दुकरान् प्रदोषसमये गाहेत साजं सरः ॥८६॥
 वर्षासूपचितं विरेचविधिना पित्तं हरेद् बुद्धिमान्
 युक्त्या रक्ताविमोक्षणेन हविपस्त्रिक्तस्य पानं तथा ।
 रात्रौ जागरणं व्यवयमधिकं घर्मं तुषारं दधि
 चाराम्बोष्णविदाहि तीक्ष्णकटुकं निद्रां दद्यात् च त्यजेत् ॥८७॥
 हेमन्ते लवणाम्बुतिक्तकटुका चारोत्कटं हं हृण
 सर्पिंस्ते लसमेतमुष्णमशनं तीक्ष्णानि पानानि च ।
 सेवेतागुरुकंपितोऽम्बु शिशिरद्वाहेत तेलमृतः
 कौशेयास्तरणे शयोत शयने साङ्गारयाने गृहे ॥८८॥

श्यामापीनपयोधरोरुजघनामाश्लिष्य धन्योऽङ्गनां
 वाह्योकागुरुलेपभृपिततनुं धूपैर्वैर्धूपिताम् ।
 कामं मैथुनमद्यतर्पितवपुः सेवेत बल्यै रसैः
 कर्तव्यः शिशिरेऽयमेव नितरां शीताधिकत्वाद्धिधिः ॥८८॥
 तीक्ष्णचारकषायरूचकटुकां कोष्णं वसन्तेऽशनं
 तन्मद्यं मधुसुहजाङ्गलयवप्रायं हितं निर्मूलम् ।
 व्यायामं विपिनश्च कीकिलकलालापाकुलं कामिनो-
 स्त्रानोद्धर्त्तनचन्दनानि नृपतिः सेवेत रम्या स्रजः ॥१००॥
 हेमन्ते निचितः प्रकुप्यति कफो भानोः करैराहत-
 स्तस्मात् तोक्ष्यशिरोविरेकवमनेर्गण्डूपधूपादिभिः ।
 त प्राज्ञो विजयेच्च विश्वजलदक्कायैरथोष्णाम्बुभिः
 शीतस्निग्धगुरुद्रवाम्बुमधुरं निद्रां दिवा च त्यज्येत् ॥१०१॥
 घोषं शीतगृहान् सरांसि सरितो वापीर्वनानि स्रजो
 हारान् शीतलतालहन्तपवनान् सेवेत निद्रां दिवा ।
 वासांश्चक्षुःशून्यनुष्यमधुरं चात्र ससर्पिर्द्रव्यं
 मन्यचीरसुपानकानि च सितादिग्धानि शीतान्यपि ॥१०२॥
 शुभ्रे हर्म्यतले शयीत शयने प्रत्यग्रपुष्पाञ्जिते
 वातेचन्दनचन्द्रचर्चिततनुः संस्रृश्यमानः सुखे ।
 व्यायामं परिशोपिमैथुनरतिं घर्मं तथोष्णं रसा-
 नाग्नेयान् परितस्त्वजेन्मतिमतो वैद्यस्य वाक्ये रतः ॥१०३॥

अथ धन्यकृत् परिचयः ।

टोकान्वये मङ्गति भूमिभुजां विशुद्धे
 काळेति नाम नगरं जगति प्रसिद्धम् ।
 यद्देधसा विहितमादरतः स्वच्छे-
 रुत्कृत्तातिशयपुञ्जदिदृक्ष्येव ॥१०४॥
 तत्र श्रीरत्नपालः समञ्जनि जनतानन्दहृन्दैककन्दः

कुन्देन्दुः स्वच्छकोर्त्तिः परमददत्तनोद्दानदीर्घैकदत्तः ।

यस्याकस्यं प्रभूतं प्रथितगुणगणं कर्णसाफल्यभाजो

दैवं निन्दन्ति लोका नयनविफलताखेदमावेदयन्तः ॥१०५॥

जननयनसुधांशुस्तस्य शुद्धस्तनूजो

जगति भरणपाले चीणिपालो बभूव ।

सकलसकलयाब्धामिद्विहेतोर्विधाता

सुरतशुवरचक्रं यत्करच्छन्नैव ॥१०६॥

हरिचन्द्रस्तस्मात् समजनि जनानन्दजननो

हरिचन्द्रो लोके परबलपरीतापकरणः ।

परं विश्वामित्रे स्वहितमयमाधत्त भतिमान् ।

विशिष्टो नैतस्माज्जगति महितोऽन्यः सुकृतिनः ॥१०७॥

तन्मादभूदद्भुतकृत्वमान्यः साधारणी भूमिपतिर्वदान्यः ।

दारिद्र्यमुन्मूल्य पुनः स्ववैरिष्वस्यापि कामं रूपयेव येन ॥१०८॥

अजनि सहजपालस्तस्य पूर्वस्तनूजः

सकलगुणनिधानं शास्त्रधर्मकवेत्ता ।

प्रथितपुरुपरद्वं य समालोक्य लोका

बहुविधिषु विधातुः कान्तातां मन्यते च ॥१०९॥

यो राज्ञां मुखतिलकः कटारमल्ल-

स्तेन श्रीमदननृपेण निर्मितेऽथ ।

यस्येऽस्मिन् मदनविनोदनाम्नि पूर्णो

वर्गोऽय गुणगणमित्यमित्यकोऽयम् ॥११०॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।